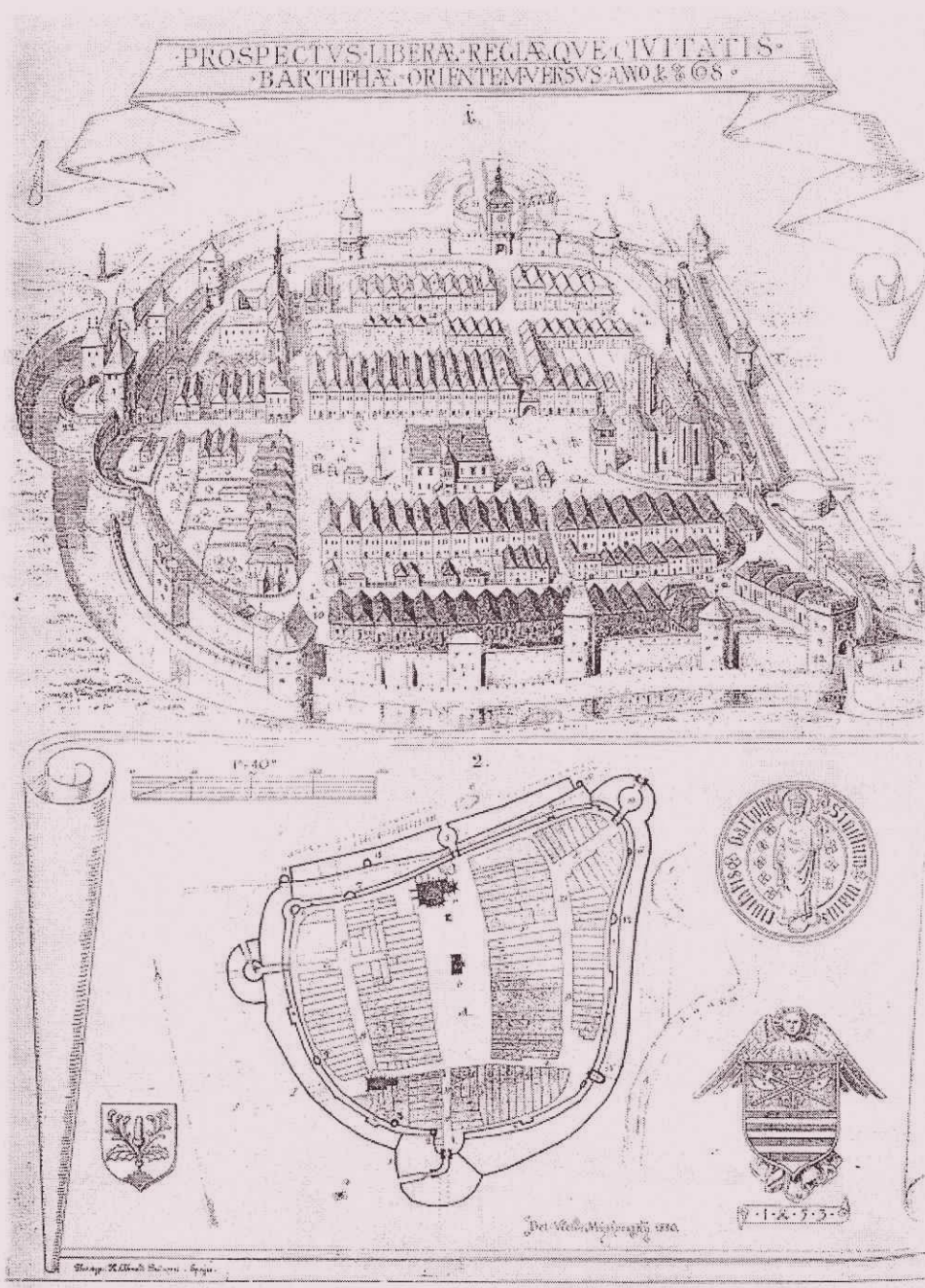

BARDKONTAKT 2002

„PROBLEMATIKA MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH CENTIER“

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

BARDEJOV
21 - 22. AUGUST 2002

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

ODBORNÉ PREDNÁŠKY :

- 1 **REGENERÁCIA A REVITALIZÁCIA BARDEJOVSKÉHO NÁMESTIA - METODICKÉ A TVORIVÉ PRÍSTUPY V NÁVRHOCH OBNOVY, PREHĽAD DOTERAJŠÍCH SNAŽENÍ**
Ing. arch. Jara LÁLKOVÁ - KOTPP FA STU Bratislava
- 2 **UPLATNENIE PRINCÍPU AUTENTICITY A INTEGRITY PRI REGENERÁCII RADNIČNÉHO NÁMESTIA V MPR BARDEJOV**
Ing. arch. Dušan FERIANC - združenie architektov AEFH, Bratislava
- 3 **MESTO GRAZ A SKÚSENOSTI V OCHRANE SVETOVÉHO DEDIČSTVA**
DI Dr. Hasso HOHMANN - Magistrát mesta Graz, Rakúsko
- 4 **BRATISLAVA - OSVETLENIE DÓMU SV. MARTINA V NOČNOM OBRAZE MESTA**
Ing. arch. Beáta POLOMOVÁ- KOTPP FA STU Bratislava
- 5 **PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO PRIESKUMU NA RADNIČNOM NÁMESTÍ V BARDEJOVE**
JUDr. Mgr. Gabriel LUKÁČ - PÚ Bratislava, Pracovisko Levoča
- 6 **PRÍPRAVA A REALIZÁCIA REANIMÁCIE RADNIČNÉHO NÁMESTIA V BARDEJOVE**
Ing. arch. Vladimír KAČALA - ATYP Prešov - projekčná organizácia
Ing. Miroslav GRUS - MsÚ Bardejov
- 7 **PREŠOV, REKONŠTRUKCIA HLAVNEJ ULICE - SKÚSENOSTI S PROCESOM PROJEKTOVEJ PRÍPRAVY A REALIZÁCIE**
Ing. arch. Mária ČUTKOVÁ - M Projekt Prešov
- 8 **VÝZNAM PAMÁTKY PRO MĚSTO, HODNOTA MĚSTA PRO PAMÁTKU**
František GABRIEL - SPÚ v Ústí nad Labem
- 9 **NÁMESTIE V LEVOČI NA PRELOME STOROČÍ**
Ing. arch. Magda JANOVSÁ - Autorizovaný architekt Slov. komory architektov so sídlom v Levoči
- 10 **OBNOVA HLAVNEJ ULICE V KOŠICIACH**
Ing. Kristína MARKUŠOVÁ - Riaditeľka KPU Košice
- 11 **PEŁNA KONSERWACJA MALOWIDEŁ ŚCIENNYCH W KOŚCIELE DREWNIANYM ŚW. LEONARDA W LIPNICY MUROWANEJ:
KONZERVÁCIA NÁSTENNÝCH MALIEB V DREVENOM KOSTOLE SV. LEONARDA V LIPNICI MUROVANEJ**
Mgr. Krystyna KAPCIA- konserwator dzieł sztuki, Kraków

BARDKONTAKT 2002

REGENERÁCIA A REVITALIZÁCIA BARDEJOVSKÉHO NÁMESTIA - METODICKE A TVORIVÉ PRÍSTUPY V NÁVRHOCH OBNOVY, PREHĽAD DOTERAJŠÍCH SNAŽENÍ

Ing. arch. Jara LALCOVÁ - KOTPP FA STU Bratislava

REGENERÁCIA A REVITALIZÁCIA BARDEJOVSKÉHO NÁMESTIA - METODICKÉ A TVORIVÉ PRÍSTUPY V NÁVRHOCH OBNOVY, PREHĽAD DOTERAJŠÍCH SNAŽENÍ

Ing. arch. Jara LALKOVÁ - KOTPP FA STU Bratislava

Historické jadro mesta Bardejov svojím mimoriadnym bohatstvom kultúrnych pamiatok a komplexnosťou zachovania pamiatkového fondu, integritou stredovekej urbanistickej štruktúry sa stalo predmetom pamiatkárskych záujmov už od vzniku uvedomelej pamiatkovej ochrany. Už v rokoch 1879-80 bardejovský rodák Viktor Myskovszky spracoval rozbor pamiatok mesta doplnený mnohými kresbami. V nich nezachytáva iba jednotlivé objekty, ale tieto vidí v ich urbanistickom kontexte a kompozičnom zoskupení, ktoré pravdivo a dôveryhodne zaznamenal. Všeobecne sú známe jeho kresby predovšetkým 2 priestorov námestia, ucelených častí hradieb, ale aj jeho reprodukcia plánu mesta Bardejov z roku 1880 podľa G. Gaspara z roku 1768. Na nej zachytáva hmotovo-priestorovú skladbu mesta v axonometrickom zobrazení, tak ako sa vyvinulo v priebehu štyroch storočí v jednotnej osnove, a ktorá je jasne čitateľná do dnešných čias.

Mesto Bardejov je z tých miest, ktoré zažilo svoj rozkvet, ale i postupný úpadok a stlmenie aktivity, ktoré na druhej strane z pohľadu pamiatkára podmienilo zakonzervovanie mnohých jeho kultúrno-historických hodnôt. Z tohto titulu je Bardejov považovaný za najstredovekejšie mesto u nás a z hľadiska autenticity a integrity za jedno z najlepšie zachovaných stredovekých miest vôbec.¹ Táto jedinečnosť mu bola priznaná i jeho zápisom do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Starostlivosť o celok a nie len o jednotlivé pamiatky sa prejavila hneď po II. sv. vojne, kedy Bardejov ako jeden z prvých miest na Slovensku bol vyhlásený za Mestskú pamiatkovú rezerváciu s prijatým opatrením na jeho záchranu. (roku 1950)

Po vyhlásení MPR započala sa jeho na naše pomery nezvyklá veľkorysá obnova. Táto už od počiatku bola usmernená jednotnou koncepciou vytýčenou v schválenom **PODROBNOM ÚZEMNOM PLÁNE ASANÁCIE** spracovaným od roku 1961 SURPMO Praha na základe podrobných pamiatkových prieskumov v spolupráci s SUPSOP Bratislava. (schvalený východoslovenským KNV Košice v roku 1967)

I keď materiál bol spracovaný pre celé historické jadro, prvoradým okrem unikátnych hradieb bol práve priestor námestia, ktorému sa venovala zvýšená pozornosť.

Z hľadiska metodického možno prístup hodnotiť ako sanačnú regeneráciu so snahou o maximálne zachovanie autenticity i prinavrátania tých atribútov, o ktoré v minulosti bolo mesto ochudobnené.

¹ Líbal, D.: Starobylá města v Československu, Praha 1970, s. 71

Z nich predovšetkým išlo o obnovu historických striech v jednotnej koncepcii prinavrátania ich hmotovo-priestorového účinku.

Táto koncepcia i metodický prístup pri obnove jednotlivých objektov vynášajúce na povrch už neraz skryté detaily – historické svedectvo o dobe vzniku a vyspelosti tu sa rozvíjajúcej stavebnej a výtvarnej kultúry môžeme hodnotiť pozitívne, i keď neraz išlo o analytickú prezentáciu, od ktorej dnešná pamiatkárská prax zväčša ustupuje. Ide o mnohé stredoveké i renesančné články či výzdobu fasád. (sgrafito, neskoršie rokajové maľby....)

Na druhej strane prijatá koncepcia priniesla i určité negatíva vyplývajúce už i z vlastného názvu dokumentácie – Asanačný plán² a skutočne išlo o očistu, ktorá pomerne necitlivo zasiahla zadné trakty väčšiny objektov, ktoré zväčša tejto asanácii bez dostatočného vyhodnotenia, ako menej hodnotné súčasti výstavných meštianskych domov námestia podľahli. V tom čase sa realizovala i celoplošná úprava námestia pozostávajúca jednak z nového odkanalizovania územia a s tým súvisiacich terénnych úprav a zmien konfigurácie terénu, ako i výmeny dláždenia.

Realizácia z rokov 1963-66 nepriniesla dobrý výsledok. Voľba nevhodného materiálu i jeho osadenie do betónového podlažia spôsobilo zlú pochôdnosť námestia. Táto sa stala nielen predmetom kritiky, ale i umrtnenia plochy námestia. Súčasne vyvolala i požiadavku výmeny vlastného dláždenia resp. hľadania možnosti lepšej pochôdnosti prevládajúcich plôch.

Z hľadiska metodického popri vlastnej obnove pamiatok s uplatnením analytickej prezentácie odkrytých artefaktov u väčšiny objektov bola uplatnená slohová rekonštrukcia bez puristickej očisty a odstraňovania kvalitných mladších slohových prejavov a preto charakteristické pre obnovu námestia popri stredovekej hmotovo-priestorovej urbanistickej charakteristike je zachovanie výrazu fasád z konca 19. storočia s vrstvením všetkých slohových premien, ktoré sa v danom priestore počas stáročí udiali. Priznanie doby vzniku je charakteristické i pri realizácii nových objektov z druhej polovice 20. storočia (na mieste pôvodných historických stavieb) ako napr. objektov 6, 7, 8, 9, ktoré síce dodržiavajú hmotovo-priestorovú skladbu, ale sú plne podriadené novej funkcii v rámci vnútornej prevádzky, ako i s využitím súčasných výrazových prostriedkov pri výstavbe fasády. Takýto postup z hľadiska metodického je síce prijateľný, na druhej strane však architektonické zvládnutie tohto problému nemôžeme jednoznačne hodnotiť kladne. Odlíšenie novostavieb sa odrazilo i v strešnej krajine, kedy pri týchto fasádach boli uplatňované vymurované štíty, ako nový prvok nezapadajúci do kontextu koncepcie obnovy historického urbanizmu. Už počas realizácie bola táto chyba kritizovaná samotnými spracovateľmi (SURPMO Praha)³ a ďalšie stavby a obnovy striech vychádzali z pôvodného zámeru obnovy striech s valbou resp. doštenými štítmí.

² Asanačný plán spracovaný ešte v duchu Aténskej charty – charty urbanizmu z roku 1933

³ Muk, J.:In:Památky a příroda 7/87, str. 387-399

Napriek dielčím chybám, ktoré nemali charakter poškodenia hodnôt a preto sú odstrániteľné, je možné úsilie všetkých zúčastnených t. j. mesta, spracovávateľov prípravnej a projektovej dokumentácie, pamiatkového dozoru i realizátorov obnovy vysoko kladne hodnotiť.

V Bardejove pre obnovu pamiatok a ich zachovanie sa spravilo tak veľa, že takáto snaha nemá obdobu na území celej bývalej ČSSR. Toto úsilie bolo odmenené Európskou cenou za starostlivosť o pamiatky za rok 1986, ktorú Schillerova nadácia udelila mestu ako jedinému v rámci celého Československa.

Význam obnovy Bardejova bol priznaný i na poli teoretickom. Z iniciatívy KÚŠPSOP Prešov – stredisko Bardejov v spolupráci so Zväzom slovenských architektov sa uskutočnil seminár na tému „Reanimácia historického námestia v Bardejove.“ Jeho prvou časťou bol teoretický seminár, na ktorý nadväzoval tvorivý ateliér. Tohto sa zúčastnilo šesť dvojčlenných kolektívov popredných slovenských architektov – pamiatkárov. Seminár priniesol mnoho podnetných návrhov a stal sa podkladom pre usmernenie ďalšej činnosti.

Z dnešného pohľadu pri hodnotení návrhov musíme konštatovať, že návrhy sa zameriavali predovšetkým na otázku zhodnotenia priestoru a jeho kvalitnejšieho využitia.

Otázke návratu a obnove autenticity sa neprikladal až taký veľký význam. Tu musíme do úvahy brať i v tom čase uznávaný názor, že autentické je len to čo je pôvodné. Preto i smerovanie všetkých úprav námestia viedli k jeho novému pretvoreniu, zmenám konfigurácie, uplatnenie terás, oporných múrikov, zmeny materiálu dlažby i formy jej kladenia. Z metodického hľadiska išlo o regeneráciu dotvárajúcu a modernizačnú.

Kryštalizácia názorov na regeneráciu námestia pokračovala i v nasledujúcich rokoch. V roku 1991 Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti Bratislava vydal aktualizované „Zásady pamiatkovej starostlivosti pre MPR Bardejov“ spracované pod mojím gestorstvom, v ktorých jednoznačne stanovuje, že ide predovšetkým:

- o zachovanie všetkých historických atribútov námestia, jeho celoplošné riešenie s dominantným postavením centrálnych architektúr mestskej radnice a kostola sv. Egídia.
- O prinavrátenie historickej konfigurácie terénu a materiálového zjednotenia plochy námestia
- O odstránenie novotvarov (nevhodné novodobé stánky, žardiniery, trávnaté plochy v ústrednom priestore.)

V tomto materiály bola zásadne nastolená zmena prístupu a to požiadavka na REHABILITÁCIU priestoru t.j. prinavrátenie exaktne preukázaných hodnôt a ich obnova.

Rozpracovanie týchto zásad som poskytla v roku 1993 ateliéru Ing. arch. Spurnej a neskôr sa stal podkladom i pre vypísanie urbanisticko-architektonickej súťaže v roku 2000, ktorých podmienky tento materiál citujú. Bohužiaľ ani štúdia spracovaná v roku 1994 ani vyhodnotenie súťaže dostatočne

nepochopili prvoradosť REHABILITAČNÉHO PRÍSTUPU K OBNOVE NÁMESTIA. (t.j. prinavrátania hodnôt)

Prijatie Bardejova do Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva však nás zaväzuje nielen osvojiť si myšlienku takéhoto prístupu, ale tento plnohodnotne naplňať.

Základným predpokladom prijatia bola práve autentičnosť a integrita historického jadra. Táto sa dá zachovať iba prijatím opatrení, ktoré zabezpečia ochranu a prinavrátanie tých hodnôt, ktoré historické jadro obsahuje, resp obsahovalo.

Zásadne ide o:

- prinavrátiť pôvodnú konfiguráciu terénu
- prinavrátiť charakter (spôsob a materiál) dláždenia
- odstrániť nevhodné trávnaté plochy v priestore námestia
- historické prostredia vybaviť zodpovedajúcim dizajnom prvkov malej architektúry
- odstrániť jestvujúce chyby pri obnove objektov v predchádzajúcom období najmä so zameraním na strešnú krajinu a parter

Záverom musím upozorniť, že voľba metodického prístupu k rehabilitácii hodnôt bardejovského námestia nie je návodom pre iné historické mestá. IDE PREDOVŠETKÝM O JEDINEČNOSŤ TEJTO URBANITY A O JEJ ZACHOVANIE PRE ĎALŠIE GENERÁCIE. Každé iné mesto si vyžaduje svoj vlastný prístup, vlastnú koncepciu a vlastné metodické usmernenie.

Správnosť voľby je však vždy podriadená dôslednému poznaniu hodnôt daných priestorov, miery zachovania a predpokladu ďalšieho vývoja mesta.

BARDKONTAKT 2002

UPLATNENIE PRINCÍPU AUTENTICITY A INTEGRITY PRI REGENERÁCIÍ RADNIČNÉHO
NÁMESTIA V MPR BARDEJOV

Ing. arch. Dušan FERIANC - združenie architektov AEFH, Bratislava

UPLATNENIE PRINCÍPU AUTENTICITY A INTEGRITY PRI REGENERÁCII RADNIČNÉHO NÁMESTIA V MPR BARDEJOV

Ing. arch. Dušan FERIANC - združenie architektov AEFH, Bratislava

Mesto Bardejov k 1.8.2000 vypísalo verejnú urbanisticko - architektonickú súťaž na riešenie úpravy plochy Radničného námestia.

Cieľom súťaže bolo získanie návrhu konečnej úpravy námestia, ktorý bude akceptovateľný orgánmi ochrany pamiatok, orgánmi mesta, ako i obyvateľmi a návštevníkmi Mestskej pamiatkovej rezervácie.

Pri vypisovaní súťaže bolo konštatované, že už bolo vypracovaných viacero štúdií, ale žiadna z nich nebola akceptovateľná všetkými hore uvedenými zložkami a preto sa doposiaľ nepristúpilo k reanimácii námestia.

Vypísanie súťaže na bardejovské námestie som pocítil ako výzvu. Výzvu preto, lebo i ja som sa podieľal na spracovaní jednej z týchto štúdií. Naša štúdia bola spracovaná v roku 1994 v ateliéri Ing. arch. Evy Spurnej. Odborné podklady - historický a urbanistický vývoj námestia a analýzy skutkového stavu pripravila pracovníčka pamiatkového ústavu Bratislava Ing.arch.Jara Lalková, s ktorou som úzko spolupracoval a uskutočnil terénny prieskum. S vlastným návrhom, ktorý vychádzal z týchto podkladov a v plnom rozsahu spĺňal požiadavku na prinavrátenie funkčných hodnôt a revitalizáciu celého priestoru námestia t.j. jeho spoločenskej, kultúrnej a relaxačnej funkcie a vytváral podmienky pre návrat pôvodnej trhovej funkcie/ obnova tradícií Bardejovských trhov som sa stotožnil.

Vlastné nami predložené riešenie bolo však výsledkom mnohých kompromisov. Išlo predovšetkým o uspokojenie požiadaviek mesta vyvolané tlakom verejnosti o odstránenie nepôchodnosti námestia a jeho celoplošné využitie. Išlo však i o hľadanie dočasného náhradného materiálu z domácich zdrojov a cenových relácií priradených finančným možnostiam mesta. Preto koncepčný prístup k riešeniu dostatočnou mierou nevyužil pripravený odborný podklad pre prinavrátenie t.j. rehabilitáciu pamiatkových hodnôt, ale prijal myšlienku novej tvorby v historickom prostredí t. j. metódu prirodzeného vývoja s čitateľným odlíšením nových zásahov. Na návrhu sa veľmi zreteľne prejavil rukopis vedúcej kolektívu architektky Spurnej. Z odstupom času nechcem kriticky hodnotiť zvolený prístup, ale musím priznať, že ako začínajúci architekt som v tom čase bol rád, že návrh u prešovských pamiatkárov neprešiel, hoci pochádzal z ateliéru v ktorom som pracoval.

Vzhľadom na jedinečnosť bardejovského námestia a jeho stredovekú atmosféru uprednostňoval so už vtedy zachovanie identity prostredia prostredníctvom jej základných vyjadrovacích prostriedkov. Z ktorých za jeden z najdôležitejších považujem autentický materiál a kladbu dlaždenia, to je na plochu kladené valúne. Tieto na námestí pretrvávali od 16 storočia, kedy námestie bolo vydláždené „ lapis colleti „ / riečnymi kameňmi z miestnej rieky Tople/.“ Pretrvávanie tohto dláždenia je zrejme i z dobových kresieb Viktora Myskovszkého uverejnených v roku 1864 vo Vasarnapi ujság, ako i mnohých fotodokumentov z druhej polovice 19. st. a prvej polovice 20. storočia. Zmena nastala až v 60-tych rokoch minulého storočia, kedy došlo jednak k zmene konfigurácie terénu, ako i k výmene dlažobného materiálu za nedostatočne obrúsené valúne z Tatiez, navyiac kladených na výšku ostrou hranou s veľkými medzerami spevnenými cementovým pojivom na betónovom podklade. Toto nepochopenie historického materiálu a jeho uloženia sa stali predmetom nespokojnosti užívateľov námestia a v konečnom dôsledku spolu s nevhodnou dislokačnou politikou viedlo k jeho umrtveniu.

Preto som nepovažoval za správne hľadať spôsob reanimácie v pretvorení námestia, ale jedine správny prístup vidím v obnove chápanej ako návrat k historickému v plnom zmysle slova.

Takýto prístup bol nastolený už v koncepcionom materiály spracovanom SURPMO Praha v spolupráci so SÚPS Bratislava / Podrobný územný plán asanácie a rekonštrukcie historického jadra, ktorý bol schválený v roku 1967 /, ktorý usmernil obnovu i strešnej krajiny do jej historickej hmotovo-priestorovej skladby, to je zastrešením objektov sedlovou či valbovou strechou s hrebeňom kolmým na priečelie. Dôvodom takéhoto prístupu bola práve jedinečnosť zachovania stredovekého urbanizmu, pre ktorú veľký znalec historických miest doktor Líbal / dlhoročný prezident ICOMOS za Československo / nazval Bardejov najstredovekejším mestom v rámci Čiech, Moravy a Slovenska.

Prijatá koncepcia pri priznaní výnimočných pamiatkových hodnôt historickému bardejovskému urbanizmu a jeho hmotovo – priestorovej skladbe, by teda mala byť v priestore námestia napĺňaná komplexne, v čítaní jej plošných a materiálových úprav. Správnosť prijatej koncepcie a konkrétnych krokov realizácie bola ocenená už v roku 1986 udelením mestu Bardejov Európskej ceny za ochranu pamiatok, ako jedinému mestu v ČSSR.

Jedine v tom prípade budeme môcť hovoriť o autenticite a integrite tohto priestoru, požadovaných u pamiatok najvyššej kategórie pre zápis do zoznamu Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

O autenticite / v súlade s prijatým Narským dokumentom o autenticite / môžeme hovoriť i pri použití nového materiálu za podmienok jeho identity s pôvodným, i pri novom vydláždení, pri dodržaní technológie a skladby vychádzajúcej z exaktného poznania / teda nie z hypotéz /, ktorá v prípade Bardejova je nespochybniteľná. A tu nejde iba o archívne materiály,

fotodokumentáciu, pamäť svedkov dláždenia, ale i o konkrétne materiálne dôkazy, odkryté pri najnovšom archeologickom bádání.

Na základe preukázaných hodnôt - INTEGRITY a AUTENTICITY – bola uznaná i opodstatnenosť nominácie MPR Bardejov do zoznamu Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a jej následný zápis dňa 30. novembra roku 2000 v austrálskom meste Cairns . Tu bolo konštatované :

„Urbanistický komplex – historický Bardejov, z hľadiska integrity a autenticity možno hodnotiť, ako jedinečný dokument – svedectvo vyspelosti a dômyslu stredovekého mesta. Jeho zachovanie do súčasnosti, funkčnosť a mimoriadne pôsobivé prostredie potvrdzuje potrebu jeho ochrany a zachovanie pre ďalšie generácie. „

Zápis a uznanie pamiatkových hodnôt zaväzuje všetkých kompetentných chrániť a obnovovať kultúrno historické hodnoty a preto i prístup k rehabilitácii hodnôt námestia je jednoznačne určený a mal by byť dodržaný.

Takto správne boli stanovené i zadávacie podmienky súťaže z roku 2000.

Súťažné podmienky v plnej miere využili odborné materiály a zásady / ZPS / Pamiatkového ústavu Bratislava z roku 1990 i ich rozpracovanie z roku 1994.

Na základe týchto sme v našom združení architektov AEFH vypracovali i náš súťažný návrh. Tento vychádzal zo zásadných požiadaviek :

- zachovania všetkých historických atribútov,
- z jeho celoplošného jednotného riešenia dláždenia s vylúčením vyznačenej dopravnej trasy,
- prinavrátania pôvodnej terénnej konfigurácie,
- prinavrátania pôvodného materiálu a spôsobu dláždenia,
- obmedzenia zelene v priestore námestia, najmä vylúčenie trávnatých plôch a cudzokrajnej krovitej zelene,
- riešenie prvkov malej architektúry a funkčných prvkov v kontexte s historickým prostredím.

Vyhodnotenie súťaže však prinieslo nejednoznačný a rozporu plný výsledok. Prvá cena nebola udelená. Porota najvyššie ocenila návrh s vydláždením z rezaného kameňa pravidelných tvarov z lomu zo stredného Slovenska, netypického pre daný región a nenadväzujúci na stáročia vžitý obraz bardejovského námestia.

Bolo odmenených viacero súťažných návrhov , medzi nimi i náš. Ich kladné podnety mali byť zakonponované do výsledného riešenia. S ďalším osudom prípravnej dokumentácie však súťažiaci doposiaľ neboli zoznámení, ani k ďalšej spolupráci doposiaľ vyzvaní v zmysle odporúčaní výsledkov súťaže. Preto i touto cestou si dovoľujem klásť otázku, „ ktorou cestou sa uberá realizácia obnovy bardejovského námestia ? „

BARDKONTAKT 2002

NOVÁ ARCHITEKTÚRA V HISTORICKOM JADRE MESTA GRAZ
NEUE ARCHITEKTUR IM HISTORISCHEN KERN DER STADT GRAZ

Dr. Dipl.Ing Hasso HOHMANN - Technische Universität Graz
Internationales Städteforum Graz

NOVÁ ARCHITEKTÚRA V HISTORICKOM JADRE MESTA GRAZ

Dr. Dipl.Ing Hasso HOHMANN - Technische Universität Graz
Internationales Städteforum Graz

Chcel by som sa poďakovať Fakulte architektúry STU v Bratislave za pozvanie. Nakoľko som bol požiadaný nehovoriť len o meste Graz, ale o situácii v celom Rakúsku, sústredil som sa na príklady z Grazu, ale spomeniem aj najdôležitejšie princípy tvorby v pamiatkovom prostredí platné pre celé Rakúsko.

Rakúsko je bohaté na pamiatkovo hodnotné mestá, takže u mnohých novostavieb je daná téma veľmi aktuálna. Už v období historizmu v 19. storočí sa v historických centrách Rakúska veľmi veľa búralo a nahrádzalo novým. V období od r. 1945 dodnes sme však zaznamenali ďalší nárast stavebnej činnosti. V tomto období sa stávalo viac ako vo všetkých storočiach predtým dohromady, takže prišlo ešte k silnejšej zmene pomeru medzi starou a novou architektúrou v porovnaní s predchádzajúcimi storočiami. Okrem toho v 50-tych a 60-tych rokoch vzniklo veľa stavieb, ktoré dnes vnímame ako rušivé, a to bolo podnetom k vzniku viacerých nových zákonov. Vo svojom príspevku sa chcem zaoberať predovšetkým novou tvorbou v nedávnej minulosti v niektorých pamiatkovo hodnotných mestách Rakúska.

Viedeň s jej približne 1,7 mil. obyvateľov už kvôli svojej veľkosti a historicky bohatej pôvodnej zástavbe, vo vnútri ktorej opakovane dochádza k potrebe stavať, ponúka množstvo zaujímavých príkladov. **Graz** ako druhé najväčšie mesto Rakúska má len okolo 250 tisíc obyvateľov, avšak so svojim veľmi veľkým a dobre zachovaným historickým jadrom je od konca r. 1999 na zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Graz ponúka vďaka svojej ambicióznej „Grazer Schule“ minimálne toľko podnetov do diskusie ako Viedeň. Chcem spomenúť aj **Salzburg**, kde bol zavedený prvý pamiatkový zákon o zachovaní kultúrneho dedičstva tohoto mesta.

Môj príspevok bude mať dve časti, teoretickú, ktorá sa zaoberá legislatívnymi predpokladmi pre novú tvorbu v historickom kontexte v Rakúsku a časť praktickú s obrázkovou dokumentáciou tejto tvorby, predovšetkým z mesta Graz.

Legislatívne normy určoval v povojnovom období len Spolkový pamiatkový zákon v blízkosti pamiatkovo chránených objektov a zriedka rešpektované zodpovedajúce paragrafy Stavebných zákonov, ktoré sa odlišujú podľa spolkových krajín. Od roku 1967 pristúpili k nim ako špeciálne pravidlá „leges speciales“ Zákony o obraze miest a sídiel, ktoré dopĺňujú tieto stavebné zákony.

Rozhodnutím Najvyššieho súdneho dvora vo Viedni bola v roku 1996 zrušená platnosť tohoto zákona pre novú tvorbu v pamiatkovom prostredí na základe jedného prípadu v Grazi .

Odvtedy sú pre tieto otázky kompetentné len Zákony o obraze miest a sídiel, a nie zákon o pamiatkach. Tým sa otázka ochrany súborov stala v Rakúsku maximálne „povrchovou“ záležitosťou. Ide výlučne o súhrn príznakov / javov v obraze mesta (Erscheinungsbild), o povrchové plochy stavieb a súborov, o uličné priestory, priestory námestí alebo dvorov ale aj o celkový obraz mesta resp. určitej jeho časti - teda o stvárnenie / riešenie voľných priestranstiev. Architektúra je ale niečo, čo má svoj objem. A preto ochrana súborov redukovaná na povrch nie je práve šťastným riešením.

Vývoj legislatívy v poslednom období bol nasledovný:

V r. **1967** dostalo mesto Salzburg ako prvé mesto Rakúska zákon na ochranu súborov - Salzburšký zákon o zachovaní kultúrneho dedičstva mesta (Altstadterhaltungsgesetz); platný je pre stanovenú chránenú zónu, ktorá zahŕňa historické centrum.

V r. **1972** bol pre **Viedeň** schválený nový stavebný zákon, ktorý predpokladal vytvorenie chránených pamiatkových súborov (Ensembleschutzzonen); v r. 1973 boli už podľa neho vymedzené viaceré zóny; jedna z nich zahŕňala historické centrum Viedne.

V **1974** nasledoval pre spolkovú krajinu Salzburg zákon na ochranu „obrazu sídla“ (Ortsbildschutzgesetz) a takmer paralelne pre štajerské krajinské hlavné mesto Graz zákon o zachovaní kultúrneho dedičstva mesta. Pamiatkovo chránená zóna v Grazi zahŕňa historické jadro, ktoré je síce relatívne málo známe, ale patrí k najrozsiahlejšie zachovaným mestským súborom v nemecky hovoriacich krajinách.

V **1977** dostáva Štajersko zákon o obraze sídla (Ortsbildgesetz), ktorý sa popri ochrannom aspekte zaoberá oveľa intenzívnejšie ako salzburšký aj budúcim stvárnením obrazu miest resp. sídiel.

Dnes existujú pre všetky rakúske mestá a obce vo všetkých spolkových krajinách príslušné krajinské zákony. Pojem „obraz sídla“ resp. „obraz mesta“ (**Ortsbild**), sa medzitým stal fixnou súčasťou stavebných predpisov.

Obraz mesta resp. sídla možno definovať ako súhrn všetkých fasád, strešných plôch a strešných nadstavieb, ale aj plôch ulíc, námestí a zelene. Obzvlášť zaujímavým je pritom celkový obraz mesta vnímateľný z verejných plôch. Príslušné zákony vychádzajú z toho, že architektonický výraz domu v hustej zástavbe nemôže byť len výlučne súkromnou záležitosťou. Uličná fasáda domu v uzavretej radovej zástavbe vytvára ráz súboru, uličného priestoru a tým aj životného prostredia pre všetkých užívateľov. Každý pasant musí s týmto a v tomto prostredí žiť.

Do historicky narastajúcich miest a obcí priniesli rôzne architektonické obdobia rozmanité stavebné tvary. Pri novej architektúre ide dnes o to, aby aj táto naša doba bola adekvátnym prínosom. Tento náš príspevok má byť odrazom našej doby, má vytvárať nové podnety, má zodpovedať dnešnému chápaniu architektúry, má používať súčasnú stavebnú materiálu a techniku a zodpovedať dnešným funkčným nárokom. Rozhodne by to nemalo byť kopírovanie susedných architektúr alebo ich zmiešanina. Pseudostaré novostavby treba odmietat', nakoľko iritujú jazyk architektúry.

V každej etape vývoja sa stavalo viac alebo menej nekompromisne v duchu architektonického chápania príslušnej doby. Dnes vysoko hodnotené viacvrstvové súbory vznikali často nekontrolované. Väčšinou išlo o komerčné dôvody, ktoré viedli k tomu, že nové koncepcie, ktoré plánovali zbúranie celých mestských štvrtí, nemohli byť realizované dôsledne. Toto potom viedlo k prelínaniu kultúrnych vrstiev.

Vo veľmi atraktívnom starom priemyselnom meste **Steyr** v Hornom Rakúsku boli v období historizmu zbúrané viaceré malé historické domy, aby sa získalo miesto pre väčšie a reprezentatívnejšie stavby. Dnes pamiatkovo chránený gotický „Bummerlhaus“ a mnoho iných domov z tohto obdobia zostalo zachovaných len vďaka tomu, že na ďalšie búranie starého a výstavbu nového sa už nezvýšili peniaze. Niektoré z neskorších stavieb obdobia „Gründerzeit“ berú formálny ohľad na pôvodnú zástavbu. Avšak mnohé stavby z tohto obdobia musíme z dnešného pohľadu chápať skôr ako neadekvátne staré stavby v ešte staršom pamiatkovo hodnotnom stavebnom fonde. Pri dôslednejšom pozorovaní narazíme vo všetkých mestách tohto obdobia na staré formálne rušiacie stavby v ešte staršom prostredí. Toto dokazuje, že problém novostavby v starom prostredí nie je problém nový.

Nikto však nesmie očakávať, že zákonom sa dá vynútiť kvalita. Práve naopak: treba veľmi dbať na to, aby príslušné zákony neviedli k skutočnosti, že všetko to, čo naše historické mestá v minulosti robilo takými atraktívnymi a nezameniteľnými, v budúcnosti nie je možné - to je dôsledok prísnej interpretácie niektorých zákonov. Spravidla to nie sú jednoduché domy, ktoré nám slúžia ako identifikačné body; sú to kostoly, radnice, veže a vežičky, paláce a hrady, ktoré vytvárajú charakteristické črty obrazu miest - teda stavby ktoré prekračujú bežnú hladinu zástavby. Jednoduché domy však tvoria nevyhnutný rámec pre to dominantné a nezameniteľné.

Prvý návrh nariadení podľa Zákona pre pamiatkovú ochranu mesta Graz by napríklad nebol povolil práve všetky tie stavby, ktoré sú identifikačnými bodmi Grazu, keby sa predložili dnes. Zákony tohto druhu preto treba koncipovať tak, aby neboli úzkoprse, aby dávali možnosti a aby poskytli voľný

priestor pre projektanta. Funkcia a hodnota budovy, ktorá sa má postaviť, sa musí napr. tiež brať do úvahy.

Na druhej strane sa možno zákonom len pokúsiť o redukciiu nekvalitného. Pokusy o prinútenie zlého projektanta k lepšej kvalite prostredníctvom zákona zatiaľ vždy zlyhali.

Nová, inovatívna a kreatívnym procesom vytvorená architektonická forma je spravidla cudzia a veľkou časťou obyvateľstva je chápaná ako rušivá. Ale takto to bolo vo všetkých predchádzajúcich storočiach.

Dobří architekti sa profesionálne zaoberajú novou výstavbou a tým aj s inovatívnou architektúrou. Kreatívni architekti si spravidla nepotrebujú zvykať na nové, a keď, tak len v oveľa menšej miere ako neodborníci, aby posúdili novú kvalitu. Preto sú aj architekti na posúdenie novej architektúry najkompetentnejší. A preto by sa mali na stavby, ktoré na základe svojej hodnoty a funkcie vyžadujú vyššiu mieru kvality, zásadne vypisovať súťaže, na ktorých by mali v porotách prinajmenšom prevládať dobrí architekti.

Stále častejšie sa opakuje situácia, že vypisovateľ súťaže dodatočne zistí, že nezískal to, čo očakával. Príčinu možno hľadať vo vypisovateľovi súťaže, vypisovateľovi odmeny alebo v architektoch, ktorí sa súťaže zúčastnili. A preto je nevyhnutná dobrá príprava súťaže:

* **Vypísanie súťaže** musí obsahovať všetky rámcové podmienky. Často tomu tak nie je. Napr. v prípade viedenskej štvrťi „Museumsquartier“ to bol hlavný dôvod pre takmer „nekonečný príbeh“ víťazného projektu. Až v týchto dňoch bude dokončený a otvorený.

* **Komisia** musí byť zložená z uznávaných architektov.

* Verejné súťaže musia byť vypísané profesionálne; vyzvaných riešiteľov je potrebné nasmerovať na **vhodný partnerský tím**.

V Štajersku sa už oddávna vypisovali súťaže, hlavne v dvoch dekádach pred rokom 1995, a to nielen na práve načrtnuté skupiny stavebných zámerov, ale aj na mnohé obytné budovy resp. obytné štvrte. Toto viedlo k relatívne veľkej rozmanitosti tvarov a vo veľkej miere aj k zvýšeniu kvality. U mnohých projektov sa ovšem prekročili hranice experimentálneho stavania a museli nasledovať drahé sanácie. Tí, ktorí touto kreatívnou formou bytovej výstavby ešte nič nezískali, vidia práve v tom šancu na odpor proti súťažiam v Grazi, v Štajersku. Hlavným argumentom týchto ľudí je predrazenie týchto stavieb.

Dokonca aj pri neverejných stavebných zámeroch poisťovní, bánk, ale aj z čisto súkromnej stránky, sa zo strany politikov, úradov a médií neustále vyvíjal tlak na stavebných podnikateľov, aby aspoň pri veľmi chúlостivých stavebných úlohách vypisovali aspoň malé súťaže a tým zvýšili kvalitu architektúry.

Univerzity v Grazi zaznamenali v posledných desaťročiach enormný nárast študentov, čo si vyžiadalo výstavbu nových priestorov na vyučovanie. Aj v tomto prípade, ako je to už v Rakúsku bežné, sa urobil výber projektantov prostredníctvom súťaže.

Výsledky súťaže premenené na realitu viedli aj tu často k osviežujúcej rozmanitosti architektonických tvarov. Nakoľko veľká časť stavieb sa nachádza podľa Zákona o zachovaní kultúrneho dedičstva mesta Graz vo vnútri chránených zón, bolo potrebné splniť aj nariadenie o začlenení stavby do územia.

V rakúskom meste Graz vzniklo zodpovedajúcim uplatnením zákonných ustanovení niečo, čo mnohí už nazývajú **tajné hlavné mesto architektúry v Rakúsku**. V porovnaní s ostatnými mestami Rakúska vznikla v Grazi aj napriek jeho vzácnemu historickému jadrú nová kvalitná kreatívna architektúra, ktorá sa presadila aj v medzinárodnom kontexte a dokázala, že blízkosť dobrého nového s pamiatkovo hodnotným prostredím nemusí viesť ku konfliktu v architektonickej tvorbe.

Nová tvorba v historickej zástavbe sa ovšem neobmedzuje iba na nové objekty vedľa starých budov. Na mnohých staveniskách v centrách sa starý stavebný fond čiastočne alebo úplne odstráni - doslova vymetie - a tak sa umožní **„nová tvorba v pôvodnej zástavbe“**. Pri takýchto projektoch dochádza prinajmenšom k nepochopeniu pojmu „Ortsbild“ - obraz mesta. Vonkajšia forma budovy a jej obsah by mali tvoriť jednotu. Aj po adaptácii pôvodnej zástavby by sa malo dať čo najjasnejšie rozlišovať medzi pôvodnou a novou, pripojenou zástavbou. Budova so starým vonkajším vzhľadom (Erscheinungsbild) a úplne novým jadrom je aj z historického hľadiska nóvum a pôsobí absurdne.

Ďalším aspektom novej tvorby v historickej zástavbe je na mnohých miestach doslova finančne dotované **využívanie podkroví na bývanie**. Aj keď v nich možno vidieť šancu na oživenie historických centier opätovným osídlením a na lepšie využitie existujúcej infraštruktúry, predsa len nemožno tieto dostavby podkroví vidieť len v pozitívnom svetle.

Pri starých hodnotných stavebných fondoch by sme si mali byť vedomí toho, že takéto dostavby resp. vstavby sa rovnajú programovanému ničeniu drevených strešných konštrukcií. Ak nejde o

skutočne hodnotný stavebný fond a možno si dovoliť relatívne krátku životnosť krovov, malo by sa dbať aspoň na to, aby sa prierazy strechami udiali takým spôsobom, že aj tu bude čitateľný dátum výstavby.

Starostlivosť o obraz mesta resp. sídla je prostriedkom na stváranie vlastného životného prostredia, resp. priestoru. Rámcové podmienky pre novú tvorbu v pamiatkovo hodnotných mestách Rakúska sú formulované zväčša tak, že vždy bol a je možný adekvátny architektonický prínos našej doby do historického prostredia.

Mimochodom, od 7. do 10. mája v roku 2003 budeme v Grazi organizovať veľký kongres na tému Vášho dnešného podujatia. Veľmi by nás potešila Vaša účasť na našom pripravovanom podujatí v Grazi.

(Translation: PhDr. Jana Záhorcová)

NEUE ARCHITEKTUR IM HISTORISCHEN KERN DER STADT GRAZ

Dr. Dipl.Ing Hasso HOHMANN - Technische Universität Graz
Internationales Städteforum Graz

Da ich gebeten wurde, nach Möglichkeit nicht nur über Graz, sondern auch etwas zur Situation in ganz Österreich zu sagen, habe ich mich zwar in den Beispielen besonders auf Graz konzentriert, werde aber auch die wichtigsten Grundlagen für neue Architektur im Nahbereich von Denkmälern oder in wertvollen Bauensembles für ganz Österreich mitbesprechen.

Österreich ist reich an denkmalwerten Städten, so daß bei sehr vielen Neubauten das gestellte Thema aktuell wird. Es wurde zwar schon in der Zeit des Historismus im 19. Jahrhundert sehr viel in den historischen Zentren Österreichs abgebrochen und durch Neues ersetzt. In der Zeit von 1945 bis heute gab es aber eine weitere Steigerung in der Bautätigkeit. So wurde in dieser Zeit mehr gebaut, als in allen Jahrhunderten Baugeschichte vorher zusammengerechnet, so daß es zu einer noch stärkeren Veränderung des Verhältnisses zwischen alter und neuer Architektur im Vergleich zu früheren Jahrhunderten gekommen ist. Außerdem ist in den 50er und 60er Jahren viel heute als störend Empfundenes entstanden, das Anlaß für zahlreiche neue Gesetze gab. Ich möchte in meinem Beitrag vor allem die neue Architektur in denkmalwerten Städten Österreichs in der jüngeren Vergangenheit besprechen.

Wien mit seinen ca. 1,7 Millionen Einwohnern bietet schon seiner Größe und seines reichen Altbestandes wegen, innerhalb dessen vielfach gebaut werden muß, zahlreiche interessante Beispiele. **Graz** als zweitgrößte Stadt Österreichs hat nur ca. 250.000 Einwohnern und steht mit seinem sehr großen und gut erhaltenen historischen Zentrum seit Ende 1999 auf der Liste des UNESCO-Weltkulturerbes. Mit der sehr ambitionierten Architektenschaft der „Grazer Schule“, bietet es aber in Relation zu Wien mindestens so viel Diskussionsstoff zum Thema. Aber auch **Salzburg**, wo das erste Altstadterhaltungsgesetz eingeführt wurde, soll besprochen werden.

Ich teile meinen Beitrag in einen theoretischen Teil, der sich mit den legislativen Voraussetzungen für das neue Bauen in historischem Kontext in Österreich befaßt und mit einem Plädoyer für Wettbewerbe endet und einen praktischen Teil mit Foto-Beispielen vor allem aus **Graz**.

Legistische Rahmenbedingungen boten in der Nachkriegszeit zunächst nur das Bundesdenkmalgesetz im Nahbereich von denkmalgeschützten Bauten und die nur selten beachteten entsprechenden Paragraphen der Baugesetze, die nach Ländern variieren; ab 1967 kamen als „leges speciales“, Stadt- und Ortsbildgesetze hinzu, die auf diesen Baugesetzen aufbauen. In einem Entscheid des Obersten Gerichtshofes in Wien wurde 1996 die Zuständigkeit des Denkmalgesetzes für die Gestaltung neuer Bauten in der Umgebung denkmalgeschützter Gebäude an Hand eines Falles in Graz aufgehoben.

Seit dieser Zeit sind nur noch die Stadt- und Ortsbildgesetze, nicht aber das Denkmalgesetz für derartige Fragen zuständig. Damit ist die Frage des Ensembleschutzes zu einer höchst „oberflächlichen“, Angelegenheit in Österreich geworden. Es geht ausschließlich um das Erscheinungsbild, um die Oberfläche von Bauten und Ensembles, um Straßenräume, Platzräume oder Hofräume oder auch um das Gesamtbild einer Stadt bzw. eines Teilbereiches davon - also um Freiraumgestaltung. Architektur ist aber etwas, das Körper hat. Daher ist der auf die Oberfläche reduzierte Ensembleschutz keine sehr glückliche Lösung.

Die wichtigsten Stationen der legislativen jüngere Entwicklung waren folgende:

1967 erhielt die Stadt **Salzburg** als erste Stadt Österreichs ein Ensembleschutzgesetz, das Salzburger Altstadterhaltungsgesetz, gültig für eine festgelegte Schutzzone, die das historische Zentrum umfaßt.

1972 wurde für **Wien** ein neues Baugesetz erlassen, das hier die Schaffung von Ensembleschutzzonen vorsah; 1973 wurden danach schon zahlreiche Zonen ausgewiesen; eine davon umfaßte das historische Zentrum von Wien.

1974 folgten für das Bundesland **Salzburg** das Ortsbildschutzgesetz und fast gleichzeitig für die steirische Landeshauptstadt das **Grazer** Altstadterhaltungsgesetz. Die Schutzzone in Graz umfaßt ein historisches Zentrum, das zwar relativ wenig bekannt ist, aber zu den größten Altstadtensembles im deutschen Sprachraum zählt.

1977 erhält die **Steiermark** ein Ortsbildgesetz, das sich neben dem Schutzaspekt sehr viel stärker als im Salzburger Ortsbildschutzgesetz auch mit der künftigen Gestaltung des Ortsbildes befaßt.

Heute gibt es für alle größeren österreichischen Städte und Gemeinden in allen Bundesländern einschlägige Landesgesetze. In den Bauordnungen ist der Begriff „Ortsbild,, inzwischen ein fixer Bestandteil.

Dieses **Ortsbild** kann man vielleicht als die Summe aller Fassaden, Dachflächen und Dachaufbauten, aber auch der Straßen- oder Platzoberflächen und Gartenanlagen definieren. Hierbei ist das von öffentlichen Flächen wahrnehmbare Erscheinungsbild von besonderem Interesse. Die diesbezüglichen Gesetze gehen davon aus, daß das Aussehen eines Hauses im dichten Siedlungsgefüge keine reine Privatsache sein kann. Eine straßenseitige Hausfassade in einer geschlossen verbauten Häuserzeile prägt den Charakter des Ensembles, des Straßenraumes und damit des Lebensraumes für alle in mehrfacher Hinsicht mit. Jeder Passant muß mit und in diesem Freiraum leben.

Bei historisch gewachsenen Städten und Gemeinden haben unterschiedliche Stilepochen verschiedenartige Bauformen in das Ensemble eingebracht. Bei neuer Architektur geht es heute darum, daß auch unsere Zeit einen adäquaten Beitrag leistet. Dieser Beitrag soll Ausdruck unserer Zeit sein, einen neuen Reiz erzeugen, unserer heutigen Bauauffassung entsprechen, heutige Baumaterialien und Bautechniken verwenden und heutigen funktionellen Ansprüchen genügen. Es soll sicher nicht eine Kopie benachbarter Architekturen oder eine Mischung aus diesen sein. Pseudoalte Neubauten sind abzulehnen, da sie zu Irritationen in der Architektursprache führen.

Jede Zeit hat mehr oder weniger kompromißlos ihrer Architekturauffassung entsprechend gebaut. Oft waren die heute so hoch geschätzten vielfältigen Ensembles nicht einmal intendiert und es waren kommerzielle Gründe, die dazu führten, daß neue Konzepte, die den Abbruch ganzer Stadtviertel vorsahen, nicht vollständig realisiert werden konnten. Dies führte dann zur Vielfalt. Jeder kann an den unterschiedlichen Regulierungslinien innerhalb eines älteren Straßenzuges solche Prozesse beobachten.

In der sehr attraktiven alten Industriestadt **Steyr** in Oberösterreich wurden zur Zeit des Historismus viele der kleinen gotischen Häuser abgebrochen, um viel größeren und repräsentativeren Bauten Platz zu machen. Das heute denkmalgeschützte gotische „Bummerlhaus,, und viele andere Häuser aus dieser Zeit dürften nur deshalb stehen geblieben sein, weil man kein Geld mehr für Abbruch und Neubau hatte. Einige der späten Gründerzeitbauten nehmen formal auf den Altbestand Rücksicht. Viele andere damalige Neubauten müssen wir aus heutiger Sicht eher als den Maßstab sprengende unadäquate alte Bauten in noch älterer denkmalwerter Bausubstanz ansehen. Bei genauer Betrachtung stößt man in

allen gewachsenen Städten auf alte formal störende Bauten in noch älterer Umgebung. Dies zeigt, daß das Problem des neuen Bauens in alter Umgebung kein neues ist.

Nun darf niemand erwarten, daß man über ein Gesetz Qualität erzwingen kann. Ganz im Gegenteil: man muß sehr darauf achten, daß die einschlägigen Gesetze nicht dazu führen, daß all das, was unsere historischen Städte in der Vergangenheit so attraktiv, so unverwechselbar machte, künftig nicht mehr möglich ist - was bei einigen Gesetzen bei strenger Auslegung die Folge ist. Es sind in der Regel nicht die einfachen Häuser, die als Identifikationspunkte dienen; es sind die Kirchen, Rathäuser, Türme und Dachreiter, die Schlösser und Burgen, welche die Stadtbilder prägen - also Bauten die das Normmaß sprengen. Die einfachen Häuser sind daneben der unverzichtbare Rahmen für das Unverwechselbare.

Der erste Vorschlag für die **Verordnungen** nach dem **Grazer** Altstadterhaltungsgesetz hätte beispielsweise genau all die Bauten, die als große Identifikationspunkte von Graz gelten, wären sie heute eingereicht worden, per Gesetz nicht mehr zugelassen. Man muß derartige Gesetze daher so konzipieren, daß sie nicht zu eng gefaßt sind, daß sie Möglichkeiten geben und Freiräume für den Planer schaffen. Auch die Funktion und der Stellenwert eines zu errichtenden Gebäudes müssen beispielsweise mit berücksichtigt werden, es müssen Sonderformen möglich sein.

Über ein Gesetz kann man andererseits nur versuchen, dem Qualitätlosen die Spitze, die Schärfe zu nehmen. Versuche, einen schlechten Planer über das Gesetz zu mehr Qualität zu zwingen, sind immer gescheitert.

Nun ist eine neue, innovative, durch einen kreativen Prozeß hervorgebrachte Architekturform in der Regel fremdartig und wird bei weiten Teilen der Bevölkerung zunächst als störend empfunden. Dies war in allen Jahrhunderten so.

Gute Architekten befassen sich professionell mit neuem Bauen und so auch mit innovativer Architektur. Kreative Architekten bedürfen in der Regel der Gewöhnung an das Neue nicht oder in weit geringerem Maße, als dies für einen Nichtfachmann zur Beurteilung von neuer Qualität notwendig ist. Daher sind auch Architekten am ehesten geeignet, neue Architektur zu beurteilen. Für Bauten, für die auf Grund ihres Stellenwertes, ihrer Funktion ein höheres Maß an Qualität zu fordern ist, sollten daher prinzipiell **Wettbewerbe** ausgeschrieben werden, bei denen gute Architekten die Jury zumindest dominieren.

Nun kommt es immer wieder vor, daß nach einem Wettbewerb der Ausschreiber feststellt, daß er nicht das erhalten hat, was er sich erwartet hatte. Dies kann am Ausschreiber, am Auslober oder an den teilnehmenden Architekten liegen. Eine gute Vorbereitung für einen Wettbewerb ist unumgänglich:

O Eine **Ausschreibung** muß alle Rahmenbedingungen enthalten. Das ist oft nicht der Fall. Beim Wiener Museumsquartier beispielsweise ist dies der Hauptgrund für die nahezu „endlose Geschichte“, des ausgelobten Projektes. Es wird erst in diesen Tagen fertiggestellt und eröffnet.

O Die **Jury** muß sich aus anerkannten Architekten zusammensetzen.

O Offene Wettbewerbe müssen professionell ausgeschrieben werden; geladene sich an eine **geeignete Kollegenschaft** richten.

In der Steiermark wurden schon seit sehr langer Zeit und besonders in den zwei Dekaden vor 1995 nicht nur für die eben umrissene Gruppe von Bauvorhaben, sondern auch für sehr viele Wohnbauten bzw. Wohnsiedlungen Wettbewerbe ausgeschrieben. Dies hat zu einer relativ großen Formenvielfalt und in hohem Maß zu Qualität geführt. In manchen Fällen sind allerdings in diesen Projekten die Grenzen des experimentellen Bauens auch überschritten worden, so daß kostspielige Sanierungen folgen mußten. Jene, die dieser kreativen Form des Wohnungsbaues noch nie etwas abgewinnen konnten, sehen heute darin eine Chance zum Widerstand gegen Wettbewerbe in Graz, in der Steiermark. Ein Hauptargument für diese Leute ist, daß etliche Bauten zu teuer wurden.

Selbst bei nichtöffentlichen Bauvorhaben von Versicherungen, Banken, aber auch von rein privater Seite, wurde auf die Bauwerber in der Steiermark durch Politiker, Behörden und durch die Medien immer wieder Druck ausgeübt, um bei sehr heiklen Bauaufgaben wenigstens kleine Wettbewerbe zu ermöglichen und so die Qualität der Architektur zu steigern.

Die Grazer Universitäten hatten in den vergangenen Jahrzehnten einen enormen Zuwachs an Studenten zu verzeichnen, was die Errichtung vieler neuer Institutsgebäude notwendig machte. Auch bei diesen sind die jeweiligen Planer, wie es österreichweit üblich ist, über Wettbewerbe ermittelt worden.

Die in die Realität umgesetzten Wettbewerbsergebnisse haben auch hier zu einer oft herzerfrischenden Vielfalt von Bauformen geführt. Da ein großer Teil der Bauten innerhalb von Schutzzonen nach dem Grazer Altstadterhaltungsgesetz liegt, war bei all diesen auch das Einfügungsgebot zu erfüllen.

Bei entsprechender Anwendung der gesetzlichen Bestimmungen ist in Graz auf diese Weise etwas entstanden, das manche bereits die **geheime Hauptstadt der Architektur in Österreich** nennen. Im Vergleich zu anderen Städten in Österreich hat Graz wohl trotz seines wertvollen historischen Zentrums wesentliche Akzente zur neuen qualitätvollen kreativen Architektur auch im internationalen Vergleich gesetzt und bewiesen, daß das Zusammentreffen von gutem Neuen mit einer denkmalwerten Umgebung zu keinem Gestalt-Konflikt führen muß.

Das neue Bauen in historischem Bestand beschränkt sich allerdings nicht nur auf das neue Bauen neben alten Gebäuden. Bei vielen Baustellen in den Zentren wird Altbausubstanz teilweise oder ganz ausgehöhlt und so - wörtlich genommen - das „**neue Bauen im Bestand**“, ermöglicht. Bei solchen Projekten gerät zumeist der Begriff „Ortsbild“, zum Mißverständnis. Es sollten äußere Form und Inhalt eines Gebäudes eine Einheit bilden. Auch nach der Adaptierung eines Altbestandes sollte möglichst klar zwischen Altbestand und neu Hinzugefügtem unterschieden werden können. Ein Gebäude mit altem Erscheinungsbild und völlig neuem Kern ist auch historisch gesehen ein Novum und wirkt absurd.

Ein weiterer Aspekt des neuen Bauens in historischem Bestand sind die vielerorts sogar geförderten **Dachbodenausbauten**. Auch wenn darin eine Chance zur Belebung der historischen Zentren durch die Wiederansiedlung von Wohnbevölkerung liegt und auch eine effizientere Nutzung der vorhandenen Infrastruktur einleuchtend ist, so können diese Ausbauten nicht nur positiv gesehen werden.

Bei wertvoller alter Bausubstanz sollte man sich bewußt sein, daß solche Ausbauten einer programmierten Zerstörung der hölzernen Dachkonstruktionen gleichkommen. Dort wo es sich allerdings um keine wirklich wertvolle Substanz handelt und daher die relative Kurzlebigkeit von ausgebauten Dachstühlen in Kauf genommen werden kann, sollte man zumindest darauf achten, daß die Dachhautdurchbrechungen in einer Weise gestaltet werden, daß auch hier das Ausbaudatum ablesbar wird.

Stadt- und Ortsbildpflege sind ein Mittel zur Gestaltung des eigenen Lebensraumes und damit als ein kulturelles Anliegen zu werten. Die Rahmenbedingungen für das Neue Bauen in denkmalwerten Städten Österreichs sind meist so gefaßt, daß ein adäquater architektonischer Beitrag unserer Zeit zum Ensemble möglich war und ist.

Wir werden übrigens 2003 in Graz vom 7.-10. Mai einen grossen Kongress zum Thema dieser Veranstaltung durchführen. Über Ihren Besuch würden wir uns freuen!

Fotos:

Abb.1 (Hochformat)

Das Haus Kaiser-Franz-Josef-Kai 46 mit den drei Fensterachsen ist ein Stahlbetonskelettbau mit **pseudohistoristischer Fassade** aus dem Jahr **1980**. Es ist ein negatives Beispiel neuer Architektur zwischen historischen Baute, obwohl es nicht stört. Eine zeitgemässe adäquate Lösung wäre besser gewesen.

Bei dieser Lösung sind die Stockwerke nicht so hoch, wie in der Zeit des ausgehenden 19. Jh's., daher stimmen die Proportionen in der Fassade nicht. Es stimmen auch die Materialien und die Konstruktion nicht mit dem Eindruck eines Mauermassenbaues historistischer Prägung überein.

Als mich 1992 die Grazer Altstadt-Sachverständigenkommission mit der Begutachtung einer beabsichtigten Bauänderung mit dem Zusatz beauftragte, ich solle möglichst darauf achten, dass die gründerzeitliche Struktur im Innern erhalten wird, wurde der "**architektonische Betrug**" offenbar.

Das Haus rechts ist ein echter historistischer Bau vom Ende des 19. Jh's.; der Bau links stammt aus dem 17. Jh., seine Fassade vom Ende des 18. Jh..

Abb. 2 (Querformat)

Neubau von Günther Domenig 1994 in der Sackstrasse 29 mit Büros (auch sein eigenes Planungsbüro) und einem Restaurant. Der Bau liegt zwischen Mur und Schlossberg im Kern des historischen Zentrums von Graz; er nimmt dominante Höhen aus der Nachbarschaft auf.

Abb. 3, 4 (Quer- und Hochformat)

Erweiterungsbau zur Grazer Oper durch Gunter Wawrik am Kaiser- Josef-Platz 10 im Jahr 1984 ist das Ergebnis eines Wettbewerbs. Der Anschluss des Zubaues wurde noch lange diskutiert und modifiziert, bis eine für den denkmalgeschützten Solitär der Oper von Helmer und Fellner aus dem Jahr 1899 adäquate Lösung gefunden war. Die transparente Brücke machte nur einen schlanken

Schlitz in der historischen Fassade notwendig; ihr konstruktiver Segmentbogen findet sich auch in der Altbaufassade als Thema wieder.

Abb. 5, 6 (Quer- und Hochformat)

Das "M1" am Färferplatz 1 - ein 1990 nach Plänen von Richard Ellmer als Wettbewerbsergebnis errichtete Neubau mit Restaurant, Büros und Geschäften ist die Schliessung einer schon sehr alten Baulücke. Der Bau wirkt von Osten gesehen wie ein Kristall in der weitgehend homogenen Ziegeldachlandschaft von Graz.

Abb. 7, 8 (2 Querformate)

Kastner & Öhler Grosskaufhaus in der Sackstrasse 7-13, Paradeisgasse 1, Kaiser-Franz-Josef-Kai 6. Der ursprünglich von Helmer und Fellner geplante Komplex wurde nach Plänen von Michael Szyszkowitz und Karla Kowalski saniert, adaptiert und weitergebaut. Sie ersetzen u.a. 1994 ein massives Vordach an der Hauptfassade in der Sackstrasse durch eine sehr leichte Glasdachkonstruktion, bei der auch die tragenden Kragarme in Glas ausgeführt wurden; die inzwischen entfernten

Abb. 9 (Querformat)

Das 1989 nach Plänen von Michael Szyszkowitz und Karla Kowalski errichtete Institutsgebäude der Boichemie der Technischen Universität Graz am Felix-Dahn-Platz schliesst diesen Platz nach Südwesten ab. Die weitere Verbauung des Platzes stammt aus der Zeit des Historismus.

Abb. 10 (Querformat)

Neue Fussgänger- und Radfahrerbrücke über die Mur zwischen "Admonterhof" () am linken Ufer und Mariahilfkirche, Mariahilfer-Platz und Minoritenkloster am rechten Ufer. Sie wurde 1990 nach Plänen von Günther Domenig errichtet.

Abb. 11, 12, 13 (2 Querformat, 1 Hochformat)

Ca. 300 m langer Neubau für Institute und Hörsäle der Rechts-, Sozial- und Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultäten ("RESOWI") der Karl Franzens Universität in Graz, 1996 nach Plänen von Günther Domenig und Hermann Eisenköck am Geidorfgürtel errichtet.

Die Höhenentwicklung ist kompatibel mit den meist aus dem 19.Jd. stammenden Bauten der Umgebung.

Die Anschlüsse des RESOWI an die meist historistischen Bauten der sogenannten Neuen Universität sind gut gelöst.

Die lange Ostfassade wurde durch vorspringende Hörsäle und Treppenhäuser gegliedert. Das hier gezeigte Treppenhaus ist in transparentem Glas errichtet, dem Baustoff des ausgehenden 20sten und beginnenden 21sten Jh.

Abb. 14 (Hochformat)

1990 wurden auch an der Heinrichstrasse Nr. 36 neue Institutsgebäude nach Plänen von Wolfgang Kapfhammer, Johannes Wegan, Gerd Kossdorff und Adolf Kelz neben Universitätsbauten aus dem 19.Jh. errichtet.

Alle Fotos: Hasso Hohmann

BARDKONTAKT 2002

OSVETLENIE DÓMU SV. MARTINA V NOČNOM OBRAZE MESTA BRATISLAVY

Ing. arch. Beáta POLOMOVÁ - KOTPP FA STU Bratislava

OSVETLENIE DÓMU SV. MARTINA V NOČNOM OBRAZE MESTA BRATISLAVY

Ing. arch. Beáta POLOMOVÁ - KOTPP FA STU Bratislava

I. Fyzika a metafyzika svetla pri iluminácii.

Pozorujúc gotický chrám s vitrážami, modernú budovu so svetelnou reklamou alebo jednoducho oblohu ráno a podvečer, vnímame rôzne účinky svetla. Aj keď si to mnohí neuvedomujú, svetlo je jeden z najvýznamnejších výrazových a vyjadrovacích prostriedkov v architektúre. Každý historický slohový prejav narábala zámerne so svetlom. Pokiaľ svetlo ovládol v prospech nejakej myšlienky, vytvorila sa kvalitná architektúra. Dnes už možno hovoriť o multislužbe svetla, pričom vytvoriť kvalitu je náročnejšie.

Zo skúsenosti vieme, že denné slnečné svetlo má schopnosť objekty zviditeľniť a zároveň i meniť. Ukazovať ich neustále inak, neustále ich pred nami oživovať, a to s faktom, že v noci slnko necháva všetko svojmu pokoju. Lenže človek sa tejto prirodzene danej komplementarite svetla a tmy stále vzopiera. V noci chceme vidieť ako cez deň. Robíme pre tento cieľ veľa. Veci oživujeme umelým svetlom. Síla vzkriesiť, preukázať myšlienku, tvárniť, hrať sa, ukázať pravdu ... je neustále prítomná metafyzická schopnosť svetla. Architektúra ju dnes viac alebo menej využíva.

Pre zabezpečenie umelého osvetlenia je nevyhnutné poznať fyziku svetla. Súčasná svetelná technika je na vysokej úrovni. Svetlo definuje, kvantifikuje a navrhuje podľa potreby. Reaguje na biologické schopnosti ľudského vnímania a na nároky pre rozličné činnosti. Poskytuje možnosť využiť mnohé svetelné zdroje, ktoré sa stále zdokonaľujú. Čo je však v našom kontexte veľmi dôležité, zabezpečuje objektivizáciu hodnotenia účinkov svetla. Kvantifikujúce veličiny a parametre stanovené fyzikou odstraňujú momenty subjektívneho vnímania. Vnášajú pri iluminácii možnosť spoločenskej dohody. (Čo má význam pre centrá miest hlavne v územnom plánovaní.)

Upozornením na dvojité stránku svetla chcem zdôrazniť, že bez súčasného zapojenia fyziky (technická stránka) a metafyziky (významová stránka) do riešenia iluminácie objektov a sídiel nemôžeme dosiahnuť uspokojivý výsledok.

II. Iluminácia historickej architektúry

Názor na metodiku a spôsob prístupu k osvetľovaniu historickej architektúry, obzvlášť sakrálnej, chcem dokumentovať na príklade, na ktorom som spolupracovala ako architekt.

Ťažisko môjho referátu je založené na práci: /1/ Návrh iluminácie Dómu sv. Martina v Bratislave, 12/2001, pričom uvediem aj skúsenosti z ďalšej práce: /2/ Návrh koncepcie iluminácie hlavného mesta SR, 06 / 2002. Autori oboch sú: Doc. Ing. Alfonz Smola, PhD., FEI STU, Ing. František Krasňan, FEI STU, Ing. arch. Beata Polomová, FA STU.

V referáte sa viac sústredím na architektonickú stránku problematiky.

OSVETLENIE DÓMU SV. MARTINA V BRATISLAVE

Mestská časť Bratislava Staré mesto má záujem od novembra 2002 iluminovať tento chrám so zámerom, aby sa dôstojne tvoril večerný obraz mesta a začala dotvárať jeho historická identita.

Návrh osvetlenia takéhoto významného objektu nebola ľahká úloha. Bratislava nemá vypracovanú koncepciu osvetlenia pre celé mesto, respektíve pre jeho centrálnu časť. V tom čase nebol ani schválený materiál koncepcie návrhu pre osvetlenie MPR (MUOP 1997), ktorý sme mali k dispozícii. Nie vo všetkom sme s ním súhlasili a ho preberali. Aby sme dosiahli čo najvhodnejší výsledok, zvolili sme odborne širšiu prípravu. Zároveň sme za správny postup považovali brať do úvahy urbanistickú dimenziu iluminovaného objektu. Návrh obsahuje niektoré variantné riešenia s ohľadom na majetkoprávne vzťahy.

Rozsah práce dokumentujem na jednotlivých kapitolách a na ich stručnom obsahu:

1 Význam objektu

Základom pre stanovenie osvetlenia je poznanie významu objektu. Určujúci historický význam stredovekého Dómu je to, že bol po dlhý čas korunovačným chrámom Uhorska. Znak koruny na vrcholci helmice veže je dôležitý prvok a dáva kostolu hodnotu ojedinelosti medzi ostatnými kostolmi mesta. Priama pamiatková hodnota ďalej spočíva v urbanistickom zapojení objektu do stredovekých hradieb mesta a v pomerne jednoduchom objeme stredovekej architektúry, ktorý sa zachoval dodnes. Metodika obnovy už nepredpokladá vážne zmeny, môže sa meniť farebnosť pristavanej barokovej kaplnky. Dnešný význam objektu konkatedrály je vysoký - spoluvytvára s Hradom a Novým mostom identifikačné symboly Bratislavy. Poznanie významu sa stalo rozhodujúcim pre vytvorenie zámerov koncepcie, respektíve pre výber z koncepčných variantov.

2 Pôsobenie objektu v obraze mesta - analýza súčasného stavu k 12 /2001

Ako ukazuje fotodokumentácia súčasného stavu, objekt je osvetlený provízorne, prevažne v dolnej časti. Svetlo sa síce sústreďuje na dve dôležité strany, má však nerovnaké farby. Vertikála veže zaniká a vo vnútrosídelných pohľadoch na HJ je objekt úplne nečitateľný. Zo strany prístupu

od Viedne a Budapešti je nerovnocenný partner Hradu. Vnímanie sťažuje aj silné osvetlenie dopravného uzla pri nájazde na Nový most. Dojmovo sa sem prenáša dôležitosť miesta.

3 Konceptia osvetlenia objektu v podkladoch Mestského ústavu ochrany pamiatok z 1997.

Návrh navracia hodnotu kostolu do správneho pomeru medzi Hradom a Dómom a ostatnou časťou HJ. Predpokladá použiť teplobiele svetlo. Umožňuje umiestniť priamo na objekt svietidlá, čo však bolo zamietnuté Krajským úradom. Predpokladal osvetlenie zo zeme, s čím sme v našom riešení práve zo svetlotechnických ale i výrazových dôvodov neuvažovali.

4 Príklady večerného osvetlenia obdobných objektov v zahraničí.

V tejto kapitole sme uviedli rôzne príklady iluminácie najvýznamnejších kostolov miest: Viedeň, Brno, Praha, Velehrad,.... Vplyv na spôsob osvetlenia má aj terénny reliéf mesta. Bratislava je sídlo modelované terénnym prevýšením. Kopce, Hrad, Dóm, rieka ...je výšková hierarchia, ktorú musí večerné osvetlenie brať do úvahy. Čím je väčšia modelácia terénu, tým sa návrh osvetlenia stáva návrhom ako osvetliť systém prvkov, v ktorom môžeme simulovať rôzne scény a meniť dominanty. Aj z tohoto dôvodu sme sa rozhodli pre rovnomerné osvetlenie objektu od päty po hrebeň, aby sa v nočnom obraze pevne stanovila jeho lokalizácia, slúžiaca ako orientačný bod i pre diaľkové vnímanie.

5 Slávnostné osvetlenie objektu v r. 1995 pri návšteve pápeža Jána Pavla II.

Skúsenosť z príležitostného osvetlenia preverila niektoré parametre, zvlášť jas a farbu svetla.

6 Simulačné skúšky v teréne.

Priamo na objekte sme si overili pripravované spôsoby a hlavné parametre. Skúmal sa účinok teplej a studenej farby svetla na kamenný povrch, na omietaný povrch a na kov helmice, zvlášť na pozlátene časti. Taktiež použitie typu svietidiel s asymetrickou krivkou svietivosti, ktorá vytvára požadovanú rovnomernosť na nasvecovanej ploche.

7 Východiská pre stanovenie idey.

Pre stanovenie idey a jej naplnenie v architektonicko-technickom koncepte sme si určili hľadiská, ktoré sa budú brať do úvahy pri návrhu.

8 Architektonické riešenie

Pozostáva z idey a stanovenia zámerov, ktoré chceme ilumináciou dosiahnuť. Z dôvodu, že návrh je vždy konkrétnym riešením, uvádzam celú tabuľku z elaborátu v Prílohe č. 1.

9 Svetlo-technické riešenie. Má nasledujúce časti:

- Svetlo-technické merania. Dokladujú sa merania súčasného jasu, prípadne farby svetla a činiteľov odrazu pre viaceré objekty historického jadra a nových architektúr, aby sa zistila objektivizovaná vzájomná väzba a pôsobenie objektov i vysvietených priestorov (námestia, ulice) na Dóm v rôznych priehľadových smeroch. Merania sú usporiadané v tabuľke.

- Svetlo-technické výpočty. Stanovujú parametre potrebných veličín pre exteriérovú ilumináciu objektov, aby sa dosiahli odporúčané a nami volené hodnoty, ktoré majú vytvoriť architektonicky požadovaný efekt.

- Simulácia smerov osvetlenia na modeli. Model v M 1:100 bol vytvorený pre overenie spôsobu architektonického osvetlenia vlastného objektu tak, aby vynikla jeho skromná plasticita obdobne ako cez deň. Modelovali sa tieň a určili vhodné polohy svietidiel. Zvlášť význam simulácie badať na overovaní osvetlenia helmice.

- Návrh svetlo-technického konceptu iluminácie, ktorý sa týka:

--Požiadavky na svetelné zdroje a svietidlá. Pre objekt sa stanovili zdroje s náhradnou teplotou chromatickosti (farba svetla) v rozsahu od 3000 - 3400 K, s indexom farebného podania viac ako 70%. Zároveň sa použijú svietidlá s rôznou svetelnou stopou, ktorých poloha je lokalizovaná v tabuľke.

--Zásady umiestnenia svietidiel. Pre daný objekt uvádzame štyri dôležité zásady. Uvediem napr. zásadu osvetľovania presbytéria tak, aby svetlo prichádzalo od východu a tieň pilastrov smerovali na západ, čo je symbolické pre stredovekú architektúru.

--Návrh umiestnenia svietidiel. Spracovali sme tri varianty, ktoré v princípe rovnako napĺňajú zámery. Umiestnenie je vykreslené v situačnej mapke v M 1 : 1000 a na fotografiách okolitých objektov dokumentujeme výber miesta osadenia. K umiestneniu je doložená tabuľka s typom potrebného svietidla. Varianty sú svetlo-technicky prepočítané.

--Ukážky svietidiel a ich clonenie. Objekt Dómu sa nachádza vo veľmi stiesnenej zástavbe s nižšími hrebeňmi. Ukázalo sa, že svietidlá musia byť opatrené clonami, aby zabráňovali oslneniu ľudí na hlavných turistických ťahoch okolo objektu.

--Spôsob napájania osvetľovacej sústavy.

10 Počítačová simulácia v programe dialux.

11 Počítačová simulácia do fotografií. Jednoduché zobrazenie výsledného pôsobenia.

Predpokladáme, že takto pripravený návrh iluminácie historického objektu môže byť použitý pre výber konkrétneho dodávateľa, ktorý môže stanoviť serióznou ponuku a zabezpečiť kvalitné osvetlenie.

NÁVRH KONCEPCIE ILUMINÁCIE BRATISLAVY

Naša práca na konkatedrále a zároveň práca kolegov na iluminácii hradieb Hradu jasne ukázali, že hlavné mesto potrebuje mať vypracovanú koncepciu večernej iluminácie na celé mesto. Minimálne po územie širšieho centra, kde vznikli viaceré dominanty, ktoré ovplyvňujú jeho večerný obraz.

Osvetlenie v historickom jadre začína nadobúdať charakter živelnosti, prípadne nesie pečať úžitkovosti, čo večer skresľuje (dezinterpretuje) historickú podstatu mesta. Vzdialenejšie mestské časti možno riešiť samostatne.

Uvedená práca /2/ tvorí základ návrhu koncepcie, po ktorom by mali nasledovať koncepcné overovacie modely. Obsahuje tieto kapitoly:

1 Analýzy súčasného stavu osvetlenia Bratislavy:

- Merania jasů vybraných historických a nových objektov (cca 70 objektov)
- Pozorovania osvetlenia mesta a vybraných mestských častí
- Večerná fotodokumentácia
- Zoznam koncepcných podkladov

2 Návrh zásad: - Návrh zásad svetlo-technického charakteru.

- Návrh zásad architektonického charakteru pre Bratislavu.

3 Koncept návrhu iluminácie:

- Koncept svetelno-technického návrhu iluminácie (jasy, intenzity osvetlenia, rovnomernosti, farba svetla, smerovanie svetla). Návrh je spracovaný pre vybrané objekty s určením základných parametrov (jas a farba svetla) v sumárnej tabuľke. Hodnoty sú podané v prijateľnom diapazóne tak, aby sa umožňovalo i osobitné osvetlenie jednotlivého objektu.

- Návrh obsahu regulácie a obsahu riešenia iluminácie. Tu uvádzame obsah regulácie, ktorý treba v spolupráci s mestom (Magistrátom), pamiatkovým úradom a inými zainteresovanými organizáciami rozpracovať a následne legislatívne schváliť.

- Mestská časť Rača . Príklad plasticky modelovaného územia s vlastným vývojom.

4 Návrh svetlo-technických parametrov rozhodujúcich trás pre chodcov.

III. Záverečné poznámky

Keďže práca na koncepte iluminácie nie je ukončená, uvediem len niekoľko zovšeobecňujúcich poznámok týkajúcich sa iluminácie historických objektov alebo súborov:

- **Interdisciplinarita prístupu** je nevyhnutná; Svetelný technik, architekt, pamiatkár, investor... . Samostatné profesné postupy sú buď nerealizovateľné alebo zostávajú v polohe úžitkového či subjektívneho odhadu.
- **Potreba idey a koncepcie;** Vytvorenie idey, zámeru, znamená vedieť čo chceme; vedieť, aký chceme mať obraz mesta. Respektíve, ako by malo na návštevníkov i domácich obyvateľov pôsobiť.

V princípe môže večerná panoráma kopírovať dennú, pričom ponechá významy jednotlivých architektúr ako cez deň. Ako som v úvode uviedla, práve metafyzika svetla môže dopomôcť odhaliť krásu a význam miest, môže nechať vyniknúť skryté vizuálne momenty, ktoré cez deň nebadateľ. Iluminácia môže napríklad zúžiť diaľkový obraz mesta na jeho symboly. Bude to však vtedy, ak sa na základe dobre pripraveného podkladu (regulačný plán zóny, územný plán...) pripraví konkrétne pre riešené mesto na základe poznania jeho autenticity. Čo platí i pre mestskú časť.

Z tohoto dôvodu najlacnejšia osvetľovacia sústava a lacná prevádzka nie je idea, ani osadenie historizujúcich alebo moderných svietidiel na pešej zóne nie je idea. Iluminácia pracuje zo základnými prvkami mesta, jeho terénom, dominantami objektovými i prírodnými, ale aj s urbánnymi priestormi a pešími ťahmi. Je logické, že nasvetlenie jednotlivého prvku by malo vychádzať z vyššieho systému, ktorý je definovaný v koncepcii. Stupeň voľnosti (a živelnosti) určuje záväznosť vytypovaných parametrov. Na druhej strane, aj menej býva viac. (Vid' budova Parlamentu.) Kvalitná regulácia záväznosti na menšej, ale významnej ploche, môže znamenať prínos.

Idea priblížená v návrhovej koncepcii večerného obrazu mesta môže byť riešená ako dlhodobá (s režimom) a ako krátkodobá (akčné osvetlenie). Preto treba vytypovať miesta pre svetelné atrakcie. V koncepcii pre historické zóny treba regulovať aj svetelnú reklamu.

- **Návrh koncepcie** úzko súvisí s významovou interpretáciou pamiatok mesta aj nových architektúr mesta. Všeobecný názor deliť ilumináciu na osvetlenie historických architektúr teplým, resp. teplobielym svetlom a modernú architektúru studeným svetlom, nemusí byť (myslím, že ani nie je) aplikovateľný princíp univerzálne na každé sídlo. Napríklad nechať vyniknúť slohové prejavy s ich farebnou náladou môže byť vhodnejšia voľba pre zviditeľnenie „ducha mesta“ ako podpora deliaceho princípu staré - nové.

- **Overovacie terénne skúšky;** Sú potrebným krokom pre správne rozhodovanie a pre určenie kritérií na finálnu dodávku svietidiel.

- **Realizovateľnosť návrhu;** Aj najprepracovanejší návrh dosiahneme len technicky a finančne dostupnými prostriedkami. Viditeľnosť a mohutnosť osvetľovacej sústavy na strechách a kandelábroch môže odradiť od konceptu. Vybrané koncepcie by sa mali vopred technicky prepočítať a preveriť, akú vizuálnu záťaž osvetlenie prinesie cez deň.

* * *

Prednáška je priebežne dokumentovaná diapozitívami a farebnými fóliami.

Príloha č. 1 :

Idea iluminácie objektu Dómu sv. Martina v Bratislave:

Prezentovať pamiatkovú hodnotu a historický význam objektu Konkatedrály sv. Martina vo večernom obraze mesta - ako významnú sídelnú aj lokálnu dominantu v sústave dominant hlavného mesta republiky.

Ideu definujeme cez viaceré zámery uvedené v tabuľke A) - F):

	ZÁMER PREZENTÁCIE	NÁVRH	POZNÁMKA
A)	<ul style="list-style-type: none"> PREZENTOVAŤ DVOJICU VÝZNAMNÝCH HISTORICKÝCH DOMINÁNT HRAD - DÓM AKO DUALITU „PROFÁNNE A SAKRÁLNE“ V HISTORICKOM SÍDLE 	<ul style="list-style-type: none"> OSVETLENÍM OBJEKTU ZROVNOMERNIŤ JASY HRADU A DÓMU Z JUŽNEJ STRANY ZNÍŽIŤ HODNOTY JASU OSVETLENIA PARLAMENTU DORIEŠIŤ OTÁZKU IDEOVEJ PREFERENCIE „SÚČASNOSTI“ (PARLAMENT , VÝŠKOVÉ BANKY..) VOČI „HISTÓRII“ (HRAD, DÓM ...) V OBRAZE VEČERNÉHO MESTA 	<ul style="list-style-type: none"> PRÍPADNÁ MIERNA PREFERENCIA HRADU JE MOŽNÁ KONCEPCIA NA ÚROVNI SÍDLA (NEDORIEŠENÉ)
B)	<ul style="list-style-type: none"> PREZENTOVAŤ DÓM VOČI HJ 	<ul style="list-style-type: none"> UPRAVIŤ OSVETLENIE DÓMU VOČI OSTATNÝM VERTIKÁLNYM LOKÁLNYM DOMINANTÁM V HJ: VEŽA STAREJ RADNICE, MICHALSKÁ BRÁNA, VEŽA KLARISIEK, KOSTOLÍK SV. MICHÁLA; A TO PODĽA SLOHOV (BAROK, STREDOVEK...) ALEBO PODĽA FUNKCIE (SAKRÁLNA ARCHITEKTÚRA, FORTIFIKÁCIA, SPRÁVA ...) ZDÔRAZNIŤ ŠPECIFIKUM CHRÁMU (KORUNOVAČNÝ CHRÁM) OSVETLENÍM ZNAKU KORUNOVÁCIE VO VRCHOLE HELMICE 	<ul style="list-style-type: none"> DOPRACOVAŤ KONCEPCIU OSVETLENIA HJ (PRÍPADNE UPRAVIŤ)
C)	<ul style="list-style-type: none"> ODLIŠIŤ DÓM OD OSTATNÝCH OBJEKTOV A MIKROPRIESTOROV V SVOJOM BEZPROSTREDNOM OKOLÍ A ZVÝŠIŤ MONUMENTALITU PÔSOBENIA (AKO REAKCIU NA DEGRADÁCIU OD DOPRAVY) 	<ul style="list-style-type: none"> OSVETLIŤ OBJEKT AKO CELOK , JEDNOTNÚ HMOTU , NETRIEŠTIŤ JU NA PLOCHY S RÔZNOU INTENZITOU A CHROMATICKOSŤOU SVETLA VOLIŤ CHROMATICKOSŤ SVETLA INÚ AKO MAJÚ VEREJNÉ PRIESTORY V OKOLÍ: PREDPOLIE KOSTOLA, VÝCHODNÝ PRIESTOR PRED PRESBYTÉRIOM, JUŽNÉ PREDPOLIE, RUDNAYHO NÁMESTIE; PRVKY A PRIESTORY SÚVISIACE S MESTSKÝMI HRADBAMI (PRIESTOR VYDRICKEJ BRÁNY A ZÁPADNÝCH HRADIEB DEFINOVAŤ SAMOSTATNE, INTERPRETOVAŤ ICH FORTIFIKAČNÚ ÚLOHU ZNÍŽIŤ INTENZITU OSVETLENIA PRIESTORU V MIESTE NÁJAZDOV NA NOVÝ MOST ZNÍŽENÍM VÝŠKY ŠIESTICH (3 + 3) OSVETĽOVACÍCH STOŽIAROV, RESPEKTÍVE SVIETIDLÁ UMIESTNIŤ NIŽŠIE - BLIŽŠIE K DOPRAVNEJ PLOCHE, ABY ICH SVETLO NEBRÁNILO PRIEHLADU NA DÓM 	<ul style="list-style-type: none"> PREZENTÁCIA A OSVETLENIE HRADOBNÉHO SYSTÉMU NIE SÚ DORIEŠENÉ DORIEŠIŤ SAMOSTATNE

D)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ZDŔAZNIŤ UMELECKO-HISTORICKÚ HODNOTU PAMIATKY 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ OSVETLIŤ ARCHITEKTÚRU OBJEKTU V SÚLADE SO SLOHOVÝM VÝRAZOM : <ul style="list-style-type: none"> ▪ TOMU PRISPŔSOBIŤ NÁVRH SVETELNEJ SÚSTAVY , T.J. ROZMIESTNENIE, PRÍKON A TECHNICKÉ PARAMETRE TELIES, FARBU SVETLA, UPLATNIŤ TIEŇOHRU – SMEROVANIE SVETLA A TIENIVOSŤ, ▪ DODRŽAŤ PODMIENKU UMIESTNENIA OSVETLOVACEJ SÚSTAVY MIMO OBJEKT DÓMU ▪ DOSVETLIŤ ZVLÁŠŤ VYBRANÉ PLOCHY A PRVKY NA FASÁDE PRE ZDŔAZNENIE ICH VÝZNAMU (PŔVODNÁ STREDOVEKÁ OMIETKA A NÁHROBNÉ KAMENE Z JUŽNEJ STRANY) ▪ DOSVETLIŤ VNÚTRO LUCERNY VEŽE - LEN NA SAMOSTATNÝ REŽIM, AKO DOPLNENIE VONKAŠIEHO OSVETLENIA 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ PREVERIŤ POTREBU NOVÝCH UPEVNŔOVACÍCH BODOV A MOŽNOSTI OSADENIA NA STRECHÁCH BUDOV
E)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ BRAŤ DO ÚVAHY ŽIVÚ FUNKCIU PAMIATKY, T.J. USKUTOČŇOVANIE BOHOSLŮŽIEB 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ PRÍPADNÉ REŽIMY INTENZITY EXTERIÉROVÉHO OSVETLENIA VYLÚČIŤ; MAX. VYTVORIŤ REŽIM PRE OSVETLENIE HORNEJ ČASTI OBJEKTU (VEŽA A HELMICÁ) ▪ UPLATNIŤ ČASOVÝ REŽIM, KTORÝ JE V SÚLADE S REŽIMOM VEREJNÉHO OSVETLENIA ▪ VITRÁŽE Z INTERIÉRU NEDOSVETLOVAŤ, PONECHAŤ PRIRODZENÚ PRIEPUSTNOSŤ SVETLA Z INTERIÉRU DO EXTERIÉRU, AKÁ JE POČAS BOHOSLŮŽIEB 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ DORIEŠIŤ PODĽA FINANČNÝCH MOŽNOSTÍ INVESTORA V ĎALŠOM POKRAČOVANÍ
F)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ AKTUALIZOVAŤ KONCEPCIU OSVETLENIA HJ A POTREBU JEJ DODRŽIAVANIA 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ KORIGOVAŤ SÚČASNÉ OSVETLENIE PATRIACE DO CELKOVÉHO VNÍMANÉHO OBRAZU HJ, T. J. KOREKCIA: <ul style="list-style-type: none"> ▪ OBJEMOVÝCH DOMINÁNT (PARLAMENT, HRAD) ▪ OSVETLENIA PREVÁDZKOVÝCH DOMINÁNT (KRÍŽOVATKA A PODMOSTIE) ▪ OSVETLENIA INÝCH ARCHITEKTŮR (NAPR.CARLTON) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ KONCEPCIA NA ÚROVNI SÍDLA (NEDORIEŠENÉ)

Príloha č. 2 :

Odborná svetelno-technická literatúra vhodná pre architektov, výber:

- Monzer, L.: Venkovní osvětlení architektur. Praha, SNTL 1980
- Habel, J. a kol: Světelná technika a osvětlování. FCC Public, Praha 1995
- Plech, J. : Světelná technika v praxi.
- firemné literatúry osvetľovacích firiem, ktoré dokumentujú ilumináciu urbanistických priestorov (interiéry miest, mosty, fontány...) a pamiatkových solitérov (hrady, kostoly...)

Architektonický uhol pohľadu nájdeme vo viacerých tituloch dostupnej zahraničnej knižnej literatúry.

BARDKONTAKT 2002

**PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO PRIESKUMU NA RADNIČNOM NÁMESTÍ
V BARDEJOVE**

JUDr. Mgr. Gabriel LUKÁČ - PÚ Bratislava, Pracovisko Levoča
Mgr. Marián ULIČNÝ - PÚ Bratislava, Pracovisko Prešov

PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO PRIESKUMU NA RADNIČNOM NÁMESTÍ V BARDEJOVE

JUDr. Mgr. Gabriel LUKÁČ - PÚ Bratislava, Pracovisko Levoča
Mgr. Marián ULÍČNÝ - PÚ Bratislava, Pracovisko Prešov

Bardejov, Radničné nám., predstihový archeologický výskum plochy námestia, stredovek - novovek, uloženie nálezov: Šarišské múzeum Bardejov.

V rámci pripravovanej komplexnej rekonštrukcie Radničného námestia v Bardejove Pamiatkový ústav realizoval v mesiacoch august – december 2001 predstihový archeologický výskum. Na ploche námestia boli vytýčené štyri zisťovacie pozdĺžne sondy orientované v smere S-J.

Sonda I/2001 bola situovaná v strede južnej časti námestia. Dosiaľ novodobými stavebnými prácami neporušená plocha sondy umožnila sledovať vývoj plochy námestia od stredoveku až po súčasnosť. Pod súčasnou novodobou dlažbou sa odkryla dlažba z riečnych kameňov vsadená do pieskového lôžka pochádzajúca z 19. storočia. Pod ňou sa zachytila hlinitá vrstva s veľkou koncentráciou riečnych kameňov – zvyškov rozrušenej ďalšej analogickej novovekej dlažby. Pod ňou nasledovala sterilná žltá piesčitá vrstva, vystriedaná tmavohnedou ílovitou vrstvou s väčšou koncentráciou keramického a kovového materiálu z 15. storočia. Po odstránení spomenutej vrstvy boli na piesčitom žltom podloží zachytené sústavy žliabkov a kolových jám. V severnej časti sondy sa podarilo zachytiť juhovýchodné nárožie základov dosiaľ neznámej stavby stavanej z lomových kameňov a tehál spájaných hlinou.

Sonda II/2001 bola vytýčená severnejšie od sondy I/2001 a južnejšie od historickej budovy radnice. V sonde sa zachytili archeologické situácie analogické so sondou I/2001. Len v južnej časti bola situácia narušená novodobým kovovým potrubím. Pod súčasnou dlažbou sa aj tu objavila dlažba z riečnych kameňov vsadených do piesčitého lôžka z obdobia 19. storočia. Pod touto dlažbou sa vyskytovala hlinitá vrstva s veľkou koncentráciou riečnych kameňov, ktoré boli pozostatkom po ďalšej rano-novovekej dlažbe. Táto dlažba sa zachovala len v menších úsekoch v kontakte so základmi kamennej stavby. Sondou II/2001 sa podarilo zachytiť severozápadné nárožie a západné murivo ďalšej dosiaľ neznámej stavby. Murivo bolo murované z lomového kameňa spájaného vápennou maltou. Po prehĺbení sondy a likvidácii rano-novovekej dlažby sa ukázala žltá sterilná piesčitá vrstva vystriedaná tmavohnedou ílovitou hlinou s väčšou koncentráciou keramického a kovového materiálu z 15. storočia. V úrovni podložia bola rovnako aj v tejto sonde zachytená sústava žľabov a dva kolové objekty z novoveku.

Sonda III/2001 bola umiestnená v severnej časti námestia kolmo k veži rím.-kat. kostola sv. Egídia. Sonda priniesla odlišnú stratigrafiu oproti dvom predchádzajúcim sondám. Po odstránení súčasného povrchu sa zachytili dva odlišné plochy. V severnej časti bola sypká svetlohnedá piesčitá vrstva s úlomkami ľudských kostí. Tento priestor vymedzoval prikostolný cintorín, z ktorého sa podarilo odkryť 30 hrobov datovaných do 16.-18. storočia. V južnej časti sondy sa nachádzala novoveká hlinitá vrstva s väčším množstvom riečnych kameňov po rozrušenej novovekej dlažbe. Po jej odstránení sa zachytila dlažba z lomového a riečneho kameňa na ktorej boli úlomky keramiky z 15.-16. storočia. Po odstránení dlažby sa aj v sonde III/2001 objavila tmavohnedá ílovitá vrstva z 15. storočia. V keramickom materiále z neskorého stredoveku sa nachádzalo však aj niekoľko fragmentov z 13.-14. storočia a ojedinelé črepy z mladšej doby bronzovej. Do žltého piesčitého podlažia bolo zahĺbených niekoľko nepravidelných objektov, dva z neskorého stredoveku, ostatné boli bez nálezov.

Sonda IV/2001 bola vytýčená na severnom konci námestia, južne od budovy humanistického gymnázia. Po odstránení súčasného povrchu sa miestami objavovala narušená dlažba z 19. storočia. Po vybratí ďalšej hlinitej novovekej vrstvy z 18.-19. storočia sa zachytili základy murovaných architektúr Malej bránky mestského opevnenia. Výskum preukázal, že bránka bola vybudovaná sekundárne. V prvej etape tu existovala len obvodová hradba mestského opevnenia. V závere stredoveku, resp. začiatkom novoveku bola hradba prelomená a prístavbou z interiéru ako aj exteriéru bola vybudovaná bránová veža a predbránie poloblúkovitého pôdorysu. Okrem hradbového múru sa výskumom podarilo zachytiť aj priebeh parkánového múru. Južne od architektúry sa nachádzala dlažba z riečneho kameňa priliehajúca k murivu brány. Severne od komplexu murív Malej bránky sa čiastočne prehĺbila sonda v priestore bývalej hradobnej priekopy, odkiaľ sa získal materiál prevažne z mladšieho novoveku. Na severnom konci sondy sa objavila tehlová klenba kanála pokrývajúceho pôvodný mlynský náhon. Po odstránení dlažby v južnej časti sondy sa nachádzala žltá piesčitá sterilná vrstva. V jej úrovni boli kamenné základy prístavby k bráne. Pod piesčitou vrstvou bola tmavohnedá hlinitá vrstva s materiálom z 15.-16. storočia. Jej vybratím sa objavila ďalšia dlažba z lomového a riečneho kameňa. Po dlažbou až do úrovne kamenného podlažia sa nachádzala tmavá kalovitá vrstva z neskorého stredoveku, z ktorej pochádzajú aj úlomky drevených predmetov a kúskov kože.

Na základe doterajších výsledkov je zrejmé, že archeologický výskum priniesol celý rad nových poznatkov o urbanistickom vývoji námestia a historického jadra. Aj keď sa nepodarilo exaktne doložiť predstredoveký vývoj osídlenia (aj keď nemožno vylúčiť objekty z doby bronzovej v sonde III/2001), archeologický výskum zachytil stredoveké a novoveké murované fragmenty stavieb v centrálnej časti námestia, časť základového muriva tzv. Malej bránky, viaceré úrovne nivelety námestia, odvodňovací systém, prívodné vodovodné potrubia a v neposlednom rade hnutelné pamiatky hmotnej kultúry (keramika, kovové predmety, ozdobné predmety, mince a pod.). Tento

záchranno-zisťovací archeologický výskum poukázal na nezastupiteľný význam archeologických pamiatok ako výrazných historických prameňov pri objasňovaní najstarších dejín Bardejova.

Všetky nálezy sú predmetom analýzy a vyhodnocovania a v krátkom čase budú spracované v kompletnej dokumentácii výskumu.

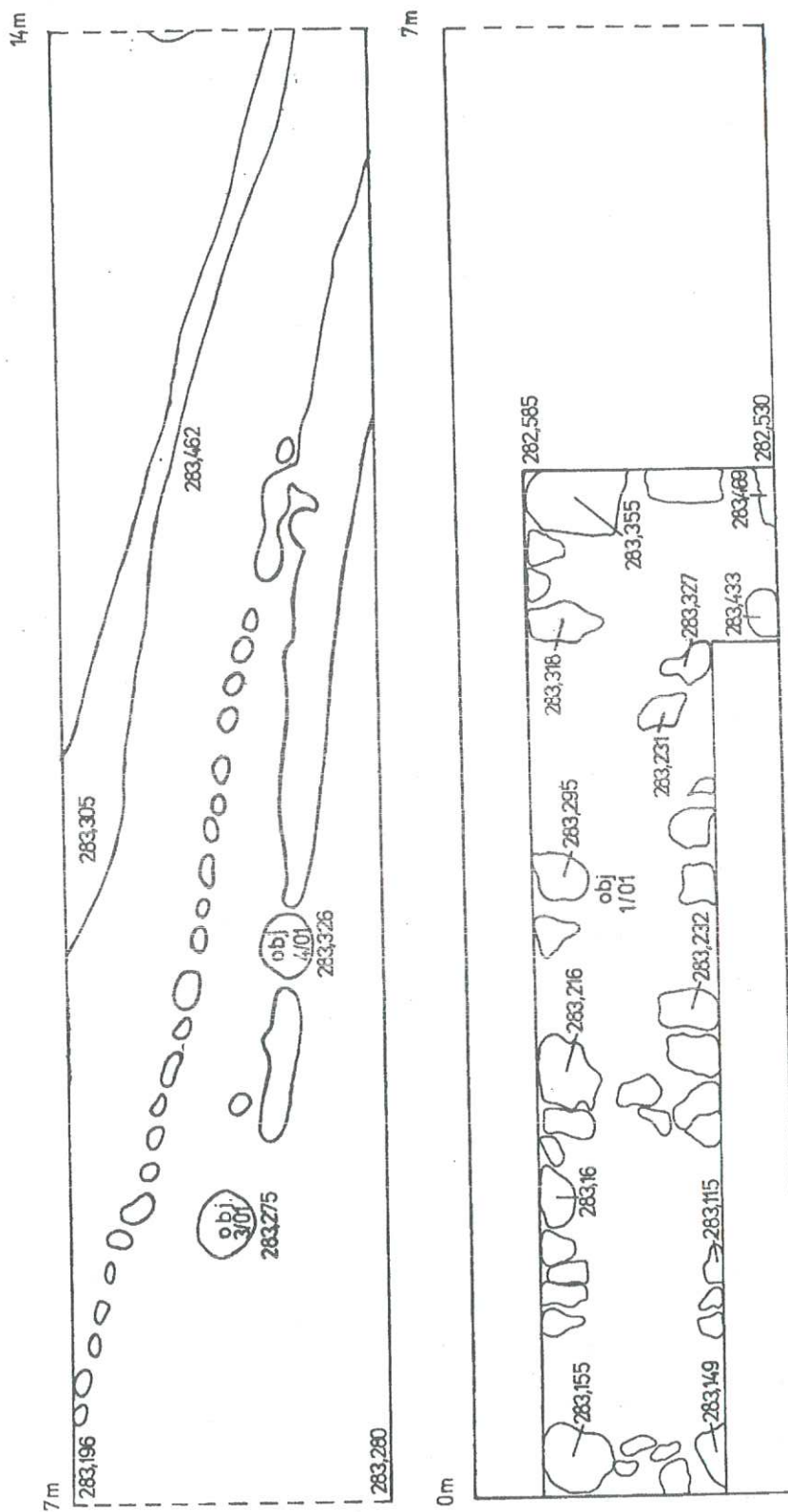
LEGENDA:

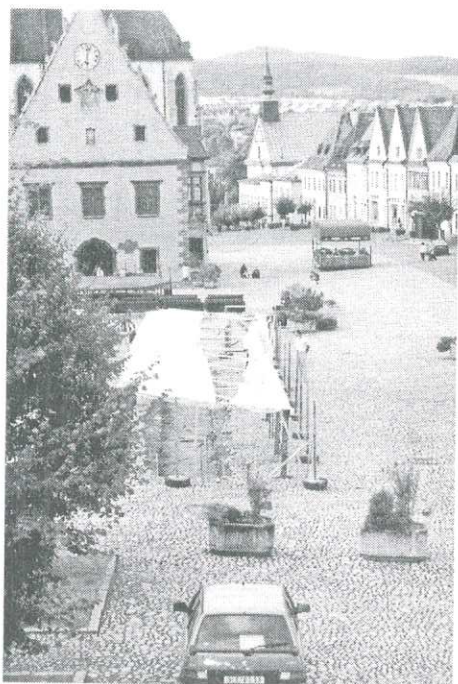
1		Dlažba zo žulových okruhliakov v betónovom lôžku
2		Dlažba z riečnych kameňov uložená v sivožltom piesčitom lôžku
3		Žlté piesčité lôžko
4		Čiernohnedá uhľiková vrstva
5		Hnedá sypká hlina s riečnymi kameňmi
6		Žltá piesčitá vrstva
7		Žltohnedá piesčitá mozaiková vrstva
8		Tmavohnedá ílovitá hlina
9		Sivohnedá ílovitá hlina
10		Ílivo-piesčité podložie
11		Kamenné murivo
12		Svetlohnedá piesčitá hlina s prímiesou lomových a riečnych kameňov
13		Tmavohnedá piesčitá hlina s prímiesou lomových a riečnych kameňov
14		Svetlohnedá piesčitá hlina s veľkou koncentráciou lomového a riečného kameňa
15		Tmavohnedá ílovitá hlina s lomovými a riečnymi kameňmi
16		Svetlohnedá piesčitá hlina
17		Hnedá piesčitá hlina s lomovými a riečnymi kameňmi a kúskami tehál
18		Sivá piesčitá vrstva s veľkou koncentráciou lomových kameňov
19		Svetlohnedá piesčito – štrkovitá vrstva
20		Tmavohnedá sypká hlina s veľkou koncentráciou úlomkov tehál
21		Sivohnedá ílovitá kalovitá hlina
22		Sivá ílovitá kalovitá hlina s úlomkami drevených predmetov
23		Tehlové murivo kanála

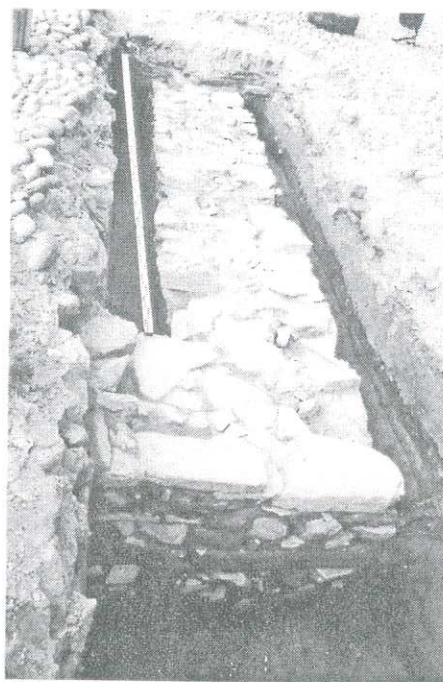
BARDEJOV - RADNIČNÉ NÁMESTIE - SONDA I/2004
ZÁČISTENÁ PLOCHA NA PODLOŽÍ

MIERKA 1:20
DÁTUM : 20.8.2004
KRESLIL : J. MASÁR

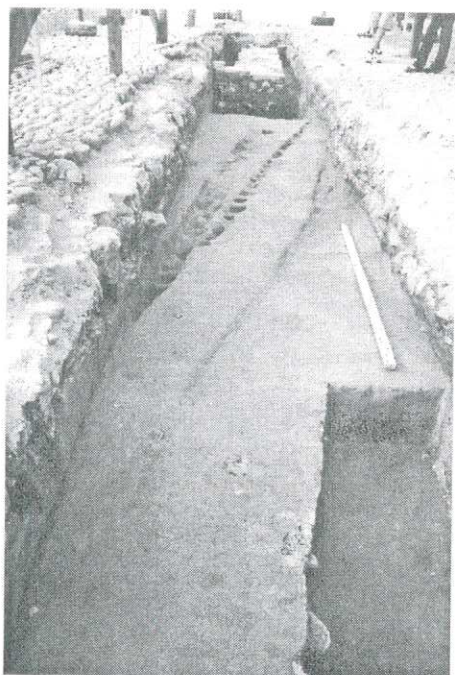

Pohľad na sondu na Radničnom námestí.

Pohľad na obj. 1/2001 od juhu.

Celkový pohľad na ryhu a rad kolových jamiek.

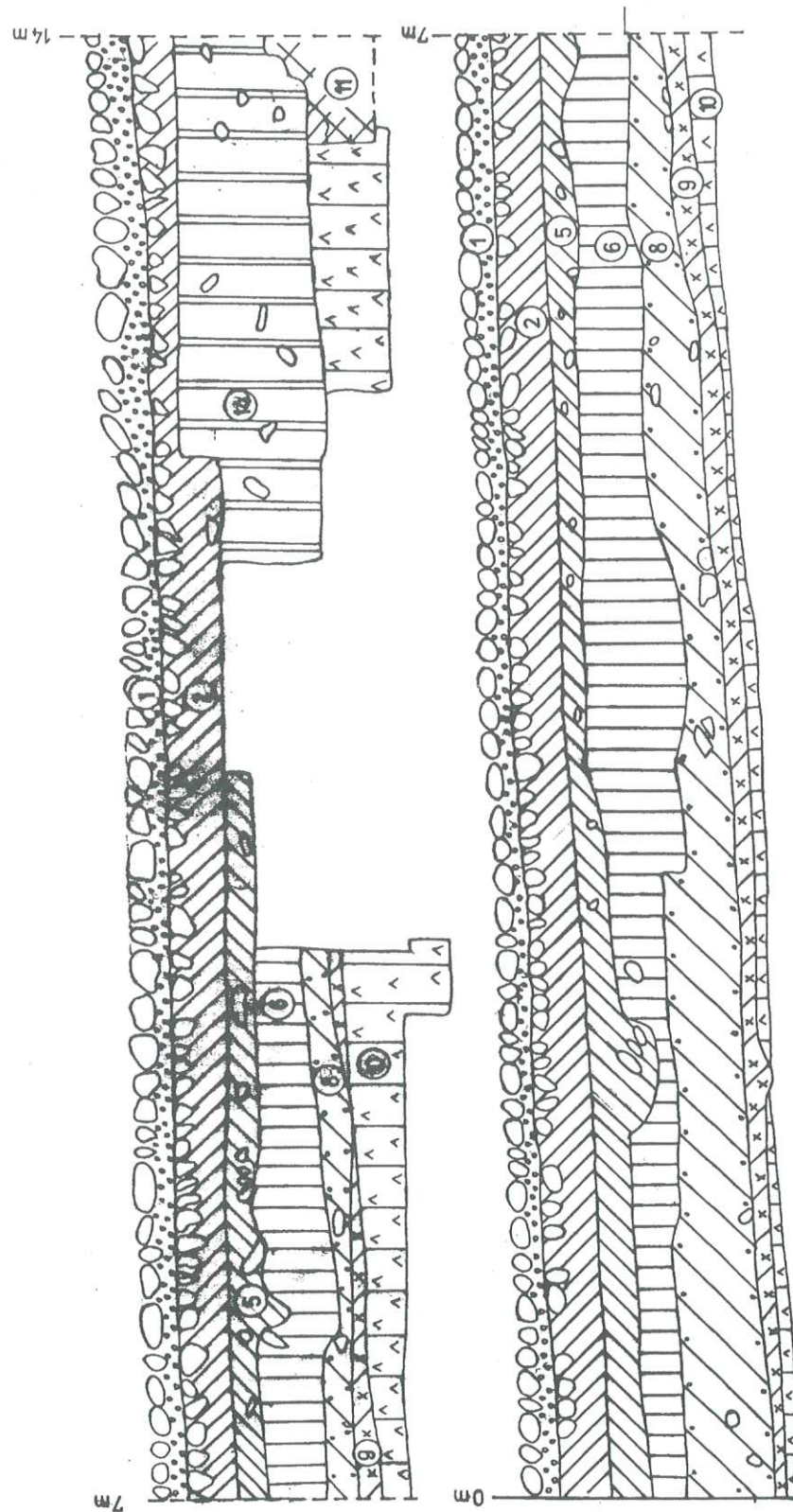

BARDEJOV - RADNÍČNÉ NÁMESTIE - SONDA I/2004
 VÝCHODNÝ PROFIL

MIERKA 1:20

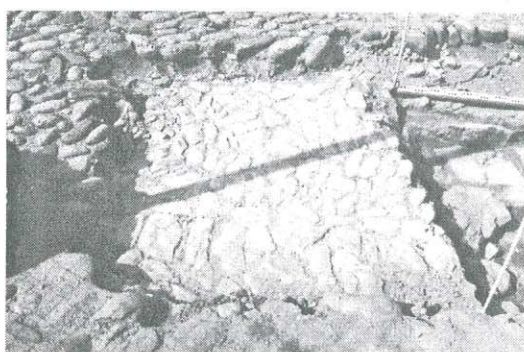
DÁTUM : 25.9.2004

KRESLIL : A. HREHOVÁ, M. ULIČNÝ

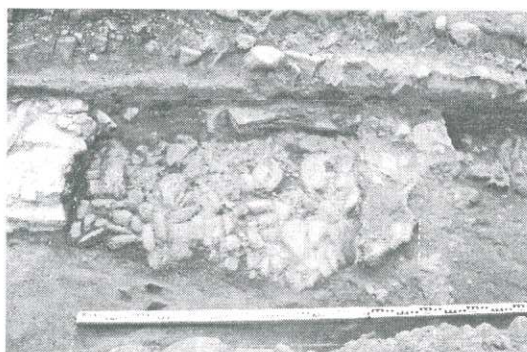

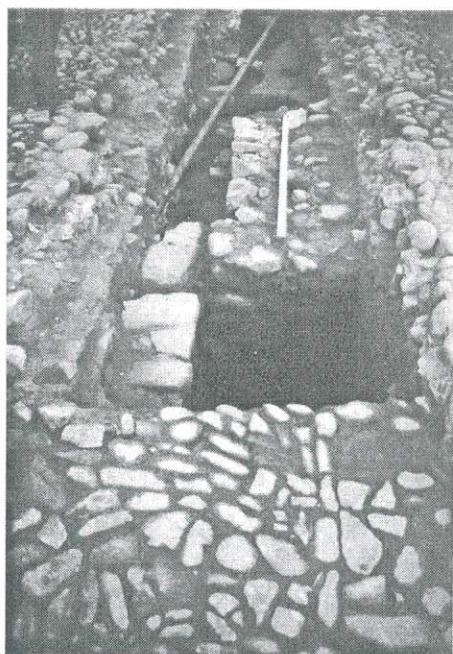
Pohľad na sondu po odstránení súčasnej dlažby.

Začistená okruhliaková dlažba –
vrstva II južne od vytýčenej sondy.

Detail okruhliakovej dlažby v úrovni vrstvy III medzi
zpadným murivom obj. 8/2001 a pilierom 1.

Západné murivo obj. 2/2001 porušené ryhou vodovodného potrubia.
Na východnej strane murivo rístavby.

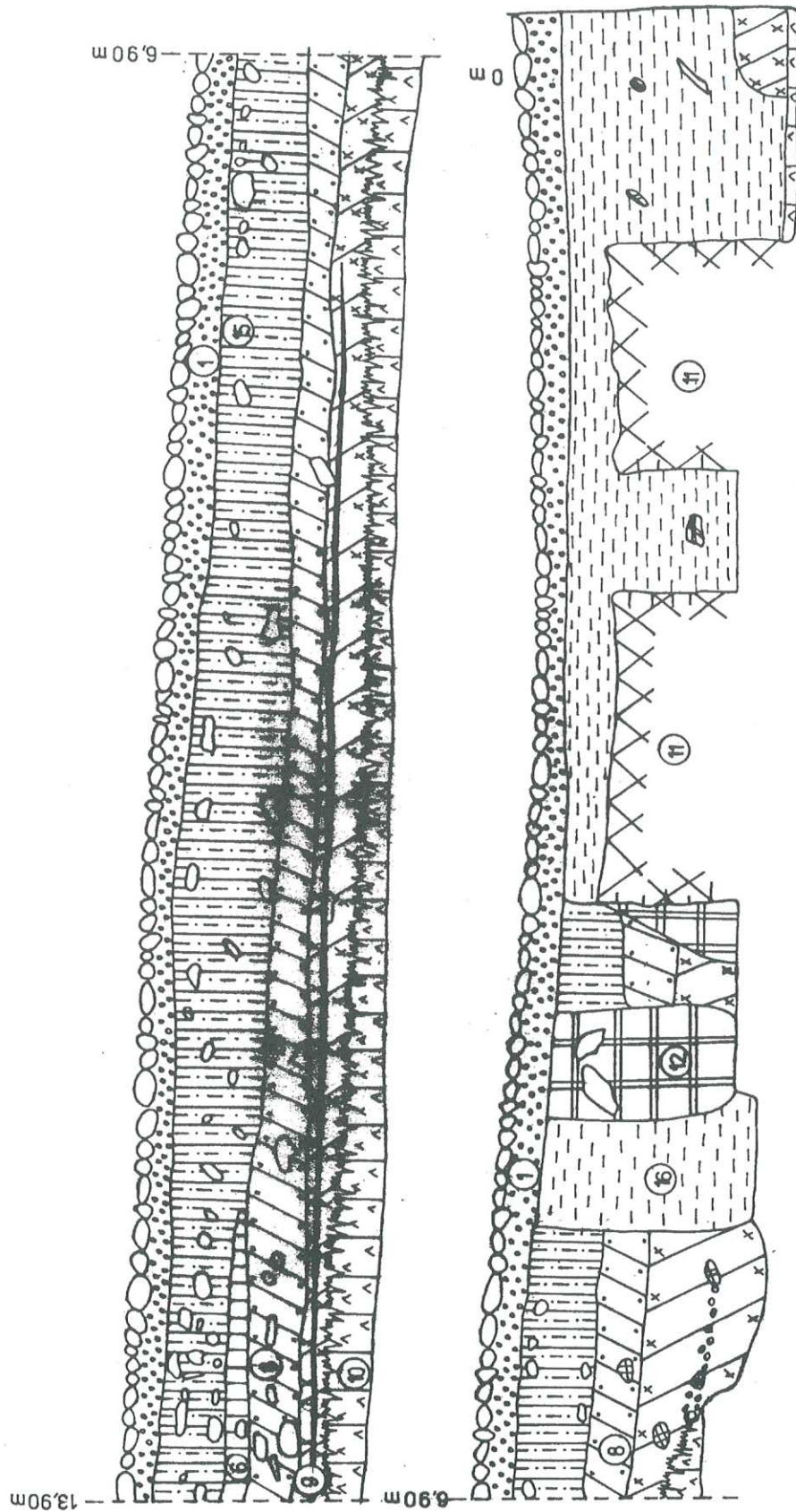
BARDEJOV - RADNIČNÉ NÁMESTIE - SONDA I/2001

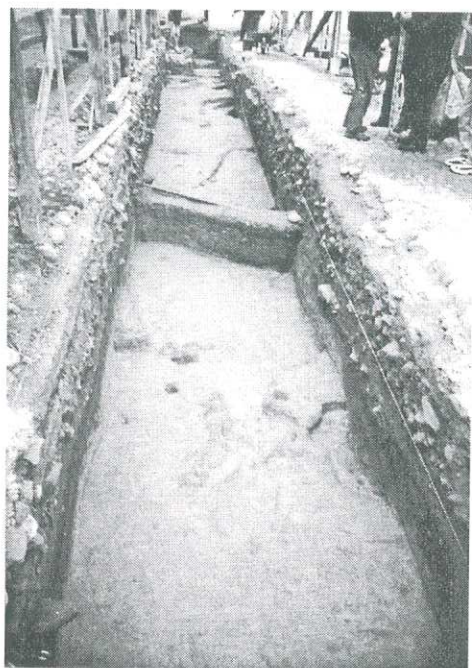
ZÁPADNÝ PROFIL

MIERKA 1:20

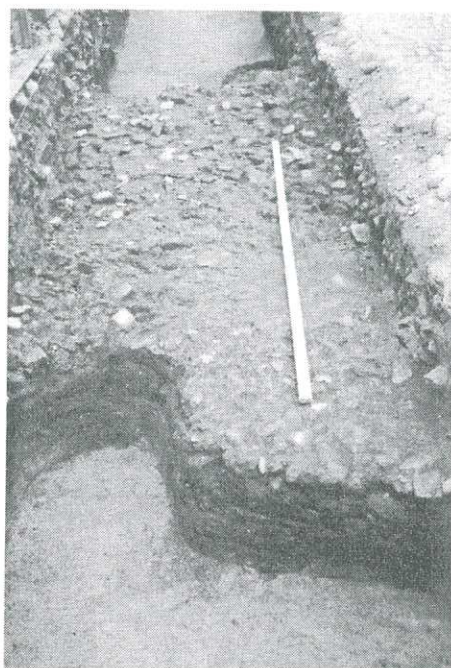
DÁTUM : 31.10.2001

KRESLIL : M. ULIČNÝ

Južná časť sondy po začistení na úroveň podložia.

Začistená plocha nepravidelnej dlažby z lomového kmeňa a okruhliaková dlažba.

Detail hrobu 3/2001.

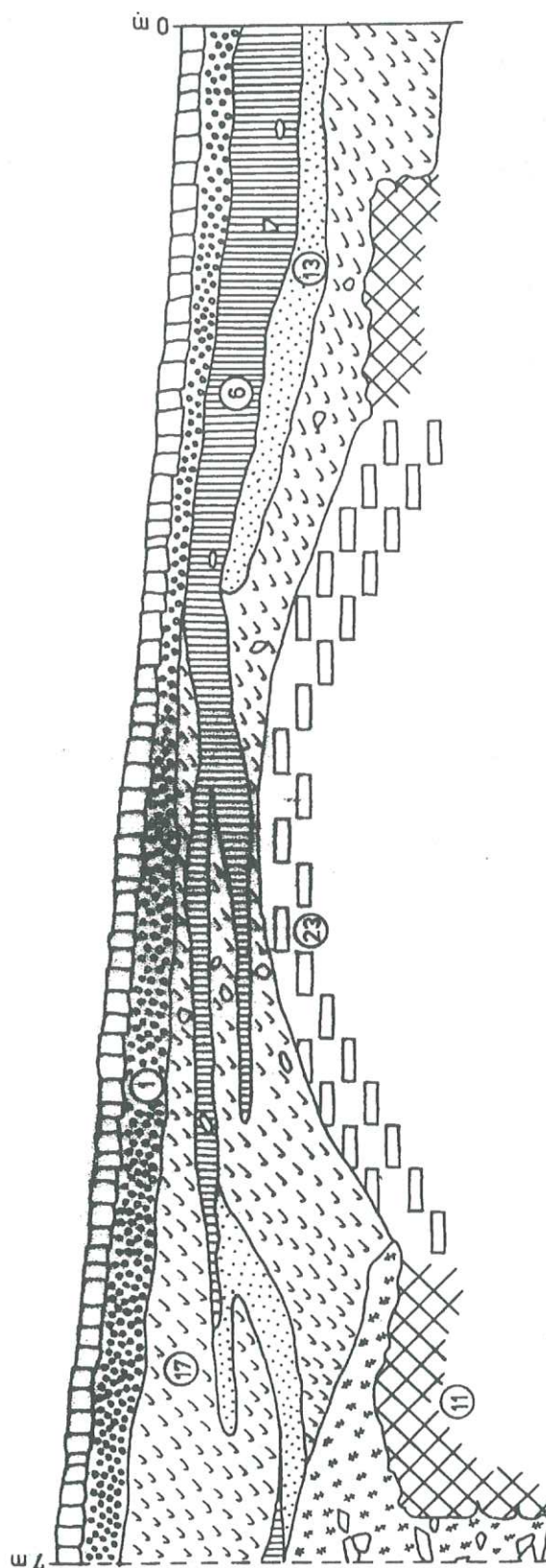
BARDEJOV - RADNIČNÉ NÁMESTIE - SONDA IV/2001-2002

ZÁPADNÝ PROFIL

MIERKA 1:20

DÁTUM : 18. - 20. 3. 2002

KRESLIL : J. MASÁR

Celkový pohľad na dlažbu so sklonom Z-V v južnej časti sondy.

Celkový pohľad na dlažbu od juhu po začistení, v popredí dlažba z ručného a lomového kameňa, v pozadí murivá Malej bránky.

Celkový pohľad od juhu na murivo bránovej veže.

BARDKONTAKT 2002

PRÍPRAVA A REALIZÁCIA REANIMÁCIE RADNIČNÉHO NÁMESTIA V BARDEJOVE

Ing.arch. Vladimír KAČALA

Ing.arch. Milan REŠOVSKÝ

Ing.arch. Rudolf BICEK - ATYP Prešov - projekčná organizácia

Ing. Miroslav GRUS - MsÚ Bardejov

PRÍPRAVA A REALIZÁCIA REANIMÁCIE RADNIČNÉHO NÁMESTIA V BARDEJOVE

Ing.arch. Vladimír KAČALA

Ing.arch. Milan REŠOVSKÝ

Ing.arch. Rudolf BICEK

- ATYP Prešov - projekčná organizácia

Ing. Miroslav GRUS

- MsÚ Bardejov

Spolupráca nášho ateliéru a mestského úradu na vypracovaní predprojektovej a projektovej prípravy na reanimáciu radničného námestia v Bardejove začala v máji roku 2001 po užšom výberovom konaní, do ktorého sme boli vyzvaní zástupcom mestského úradu.

Našou úlohou bolo spracovať návrh a projektovú dokumentáciu „hornej časti námestia“, to znamená navrhnuť dispozíciu a členenie námestia, výber materiálu na spevnené plochy, systém odvodnenia námestia, ozvučenie a osvetlenie námestia, zeleň, drobnú architektúru a mobiliár. K tomu všetkému sme sa zmluvne zaviazali koordinovať spracovateľov projektovej dokumentácie jednotlivých inž. sietí a vypracovať koordinačnú situáciu inž. sietí a projekt POV. Našou úlohou bolo aj kladné prejednanie spracovanej PD s Pamiatkovým ústavom. Predpokladaný termín spracovania kompletnej PD bol záver roka 2001 resp. 1. štvrťrok 2002.

K samotnému návrhu riešenia sme pristúpili až po analýze existujúceho stavu, ktorý popiera princíp námestia.

V súčasnosti je plocha námestia rozčlenená na niekoľko častí alebo plôch, ktoré medzi sebou nekorešponujú. Popri fasádach sú vytvorené chodníky, oddelené od komunikácie (cesty) súvislými pásmi zelene predelenými len úzkymi prechodmi. Prudké svahy zelene hlavne južne od vypojenia ulíc Poštova a Hviezdoslavova sú fyzickou bariérou na námestí.

Ďalším nevhodným prvkom, ktorý už stratil svoj zmysel, je klasický obrubník po vonkajšej strane komunikácie pre motorové vozidlá, ktorý je bariérou pre peší pohyb a výškovo člení námestie po celej dĺžke a v južnej časti aj po celej dĺžke.

Vnútná plocha námestia je vydláždená z „okruhliakov“, ktoré sú uhladené do betónovej zmesi a sú nevhodné pre peší pohyb. Po uvedomení si spomínaných skutočností sme sa rozhodli v návrhu riešiť námestie ako zjednotený ucelený priestor „od fasády k fasáde“ s kompaktnou vrchnou plochou, v ktorej budú jednotlivé plochy zelene, prvky mobiliáru a osvetlenia i cesta chápané ako samostatné prvky osadené do plochy a tvoriace jej integrálnu súčasť. Celú plochu námestia sme navrhovali vydláždiť hnedosivou andezitovou kockou o rozmere cca 100x100 mm iba plocha cesty bola z kocky cca 150x150 mm a bola v tej istej výškovej úrovni ako námestie.

Obrubníky boli navrhnuté zapustené do plochy námestia v úrovni dlažby. Plochy zelene boli navrhnuté tak, aby bol z každej vstupnej brány do jednotlivých domov na námestí priamy vstup o šírke 6m zo strednej časti námestia. tieto vstupy vytvárajú akési rampy o rôznych sklonoch.

V mieste s najväčším priečnym sklonom pri Poštovej ulici sme trasu cesty odsunuli od fasád o cca 2 m , čím sa nepriaznivý sklon podstatne zmiernil. Mobiliár je navrhovaný z nerezu a dreva v súčasných výrazových formách. Všetky existujúce stromy sme navrhli vyrúbať a nahradiť ich novými.

Snahou nášho riešenia bolo jednoduchosťou a ucelenosťou plochy námestia podporiť jeho jedinečnosť a historickú hodnotu, ktorú vnímame na námestí ako celku vrátane fasád.

Takto spracovaný návrh sme predložili na vyjadrenie na Pamiatkový ústav v Prešove. Ten bol ešte v štádiu spracovania viackrát konzultovaný s pracovníkmi Pamiatkového ústavu Prešov. Počas konzultácií sme zistili, že sa vzájomne rozchádzame v základnom prístupe a filozófií k reanimácii námestia, keď zástupcovia Pamiatkového ústavu požadovali jasne vymedziť jednotlivé funkčne samostatné plochy námestia (obvodové chodníky, líniové pásy zelene, vnútornú plochu námestia a komunikáciu). Šírku prepojovacích pásov v zeleni odvádzať od šírky prejazdov (dufartov) jednotlivých objektov príp. významu prevádzky v snahe zachovať líniový charakter zelene.

Komunikáciu výškovo diferencovať od chodníkov klasickým kamenným obrubníkom. Na vnútornej ploche námestia obnoviť dlažbu z prírodného nepravidelného riečneho kameňa ako náhradu historickej dlažby z 19. storočia, ktorá bola v časti námestia odkrytá pod súčasnou okruhliakovou dlažbou v rámci archeologického prieskumu, ktorý práve prebiehal. Zástupcovia Mestského úradu Bardejov sa prikláňali k nášmu riešeniu. Rozhodli sa zorganizovať verejnú anketu a na ploche námestia dali zrealizovať niekoľko vzoriek dlažby z rôznych druhov a tvarov kameňa, aby sa k danému problému mohli vyjadriť aj obyvatelia mesta.

Dňa 20.9.2001 sa v Bardejove zišla na zasadnutí Pamiatková komisia, na ktorú sme boli prizvaní, aby sme obhajovali náš návrh riešenia reanimácie námestia. Komisiu nebolo možné presvedčiť a tak sme museli pristúpiť na určité kompromisné riešenia. Prechody k domom v rámci zelene sme zúžili, čím sa podporila výraznejšia líniovosť zelene, rozostupy medzi stromami sme zmenili tak, aby nevytvárali pravidelný rytmus a celú „vnútornú“ plochu námestia sme navrhli vydláždiť nepravidelným riečnym kameňom nad historickou dlažbou v podobnej skladbe ako odkrytá historická dlažba ale s menšími špárami medzi jednotlivými kameňmi a s dôrazom na väčšiu rovinatosť povrchu.

Mobiliár na námestí je navrhnutý ako voľne položený na ploche (lavičky, väčší stojan na bicykle) resp. ukotvený k dlažbe s možnosťou nenáročnej demontáže a premiestnenie (menší stojan na bicykle).

Odpadkový kôš a reproduktor ozvučenia je integrovaný do stožiara osvetľovacieho telesa, ktoré je typovo vyrábané.

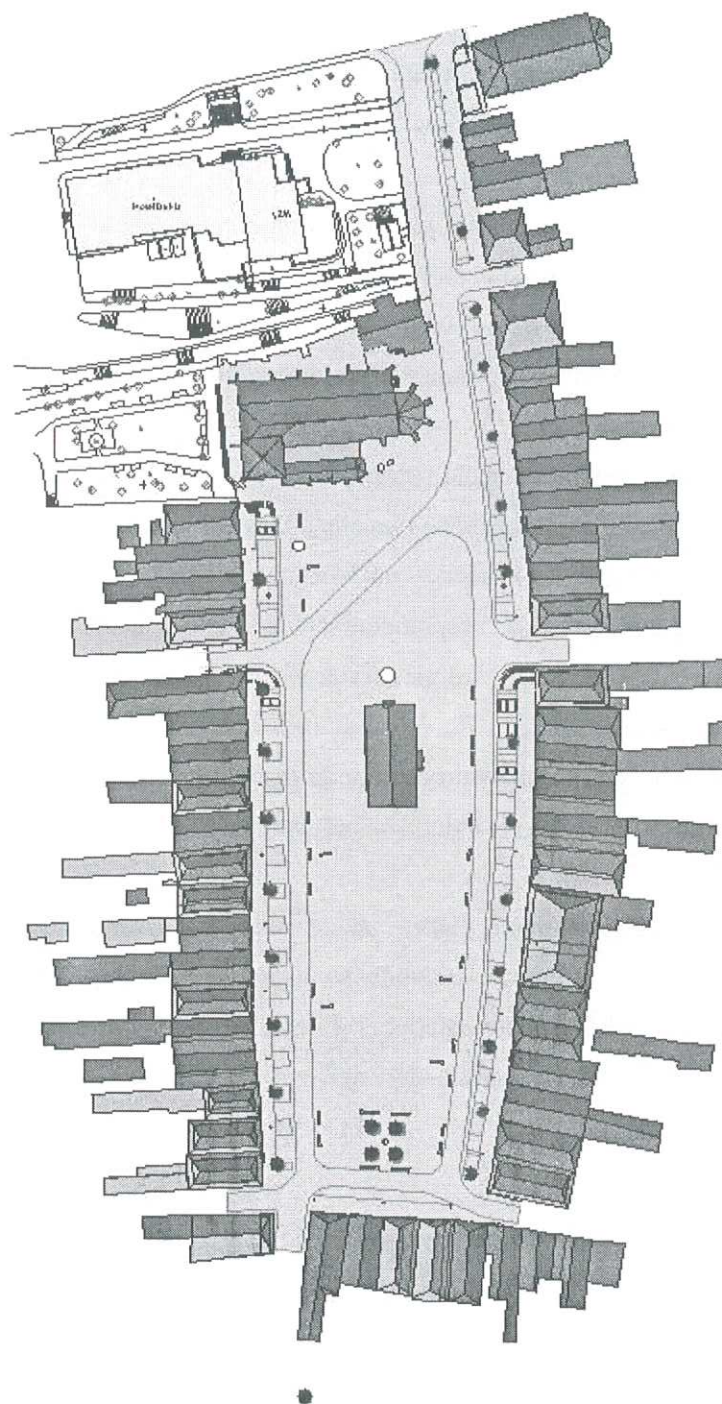
Jednotlivé prvky mobiliáru sú navrhnuté z brúsenej nereze v kombinácií s dubovým masívnym drevom (lavička, odpadkový kôš) alebo iba z brúsenej nereze (stojany na bicykle, ochrana stromov, reproduktor ozvučenia).

Vzhľadom k tomu, že počas roka prebiehajú na námestí rôzne aktivity (jarmok, koncerty a iné), navrhli sme na ploche námestia niekoľko odberných miest vody a el. energie, ktoré sú pod povrchom a budú slúžiť na pripojenie sa dočasných odberateľov počas rôznych udalostí. Odvod použitej vody bude do vpusti dažďovej kanalizácie, ktorá bude tiež nanovo zrealizovaná vedľa trasy pôvodnej dažďovej kanalizácie.

Na námestí bude zrekonštruovaná splašková kanalizácia, bude vymenený kompletný rozvod vody, elektrické NN káble, telekomunikačné rozvody a rozvody verejného osvetlenia vrátane svietidiel a stožiarov. Námestie bude plošne ozvučené s možnosťou regulácie ozvučenia na zóny.

Z rôznych spomenutých aj nespomenutých príčin došlo k tomu, že pôvodný termín dokončenia projektovej dokumentácie bol niekoľkokrát posunutý a v súčasnosti čakáme na podnet na zahájenie spracovania realizačnej PD. V súčasnosti prebiehajú na námestí práce, súvisiace s realizáciou rozvodov inžinierskych sietí podľa podmienok dohodnutých na koordinačných poradách a zahrnutých v koordinačnom výkrese. Jednotliví projektanti inž. sietí s nami koordinovali spracovanie svojich PD.

Napriek všetkým problémom, ktoré takáto aktivita zákonite musí doniesť, sme pevne presvedčení, že celá akcia reanimácie Radničného námestia v Bardejove bude zdarne ukončená a z námestia vznikne prostredie vysokej estetickej a úžitkovej hodnoty, ktoré bude slúžiť pre pohyb, zhromažďovanie sa ale aj oddych a relax obyvateľov a návštevníkov mesta, a z ktorého sa budeme môcť všetci spolu tešiť.

BARDKONTAKT 2002

**PREŠOV , REKONŠTRUKCIA HLAVNEJ ULICE - SKÚSENOSTI S PROCESOM
PROJEKTOVEJ PRÍPRAVY A REALIZÁCIE**

Ing. arch. Mária ČUTKOVÁ - M Projekt Prešov

PREŠOV, REKONŠTRUKCIA HLAVNEJ ULICE - SKÚSENOSTI S PROCESOM PROJEKTOVEJ PRÍPRAVY A REALIZÁCIE

Ing. arch. Mária ČUTKOVÁ - M Projekt Prešov

Úvod

Vzhľad a dispozičné usporiadanie priestoru námestia v Prešove sa formovalo od jeho vzniku a je výsledkom vývoja niekoľkých storočí.

Názory na priestor Hlavnej ulice v Prešove, ktorej časťou je aj pešia zóna, sa intenzívnejšie formovali viac ako desaťročie. Z množstva problémov, od ktorých sa odvíjalo ďalšie riešenie, sa najvýraznejšie vyprofilovali dva a sice, kde vrámci priestoru Hlavnej ulice situovať pešiu zónu a do akej miery sprístupniť centrum mesta doprave. Názory odbornej verejnosti na tieto problémy neboli a ani dnes nie sú zďaleka jednoznačné. Tieto názory boli okrem rôznych dielčích štúdií preverované aj formou verejnej anonymnej súťaže.

Podmienky pre vypísanie celoštátnej verejnej anonymnej urbanisticko-architektonickej súťaže „Pešia zóna Prešov“, ktorá bola zrealizovaná v r. 1987, vychádzali z predpokladu situovania pešej zóny vo väzbe na staré korzo, teda na východnú a slnečnú časť námestia. Preto aj prevažná väčšina odovzdaných návrhov riešila pešiu zónu v tejto polohe. Výsledky a odporúčania odbornej poroty upresnili podmienky pre spracovanie komplexného urbanisticko-architektonického návrhu pod názvom „Štúdia obnovy súboru pamiatok, Pešia zóna Prešov“, ktorý bol v r. 1989 spracovaný v Stavoprojekte Prešov, kolektívom pod vedením Ing. arch. Petra Dorička. Štúdia neprešla komplexným schvaľovacím procesom a nedostala sa do realizácie.

Zmeny, ktoré nastali po r. 1989, spochybnili situovanie pešej zóny v polohe starého korza. Hlavným dôvodom bol argument, že hlavný vstup do rímsko-katolíckeho kostola sv. Mikuláša by v takomto prípade mal vyústenie v komunikácii.

Umiestnenie pešej zóny v jednej alebo v druhej polohe má svoje kladné aj záporné stránky.

Až schválenie nového územného plánu sídelného útvaru v januári 1995 dalo, aspoň po legislatívnej stránke, bodku za týmito polemikami.

Mestské zastupiteľstvo odsúhlasilo situovanie pešej zóny na západnej strane šošovkovitého námestia a dopravnému koridoru bola prisúdená funkcia koridoru so skľudnenou dopravou (mestská hromadná doprava, zásobovanie, požiarna a sanitné vozidlá).

Po schválení ÚPN-SÚ, si v auguste 1996 Mestský úrad v Prešove objednal spracovanie ideového návrhu riešenia Hlavnej ulice v M 1: 500 s jednoznačnou požiadavkou rešpektovania pešej zóny na západnej strane a dopravného koridoru na východnej strane šošovkovitého námestia. Časť priestoru bola následne rozpracovaná v M 1: 200. Tieto dve grafické štúdie boli podkladom pre schvaľovací proces v štruktúrach mesta a následne pre spracovanie dielčích stupňov projektovej dokumentácie.

Časť rekonštrukcie Hlavnej ulice bola zrealizovaná už pred spracovaním tejto štúdie. Bolo to v r. 1995 na východnej strane námestia v polohe starého prešovského korza, ktoré bolo v tom období najzdevastovanejšou časťou námestia. Už pri tomto návrhu sa kryštalizovali názory na jednu z dôležitých vecí pri návrhu povrchových úprav a to je výber materiálu pre spevnené plochy, oddychové priestory, prvky drobnej architektúry atď., formovali sa názory na polohu a tvar výsadbových mís, použitie materiálu pre plochy zelene, výber druhu stromov pre stromovú alej, formoval sa tvar rámp a schodíkov v polohe priečných prepojení ulíc... . Prebiehal proces nekonečných polemík medzi množstvom subjektov, ktorí do tohto procesu vstupovali / projektanti, zástupcovia mestského úradu v polohe investora, zástupcovia pamiatkového ústavu, správcovia sietí, majitelia a prevádzkovatelia jednotlivých objektov /. Tohto procesu som sa zúčastnila ako projektant, v tom období pracujúci na mestskom úrade.

Z prírodných materiálov bolo možné použiť klasickú andezitovú resp. čadičovú kocku, ktorá bola v minulosti v Prešove hojne využívaná. Tá však nevyhovovala z hľadiska pochôdnosti v najviac komunikačne zaťažených priestoroch. Dlažbu z prírodného kameňa investor spočiatku odmietal hlavne z dôvodu finančnej náročnosti.

Z ponúkaných betónových dlažieb sa ako najvhodnejšia javila ponuka firmy Premac, z dôvodu prvkovej rôznorodosti / dlažba menších a väčších rozmerov, obrubníky, palisády na prekonanie výškových nerovností /, farebnosti, kvality prevedenia a finančnej dostupnosti. V tomto duchu bola táto časť Hlavnej ulice zrekonštruovaná. Základné princípy riešenia boli prevzaté do následných etáp. Použitie betónovej dlažby sa ukázalo ako nevhodné a neskôr sa ľahšie presadzovalo použitie prírodného materiálu na dlaždené plochy.

Po vykryštalizovaní názorov na vhodnosť použitého materiálu a vychádzajúc už zo zrealizovaných úsekov v historickej časti mesta bol vybraný ako vhodný materiál prírodný kameň. Vo vnútornej šošovke (parky, vrátane chodníkov okolo nich) je použitý prírodný kameň – andezitová kocka v klasických spôsoboch ukladania. V najviac zaťažených častiach pešej zóny je použitý porfýr. Porfýr bol vytipovaný z posudzovaných materiálov ako najvhodnejší z dôvodu, jeho tvarovej vhodnosti do historického prostredia, dobrej pochôdnosti, farebnej a prvkovej rôznorodosti a fyzických vlastností. Počiatočná nedôvera k talianskemu kameňu osadzovaného do našich klimatických podmienok bola po posúdení geológmi odstránená. Spôsob ukladania a škárovania porfýrovej dlažby sme si odskúšali na

jednej z vedľajších ulíc / ul. Tkáčska / a po takomto preverení bol tento typ dlažby odsúhlasený ako prioritný materiál pri rekonštrukcii Hlavnej ulice.

Polemiky ohľadom výberu vhodného kameňa prebiehali počas celého procesu projektovej prípravy I. etapy. Pri takýchto typoch stavieb je nesmierne dôležité spracovanie projektovej dokumentácie všetkých stupňov, vrátane realizačného projektu a zabezpečenie výkonu autorského dozoru. Vynechanie ktoréhokoľvek stupňa môže mať nenapraviteľné dôsledky.

Urbanisticko – architektonické riešenie

Navrhovaná koncepcia riešenia už v začiatkoch bola ovplyvnená faktom, že priestor vnútornej šošovky, vrátane severného a južného parčíka, bol už predtým predmetom samostatného riešenia a v našom návrhu mal byť v plnej miere rešpektovaný. Tiež rekonštrukcia vysokého verejného osvetlenia, rozmiestnenie zastávok mestskej hromadnej dopravy prebehlo návrh riešenia. To sú fakty, ktorým sme sa museli prispôbiť.

Rekonštrukcia Hlavnej ulice prebiehala postupne po etapách.

I. etapa rekonštrukcie, časť od vyústenia Floriánovej ul. do Hlavnej ul. po Tkáčsku ul. bola realizovaná v r. 1997.

Predmetom riešenia bola časť pešej zóny, ktorá je zo severnej strany vymedzená pokračovaním Floriánovej ulice, zo strany východnej secesným oplotením južného parčíka, zo strany južnej je to Tkáčska ulica a zo strany západnej uličné domoradie.

Takto vymedzené územie je, z hľadiska historického ako aj terajšieho významu, ústrednou časťou mestského jadra, ktoré predstavuje kumuláciu funkcií kultúrno-obchodno-spoločenského centra a s prilahlými priestormi tvorí najatraktívnejšie priestory pre pasantov v centre mesta.

Samotné urbanisticko-architektonické a výtvarné riešenie nadväzuje na dlhodobu sa formujúce prostredie historického jadra, s prirodzenou snahou o zachovanie univerzálneho priestoru (polyfunkčných plôch), slúžiaceho potrebám súčasného človeka.

Polyfunkčný charakter tejto časti pešej zóny umocňujú ďalšie aktivity, ktoré majú možnosť sa rozvinúť v mikropriestoroch navrhovanej časti pešieho ťahu, a to priestor na predĺženej osi Neptúnovej fontány, amfiteátrovo riešené schody na predĺžení osi bočného vstupu do parku, ďalšie prepojenia medzi chodníkom a skľudnenou časťou pešej zóny a v neposlednom rade aj výtvarné diela pred budovou radnice, pred objektom galérie (snaha o výtvarnú previazanosť interiéru s exteriérom dotvorenú vhodným prvkom), a tiež reliéfne poňaté výtvarné dielo na vyústení hlavnej osi južného parčíka. Časť skľudnenej pešej zóny, ktorá je privrátaná k zeleni, by mala v letných mesiacoch v maximálnej miere slúžiť aj ako priestor mobilného sedenia pre nadväzujúce prevádzky

reštauračného charakteru. Technicky je táto časť vybavená tak, aby mohla slúžiť aj kultúrno-spoločenským aktivitám menšieho rozsahu.

Dva hlavné pešie ťahy sú v konkávno-konvexnej modulácii prepojené zeleňou, ktorá v historickom prostredí prešovskej pešej zóny má doplnkovú funkciu a v riešení je účelovo podriadená limitujúcim architektonickým prvkom. Na rozhraní zeleného pásu a chodníka (resp. chodníka a myslenej komunikácie) je ponechaná historicky odôvodnená pravidelná stromová alej, ktorá podporuje vyznenie šošovkovitého tvaru námestia.

Tieto princípy riešenia boli s obmenami použité vo všetkých etapách. V júli tohto roku bola ukončená realizácia V. etapy. Je potrebné zrealizovať aj poslednú, severnú časť Hlavnej ulice a to od vyústenia Jarkovej ulice po Levočskú ulicu. V budúcom roku by sa mala rekonštrukcia Hlavnej ulice ukončiť.

Prvky drobnej architektúry

Prostriedkom na podporenie jestvujúcich a navrhovaných funkcií v pešej zóne sú prvky drobnej architektúry. Pri realizácii treba brať do úvahy, že tieto prvky nemajú len funkčný význam, ale sú aj spolupôsobiacim elementom celkovej kompozície mestského priestoru. Dôraz sme kládli na funkčné využitie, estetickú hodnotu a kvalitu materiálového a remeselného prevedenia.

Prvky, ktoré sú umiestnené v riešenej časti Hlavnej ulice, môžeme rozdeliť do troch skupín:

Prvú skupinu tvoria prvky, ktoré sú typové, špeciálne upravené výrobcom podľa požiadaviek projektantov / smetný kôš, mreža výsadbovej misy, mreža kmeňa stromu, verejné osvetlenie, hydrant,.../

Druhú skupinu tvoria prvky, ktoré sú riešené jako atypické / lavička, telefónna búdka, novinový stánok, cyklistický stojan,.../.

Tretiu skupinu tvoria samotné výtvarné diela, ktoré majú nezastupiteľnú úlohu pri celkovom spolupôsobení a dotváraní atmosféry priestoru, kde sa nachádzajú.. Ide o výtvarné dielo pred radnicou, pred objektom galérie, výtvarné dielo pred objektom múzea, picie fontánky a ďalšie.

Zeleň

Ďalším zo základných kompozičných prvkov námestia je nepochybne zeleň a je rovnocenným partnerom ostatnej vybavenosti mesta. V priestore prešovského námestia výrazným priestorovým hmotovým prvkom je, v odôvodnených polohách prerušená, pravidelná obojstranná stromová aleja. Je situovaná na rozhraní chodníka a navrhovaných pásov plošnej zelene do polovičných výsadbových

mís. V polohe dláždených plôch sú stromy osadené do výsadbových mís, kde koreňový systém je chránený horizontálnou mrežou a kmeň vertikálnou mrežou stromu. Stromové dreviny sú z rodu *Acer platanoides* „Globosum“.

Základom úprav zelených pásov sú v prevažnej miere stálezelené pôdopokryvné dreviny.

Archeológia

Počas výkopových prác, pri realizácii III. etapy, pri výkopoch pre inžinierske siete, boli objavené časti mestských hradieb vrátane barbakanu. Následne sa tam realizoval archeologický výskum. Pôvodné hradobné murivo bolo obnažené až po základovú špáru v dĺžke cca 100 m. Nasledovalo spracovanie niekoľkých návrhov na spôsob prezentácie archeologického nález. Jedným z návrhov bolo aj fyzické zakonzervovanie muriva a reálne sprístupnenie verejnosti. Tento návrh bol nakoniec zamietnutý. Dôvodom bolo to, že po zruša mesačnom obnažení pôvodného muriva, dochádzalo vplyvom poveternostných podmienok prudko k jeho zvetrávaniu a následnej deštrukcii. Po podrobnom zdokumentovaní archeologického nález, vrátane digitálneho zamerania, došlo k opätovnému zasypaniu výkopu a následnej prezentácii len v rámci kladačského plánu dlažby.

Drobné archeologické objavy v ďalších etapách rekonštrukcie Hlavnej ulice boli archeológmi zaznamenané a opätovne zasypané.

Spevnené plochy

Veľmi dôležitou súčasťou projektovej prípravy bolo riešenie konštrukcií spevnených plôch a tiež spádových pomerov. Podkladom pre zahájenie projektových prác bolo digitálne zameranie dodané investorom, ktoré nám, až na malé výnimky, proces projektovania v tomto smere značne uľahčilo. Po zrealizovaní sond a ich následnom vyhodnotení na úrovni investora bolo rozhodnuté, že na ploche bývalej komunikácie sa ponechá pôvodná konštrukcia. Frézovaním sa z nej odstráni vrstva asfaltu a na takto odkrytú betónovú dosku sa položí do lôžka nová dlažba s rešpektovaním navrhovanej nivelety. Pre úpravu chodníkov, rámp, schodísk, odpočinkových plôch a pod. bolo potrebné vybrať pôvodné konštrukcie úplne / rekonštrukcia inžinierskych sietí / a následne celá konštrukcia chodníka bola realizovaná nanovo. Od uličných domoradií je konštrukcia chodníka v celej hĺbke výkopu odizolovaná izoláciou Platón. Škárovanie dlažby bolo realizované mokrým procesom podľa odporúčaní vybraného dodávateľa stavby.

Odvodnenie spevnených plôch je riešené vo väčšine prípadov formou uličných vpustov, v odvodnených prípadoch formou zberných kanálikov.

Technická infraštruktúra

Začiatok každej etapy sprevádzala po realizácii búracích prác rekonštrukcia sietí technickej infraštruktúry. Ich funkčnosť a bezkolízne prevádzkovanie je z hľadiska konečného efektu nesmierne dôležité. Zo začiatku plánovaná jednotná rekonštrukcia všetkých sietí v jednom koridore sa z dôvodu finančnej a technickej náročnosti nerealizovala.

Vrámci každej etapy išlo v podstate o výmenu týchto sietí:

- verejný vodovod bol rekonštruovaný v plnom rozsahu postupne podľa etáp, vrátane nových vodovodných prípojok a nových hydrantov. Táto rekonštrukcia časovo predstihovala celkovú rekonštrukciu Hlavnej ulice
- jestvujúca verejná kanalizačná sieť bola ponechaná. Vo veľkej časti išlo o murovanú kanalizačnú stoku zaklenutú klenbou. Jej funkčnosť bola preverená skúškami. V chýbajúcej časti, na západnej strane námestia, bola vybudovaná nová kanalizácia / dovedy bola táto časť námestia odkanalizovaná do Jarkovej ulice / a zmenou vlastníckych vzťahov vyvstala potreba odkanalizovania objektov obrátených do Hlavnej ulice.
- plynové rozvody sú v Prešove na Hlavnej ulici realizované v minimálnom rozsahu. Väčšina objektov je plynofikovaná z príľahlých ulíc. Východná strana zo Slovenskej ulice a západná strana z Jarkovej ulice. Plynofikované sú objekty vo vnútornej šošovke, tam došlo k rekonštrukcii plynových rozvodov v potrebnom rozsahu.
- rekonštrukcia VN a NN rozvodov prebehla v nevyhnutnom rozsahu, je však na škodu vecí, že nebola tiež zrealizovaná projektovaná nová tvárnicová trať NN rozvodov
- slaboprúdové kábové rozvody boli presmerované do novovybudovanej tvárnicovej trate, výstavba ktorej zväčša prebiehala v súlade s celkovou etapizáciou rekonštrukcie Hlavnej ulice. V súčasnosti je vybudovaná tvárnicová trať slaboprúdových rozvodov v plnom rozsahu, aj keď posledná etapa rekonštrukcie Hlavnej ulice v úseku od vyústenia Jarkovej ulice po Levočskú ulicu ešte nie je zrealizovaná.
- rekonštrukcia vysokého verejného osvetlenia prebehla celkovú rekonštrukciu Hlavnej ulice, návrh musel danú skutočnosť rešpektovať. Doplnením bola realizácia šácht pri každom stĺpe verejného osvetlenia z dôvodu jeho bezkolízneho prevádzkovania. Boli zrealizované tiež nové rozvody nízkeho verejného osvetlenia.
- dopravným koridorom Hlavnej ulice je vedená trolejová doprava. Rekonštrukcia trolejového vedenia prebehla súčasne s rekonštrukciou vysokého verejného osvetlenia. Napájanie trolejového vedenia, ktoré sa nachádza v chodníku na západnej strane námestia / 8 x káble napájané jednosmerným prúdom v šítke cca 1,2 m /, bolo rekonštruované pred cca 20 rokmi, jeho rekonštrukcia nebola potrebná a to značne zkomplikovalo proces realizácie v tejto časti.

- bola uskutočnená tiež rekonštrukcia strešných zvodov vrátane osadenia lapačov splavenín a tiež rekonštrukcia resp. novovybudovanie uličných vpustov

Počas výstavby bola snaha o kumuláciu sietí v rámci jedného výkopu / slaboprúdové rozvody, NN rozvody, rozvody verejného osvetlenia /. Mnohokrát to nebolo jednoduché tým, že staré siete museli byť v prevádzke a nové ešte neboli zrealizované. Je možné konštatovať, že rekonštrukcia sietí technickej infraštruktúry prebehla bezkolízne. Problémy boli riešené na pravidelných dispečingoch resp. okamžitými konzultáciami.

Záver

Prvoradý je pocit pasanta – človeka v meste. Ak bude spokojný on, nebude brzdený pri náhlení sa do práce resp. za nákupmi, nájde si priestor na oddych, na rozvoj ducha a vytvorené prostredie ho nebude obmedzovať ale podporovať v rozvíjaní jeho aktivít, potom sa dielo podarilo.

Za kolektív autorov chcem veriť, že vzniká kvalitné dielo a postupnosť realizácie prispeje ku kvalite diela z hľadiska konečného výsledku.

Za kolektív autorov:

Ing. arch. Mária Čutková
autorizovaný architekt

Urbanisticko - architektonický návrh:

Ing. arch. Mária Čutková
Ing. arch. Jana Pastoroková
Ing. arch. Richard Bučko
Ing. arch. Sergej Pastorok

Terénne úpravy:

Ing. Ondrej Lukáček

Spracovateľ dokumentácie:

M PROJEKT
Ing. arch. Mária Čutková
autorizovaný architekt

Fotografie, diapozitívy:

Mgr. Pavol Koval'
Ing. arch. Peter Marcinko

BARDKONTAKT 2002

VÝZNAM PAMÁTKY PRO MĚSTO, HODNOTA MĚSTA PRO PAMÁTKU

František GABRIEL - SPÚ v Ústí nad Labem

VÝZNAM PAMÁTKY PRO MĚSTO, HODNOTA MĚSTA PRO PAMÁTKU

František GABRIEL - SPÚ v Ústí nad Labem

Problematika vztahu měst a památek je problematikou pradávnou, táhnoucí se jako červená stužka vývojem obou. Důvod je nasnadě. Na jedné straně města finančně podporovala špičkovou architekturu a nalezneme je mezi donátory uměleckých děl, na straně druhé však nekompromisně představovala nebo likvidovala nepotřebné objekty a tím je často pauperizovala na utilitární zástavbu. Situace se měnila jen pozvolna a potřeba majitele často vítězí nad památkovými hodnotami dosud. Domnívám se, že naškodu jak měst, tak i majitelů. Oba se připravují o hodnoty svého životního prostředí, o zájem návštěvníků i o autenticitu minulosti, tak důležitou pro soudržnost městských obyvatel. Autenticitu minulosti však může lehce zničit i oprava památky. Stačí, aby proběhla v duchu "my to umíme lépe, než ti v minulosti". Neznalost vývoje, nepochopení podstaty památky, úprava architektury do jednotného slohového výrazu, to vše dokáže smazat autenticitu a nahradit ji necitlivou a často i směšnou kulisou.

Jsem velice rád, že mohu na tomto místě představit velmi dobrý a citlivý přístup města České Lípy k jedné ze svých památek, hradu Lipý. Nejedná se o městský hrad, neboť vzniku města předcházela, avšak jeho osudy se osudům městských hradů podobají jako vejce vejci. Po svém opuštění šlechtou v třicátých letech 17. století zasáhla hrad nejprve agresivnost městského prostředí, směřující k pozvolné přestavbě na různé řemeslnické dílny, později jej postihla průmyslová revoluce přestavbou na rafinerii cukru až se jej pokusily nakonec v polovině dvacátého století nezájem, lhostejnost a nepochopení odstranit zcela. Změna nastala na počátku devadesátých let 20. století. Město se rozhodlo nabídnout zříceninu veřejnosti. Na jedné straně však je dohoda představitelů města, na straně druhé pak vlastní realizace. Zatímco o prvním z problémů nevím zhola nic, nejsem ani představitelem města, ani zaměstnancem radnice, byl jsem do problému druhého vtažen a, aniž bych toho litoval, pohybuji se v něm dosud.

Prvořadým úkolem se stalo vyhodnotit stojící relikt hradu. Práce jsme zahájili jejich zaměřením v roce 1992 a ještě v téže roce jsme nabídli městu standardní povrchový stravebně historický průzkum (Gabriel - Lancinger 1992), rozšířený v roce 1993 o průzkum dříve nepřístupného suterénu

(Gabriel 1993). Průzkum hrad zařadil mezi středověká bezvěžová sídla, do typu hradů s pláštěovou zdí. Tak jej zařadil i L. Svoboda (1995, 358).

Ze stavebně historických průzkumů vyplynula potřeba realizovat i předstihový záchranný archeologický výzkum. Zahájili jsme jej v roce 1995 a hned první rok přinesl cenné informace o podobě lokality před její zámeckou úpravou. Byl odkryt základ válcového bergfritu a suterén paláce. Obě stavby spolu s hradební zdí výrazně posunuly pohled na typové zařazení objektu. Jeho bergfritová dispozice byla po několik následujících let považována za nejstarší stavební podobu sídla (Gabriel 1995; Gabriel 1997; Gabriel 1999). Další roky výzkumu, který čtrnácti sondami postupně odkryl celé nádvoří hradního jádra, však změnil i tuto hypotézu. Ukázalo se, že hradební zdi založil stavitel do staršího příkopu a to asi až v první třetině 14. století. Z té doby je nepochybně i starší palác, který teprve na sklonku 14. či v 15. století doplnila zástavba, využívající pozoruhodný suterén, zakomponovaný v renesanci do zámecké budovy. Nejstarší rozlohu hradu tedy vymezoval příkop s dřevohlinitým opevněním, přisedajícím k bergfritu. Tak jej zachytila i další publikace (Gabriel - Panáček 2000, 44 - 47). O obytné zástavbě tohoto nejstaršího hradu nás informoval až výzkum v roce 2001, který odkryl základy dřevěné budovy s otopným zařízením. Dendrochronologie klade vybudování nejstarší podoby hradu k roku 1262. Uvedené výsledky uzavře výzkum v roce 2002. Řada otázek nebude zodpovězena, řada nových otázek vystane. Již dnes však náleží výzkum mezi archeologické akce Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem, které přinesly cenné výsledky a rozšířily naše vědomosti o vývoji hradů nejen v severních Čechách.

Nově získané poznatky poslouží i městu, které celý archeologický výzkum finančně krylo přibližně čtyřmi milióny korun. Domnívám se však, že se tyto investice vyplatily. Informace o stavebním vývoji sídla se totiž nabízejí nejen historikům, ale i projektantům, kteří je uplatňují při konzervaci stavebních reliktnů, a v neposlední řadě se promítnou do nabídky budoucím návštěvníkům. Informační základna se tak spolu s citlivým řešením konzervace architektury našim nejlepším projektovým ateliérem AT Girs Praha stane významnou městskou památkou, přesahující ovšem svým významem hranice města.

Literatura:

Gabriel, F. 1993: SHP suterénu hradu Lipý, rukopis SPÚ v Ústí nad Labem.

Gabriel, F. 1995: Vodní hrad Česká Lípa, Česká Lípa.

Gabriel, F. 1997: Hrad Lipý, Praha.

Gabriel, F. 1999: Burg Lipý, Castrum Bene 6, 95 - 98. Gabriel, F. - Lancinger, L. 1992: SHP hradu Lipý, rukopis SPÚ v Ústí nad Labem.

Gabriel, F. - Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa, Praha.

Svoboda, L. 1995: O plášťových hradech in: Archaeologia historica 20, 355 - 388.

BARDKONTAKT 2002

NÁMESTIE V LEVOČI NA PRELOME STOROČÍ

Ing. arch. Magda JANOVSÁ - Autorizovaný architekt Slov. komory architektov so sídlom v Levoči

NÁMESTIE V LEVOČI NA PRELOME STOROČÍ

Ing. arch. Magda JANOVSÁ - Autorizovaný architekt Slov. komory architektov so sídlom v Levoči

Prednáška si kladie za cieľ prezentovať výsledky prieskumov, získaných v rámci predprojektovej prípravy spracovania investorského zámeru na využitie urbánneho priestoru Námestia Majstra Pavla v Levoči s cieľom prípravy jeho komplexnej rekonštrukcie.

Investorom akcie bolo Mesto Levoča,

spracovateľom : Ing. arch. Magdaléna Janovská

Spoluautori: Ing. arch. Mária Čutková,

Ing. arch. Peter Steiniger

Ing. arch. Richard Bučko

Termín spracovania: 01- 03/2002

Predmet záujmu je vymedzený:

- pravouhlým námestím M. Pavla, ohraničeným domoradím po štyroch stranách obvodu a vyústením do bočných ulíc v potrebnom rozsahu ako urbánny priestor, vytvorený historickou zástavbou / dnes súčasť Mestskej pamiatkovej rezervácie Levoča s maximálnym počtom objektov-národných kultúrnych pamiatok/
- celou plochou :
 - spevnené plochy /cestné komunikácie, chodníky/
 - zelené plochy /trávnaté, výsadbové záhony, parky/
- priestorovými objektami :
 - stavebné objekty nachádzajúce sa na námestí ako v nadzemnej časti, tak aj v rozsahu podzemných častí, ktoré zasahujú do námestia
 - vzrastlá zeleň- stromy, kríky
 - osvetľovacie telesá /verejné osvetlenie/
 - drobná architektúra /vývesné plochy, lavičky/
 - pomníky, fontána, oplotenie
- podzemnými rozvodmi inžinierskych sietí
- súčasnými kultúrno-spoločenskými, ekonomickými, sociálno-demografickými funkciami v návaznosti na potreby mesta

Prehľad východiskových materiálov:

Investorom boli poskytnuté:

- polohopisný a výškopisný plán námestia , spracovaný v digitálnej forme v 10/2001 Fi Geoding Spišská Nová Ves
- záväzné stanovisko Okresného úradu v Levoči k zamýšľanej rekonštrukcii námestia , vydané pod č. 128/01 Ma, dňa 6.12.2001

V rámci spracovania zámeru boli realizované tieto prieskumy:

- historický a archívny
- stavebno - technický
- prieskum potrieb majiteľov a správcov objektov nachádzajúcich sa námestí
- prieskum stavu jestvujúcich inžinierskych sietí a potrieb správcov týchto sietí
- prieskum stavu súčasných pochôdných plôch, materiálové vyhodnotenie
- prieskum zelene a vyhodnotenie tvaru koruny a druhu stromových drevín

Základné údaje

Plocha Nám.M. Pavla, vytvára pravidelnú obdĺžnikovú plochu, v pomere strán 1 : 3, tiahnúcu sa smerom juh - sever, uzatvorenú po obvoде domorodým budov / meštianskych domov, dnes s polyfunkčnými obytno-obchodnými, administratívnymi a kultúrno-spoločenskými funkciami/ a v strede s významnými dominantnými objektami:

- budova Mestského úradu, prepojená s parkom / pôvodne "kaufhaus" - obchodný dom/
- rímsko-katolícky kostol Sv. Jakuba
- stará radnica -/ dnes múzeum a obchodné účely na prízemí/
- budova ev. a v. kostola.

Stred námestia ďalej plošne dotvára park s fontánou pred radnicou.

Bodové dominanty predstavujú:

- pomník padlých
- kletka hanby.

Celková rozloha námestia: cca 40.000 m², z čoho plocha mimo centrálnych budov predstavuje cca 35.000 m².

Prieskum historický a archívny

si kládol za cieľ:

- nájsť čo najviac historických dokladov / máp, kresieb, dobových fotografií/, ktoré by dokumentovali vývoj námestia, a tým umožnili návrat pôvodnej autenticity architektúry vo vzťahu k zeleni, organizácii života na námestí, prevádzkovo - funkčných vzťahov, obnovenie pôvodných kompozičných - pohľadových osí, sledovanie dobových materiálov, používaných na spevnené pochôdné plochy,
- nájsť čo najviac dobových prvkov drobnej architektúry, ktoré by bolo možné oživiť.

Prieskum bol realizovaný formou štúdia materiálu:

- v odbornej literatúre
- jestv. prieskumoch, mapách, projektoch
- archívneho materiálu v ŠOBA Levoča
- dobových fotografií v majetku Spišského múzea v Levoči

Takto získaný materiál bol zároveň s doplnením porovnania k dnešnému stavu /fotografie námestia z tých istých smerov ako nájdené pôvodné staré fotozábery/ vyhodnotený.

Záver:

Námestie, ako to vyplýva z archívneho a historického prieskumu plnilo v stredoveku funkciu trhovú. Táto zodpovedala postaveniu mesta na križovatke obchodných ciest, ako aj čulému ekonomicko - obchodnému životu.

V priebehu 19. stor. trhová funkcia ustupuje v prospech parkových plôch:

- 1836 vzniká park v severnej časti námestia
- 1900 vzniká park s fontánou v priestore pred radnicou.

Na námestie sa sťahuje aj spoločenský život, získava "bulvárny charakter". Vrchol predstavuje prelom 19. a 20. stor.

Celé námestie bolo veľkoryso plošne komponované so širokými priehľadmi. Pohyb osôb nebol usmerňovaný, najfrekventovanejšie miesta boli spevnené kameňom, vykladané chodníky okolo domoradií opracovanými pravouhlými travertínovými platňami s obrubníkmi a stredové chodníky s nepravidelnými tvarmi pieskovca, opäť v kraji s obrubníkmi. Reliéfný tvar bol prirodzený /"bezbariérový"/. Zelené trávnaté plochy boli len súčasťou parku v severnej časti / aj tento do konca 19. stor. bol oblúkovo zakončený a socha /honzáka/ na mieste dnes sochy Ľ. Štúra bola už mimo parku v samostatnej ohrade. V tomto parku boli vysoké stromy. Na prelome 19. a 20. stor. bol vybudovaný park s fontánou v priestore pred radnicou, ktorý bol tvarovaný bez vnútorných stromov, tieto vo forme aleje ho lemovali po vonkajšom obvode. Išlo o nízke kmene s tvarovanou korunou. Rovnaký princíp zelene bol použitý na zmiernenie výškového prevýšenia osadenia ev. kostola z juhovýchodnej strany, ktorý bol ešte umocnený tvarovaným kríkovým pásom v podnoží

stromovej aleje. Tvarovaná stromová alej bola okolo domoradií, medzi cestou a chodníkom, po celom obvode námestia, v časti severovýchodnej ako zdvojená. / Bližšie hodnotenie vid'. časť - zeleň. / Výška zelene bola značne nižšia oproti dnešnému stavu, a tým priehľady boli otvorenejšie a architektúra vystupovala dominantnejšie.

Posun od pôvodnej kompozičnej osi - Sirotínska ul. - podchod medzi radnicou a zvonnicou - prechod do Kláštorskej ulice smerom k novému vstupu do radnice z východnej strany, súvisel s jej prestavbou v r. 1894.

Takýto stav námestia pretrval s menšími obmenami do polovice 20. stor., kedy došlo k radikálnemu zásahu / vid'. regulačný plán z r. 1938, spracovaný arch. Záchenským z Ružomberka / a námestie doznalo výrazných úprav, týkajúcich sa hlavne povrchov a zelene. Boli presne vymedzené plochy s pričlenenými funkciami:

- chodníky / okolo domoradií a medzi cestou a vnútornou plochou námestia /
- cestné komunikácie
- plochy trávinatej zelene
- zelené pásy medzi cestou a chodníkmi domoradií, prerušované prechodmi a vyrovnávajúcimi schodmi
- rozhrania týchto plôch boli dôsledne oddeľované obrubníkmi s výškovým prevýšením.

Ďalším výrazným zásahom do kompozície boli dodatočne vysadené aleje, lemujúce vnútorný obvod námestia na rozhraní chodníka a trávinatej plochy, najmä v časti severovýchodnej, kde boli použité vysoké stromy, čím sa značne zúžili priehľadové osi a stratil sa "bulvárny charakter".

V roku 1945 bol do centrálného priestoru medzi kostol sv. Jakuba a radnicu z východnej strany osadený pomník padlých, umocnený vysokou ihličnatou zeleňou.

Takýto stav, so značne prestarlou a prebujnenou, výškovo neúnosnou zeleňou, pretrváva dodnes. Stav povrchov, najmä chodníkov okolo domoradií, vyrovnávajúcich schodov je značne poškodený a bezpečnostne neprípustný.

V 20. stor. sa námestie mení na "park" s prísne vymedzenými koridormi pre dopravu a peších a námestie stráca pôvodný "bezbariérový charakter".

Tento charakter - s prevládajúcou zeleňou nad architektúrou a automobilovou dopravou nad človekom si námestie uchovalo dodnes.

Z doteraz známych zameraní a prieskumov objektov vyplynula potreba rešpektovať existenciu suterénnych stredovekých priestorov, zasahujúcich do námestia pod jestvujúcimi chodníkmi. Tieto sa nachádzajú najmä na východnej a západnej strane námestia, kde uličná čiara je posunutá na vnútornú hranu pôvodných predstúpených arkád prízemí. Mnohé z týchto priestorov boli prístupné priamo z námestia, o čom svedčia aj dochované / zamurované / kamenné portály oveľa väčších rozmerov ako z

prejazdov - zásobovanie skladov/.Časť z nich bola dodatočne zasypaná alebo zamurovaná, a preto bude potrebné týmto smerom doplniť historicko - architektonické prieskumy.

Prieskum stavebno - technický

Týmto prieskumom boli získané informácie, premietnuté do výkresovej dokumentácie v podobe špecifikácie:

- stavebno - technického stavu jednotlivých objektov na námestí s hľadiska budúcej potreby rekonštrukcie /vytypované objekty, ktoré sú pre zlý stav neobývateľné a objekty, ktoré je potrebné podrobiť komplexnej rekonštrukcii/
- potreby sanácie objektov proti zemnej vlhkosti /objekty značne zavlhnuté vplyvom nepriepustnosti pochôdných plôch v dotyku s fasádami, zmenou nivelity terénu, nefunkčnosťou pôvodnej kanalizácie, atď./
- objekty, ktoré sú prístupné len z námestia, t.j. zadné trakty majú iného vlastníka
- vyhodnotenia vstupov do objektov z námestia z hľadiska funkcie, množstva denných návštevníkov
- doteraz známych suterénnych priestorov pod chodníkmi s možnosťou ich opätovného sprístupnenia z námestia

Potreba doplnenia výskumov:

- architektonický prieskum rozsahu pivničných priestorov, ktoré predstupujú domoradia , aby bolo možné túto skutočnosť zohľadniť:
- pri trasovaní inžinierskych sietí
- statickom zabezpečení klenieb pod chodníkmi
- izolácii proti zemnej vlhkosti a povrchovej vode

Prieskum potrieb majiteľov a správcov objektov nachádzajúcich sa na námestí

Prieskum bol realizovaný dotazníkovou formou s cieľom získať informácie z oblasti:

- súčasného a predpokladaného budúceho využitia objektov
- potreby zásobovania
- potreby parkovania /špecifikácia počtu s druhu motorových vozidiel/
- spôsobu vykurovania objektu
- napojenia na inžinierske siete , ich kapacita a predpokladané zmeny
- záujmu o využitie verejného priestranstva pred objektom pre komerčné ciele.

Týmto spôsobom sme získali informácie o cca 90% objektoch.

- Výsledky získané prieskumom boli premietnuté do výkresovej analýzy, ktorá zároveň plošne vymedzila požiadavky na komerčné využitie verejných plôch, ako aj požiadavky na sprístupnenie suterénov z námestia.

Prieskum stavu jestvujúcich inžinierskych sietí a potrieb správcov týchto sietí

Tento prieskum bol opätovne realizovaný formou dotazníka, zaslaného všetkým známym správcom inžinierskych sietí, nachádzajúcich sa na námestí.

Cieľom bolo získať informácie:

- o existencii a lokalizácii sietí na námestí
- potrebe rekonštrukcie, resp. kapacitnému rozšíreniu sietí
- potrebe zachovania prístupu k inž. sieťam, vývody na povrchu

Vzhľadom k pomerne slabej angažovanosti sa správcov v tejto forme prieskumu, pristúpili sme k osobným jednaniam s cieľom:

- výkresovo zdokumentovať všetky siete, nachádzajúce sa na riešenom území námestia, spracovali sme koordinačný výkres - jestvujúci stav
- získať poznatky a pripraviť jednotný postup projektovej prípravy, vymedzenia koridorov pre jednotlivých správcov sietí
- oboznámiť správcov s požiadavkami vlastníkov objektov na napojenie sa na inž. siete / najmä požiadavky na plynofikáciu objektov /

Na základe takto realizovaných prieskumov a analýz bol spracovaný výkres potrieb rekonštrukcie a rozšírenia sietí, ktorý poukázal na omnoho väčšie nároky na zásahy, najmä v podzemných rozvodoch, ako sa predpokladalo zo strany investora, ale aj správcov sietí.

Verejný vodovod

- nutné zabezpečiť požadovaný hydrodynamický pretlak vo vodovodnom potrubí na námestí, pre prípad požiaru min. 0,250 Mpa / nevyhovujúce požiarne vodovody v budovách na námestí /, rozpor s STN
- možnosť riešiť vybudovaním hydrofórovej stanice v polohe:
 - alt. 1 - v blízkosti vyústenia Košickej ulice do námestia v rámci objektu /? Košická 8/
 - alt. 2 - za Košickou bránou v parku - nutné riešiť navyše 2 redukčné šachty /vyústenie do Špitálskej a Mäsiarskej/ - vyžaduje rekonštrukciu vodovodu celej trasy Košickej ulice od hydrofórovej stanice až na námestie

- kompletná výmena hlavného rozvodu vody na námestí so zatahnutím do Novej a Vysokej ulice / nutnosť riešenia tlaku pre objekt "Bergerovec, Vysoká 79/
- výmena všetkých vodovodných prípojek objektov na námestí, ktoré nespĺňajú podmienku: PE 2" / cca 90% určených na výmenu/

Požiarň vodovod

- Súčasný stav nevyhovujúci, funkčné 4 podzemné hydranty / inf. z VVaK /, v roku 1938 funkčný počet 8, nevyhovujúci stav a tlakové pomery, funkčnosť rezervoáru na námestí v blízkosti ev. kostola nepreverená.
- Nutné realizovať nový rozvod v rámci rekonštrukcie vodovodu v súlade so súčasnou legislatívou a normami. Osadenie podzemných hydrantov v zelenom páse pri ceste pozdĺž domoradií.

Kanalizácia

- súčasný stav - zrekonštruovaná len časť kanalizácie ako hĺbková
- návrh - zrušiť pôvodnú kanalizáciu / zaklenutú / v zelenom páse na východnej strane domoradia /plytká, zapachajúca/, nahradiť ju novou vetvou v ceste ako hĺbkovú zo severnej strany, cez východnú s napojením na už zrekonštruovanú do šachty na lome parku, v zostávajúcej časti prepojiť prípojky z objektov do novej
- taktiež zrekonštruovať povrchové vetvy pôvodné v časti okolo ev. kostola a pri severnej časti parku
- odvodniť strednú časť námestia dvomi zberačmi

Rozvod plynu /NTL/

- súčasný stav potrubia bude v čase realizácie úprav námestia na hrane živostnosti
- predpokladaná výmena jestv. potrubia
- potrebné rozšírenie v časti severovýchodnej pre objekty, ktoré nemajú možnosť realizácie prípojek z Mäsiarskej ulice
- možnosť zokruhovania tejto časti

VN, NN rozvody

- nie je potreba rozširovania, siete sú vyhovujúce

- v časti námestia / min. v časti chodníka NMP 48 - 53/ nutné realizovať prekládku z dôvodu trasy rozvodov prechádzajúcich pivnicami pod chodníkmi
- veľkosť a rozsah potreby prekládok určí architektonický prieskum pivničných priestorov

Slaboprúdové rozvody

- telekomunikačné rozvody nutné rekonštruovať v celom rozsahu po celom obvode námestia
- postupnosť musí vzhľadom k možnosti napojenia na budovu Telekomunikácií začínať od vyústenia Novej ulice do námestia
- diaľkové káble bez potreby zmeny
- trasa pre slaboprúdové rozvody uložené v chráničkách bude vedená v čo najväčšej blízkosti k fasádam objektov

Verejné osvetlenie

je realizované Al káblami, na hranici svojej životnosti. Vzhľadom k tejto skutočnosti, ako aj zmene potrieb a technickým možnostiam v súčasnosti sme sa ním hlbšie nezaoberali. Na základe historického prieskumu boli zadokumentované kandelábre, ktoré svojím tvarom môžu byť podkladom pre návrh nového osvetľovacieho telesa.

možnosť doplnenia slaboprúdových rozvodov o:

- rozvod pre káblovú televíziu
- rozvod pre miestny rozhlas, ozvučenie námestia
- rozvod pre bezpečnostný kamerový systém

Prieskum stavu súčasných pochôdných plôch, materiálové vyhodnotenie, doprava

Zadokumentovanie druhu plôch a ich materiálové vyhotovenie nám poslúžili pre spracovanie analýz:

- **analýza súčasných spevnených plôch a použitých materiálov z hľadiska možnosti ich opätovného použitia:**

druh materiálu	výmera /merná jednotka	využitelnosť
asfalt	16.835 m ²	R
kocka andezit - malá 6x6 cm	1.135 m ²	P

kocka andazit - stredná 10x10 cm	2065 m ²	P
kocka andezit veľká 18x18	267 m ²	P
travertín - rezaná dlažba /narušený/	93 m ²	R
travertín, štiepaná dlažba	518 m ²	P
pieskovec - pravouhlá opracovaná dlažba	107 m ²	P-50% R-50%
pieskovec - placáky	497 m ²	P
betónová dlažba zamková	299 m ²	P /mimo námestia/
travertínový obrubník	802,5 bm	P
andezitový obrubník	2.192,2 bm	P
betonový obrubník	299 m ²	R

Poznámka:

P - použiteľný materiál - možnosť opätovného použitia pri rekonštrukcii spevnených plôch

R - recyklovateľný materiál

- **analýza rekonštruovaných plôch vo väzbe na aproximatívny prepočet nákladov /mimo nákladov na rekonštrukcie inžinierskych sietí/**
- **analýza súčasných potrieb peších komunikácií s cieľom špecifikácie trás - chodníkov určených pre " peší ťah s cieľovým pohybom osôb" a " peší ťah so skľudneným pohybom osôb",** vytypovania zhromažďovacích priestorov, ako aj opätovné dosiahnutie bezbariérovosti na námestí
- **analýza súčasnej organizácie dopravy na námestí, vrátane statickej /parkovanie/, a jej širšie vzťahy k riešeniu celej MPR**

Súčasný stav je možné charakterizovať ako neúnosný, nakoľko doprava, vrátane nákladnej, vytvára po celom obvode námestia kruhový objazd. Pohyb peších je podriadený. Organizácia dopravy si vyžiadala značné množstvo dopravného značenia, čo taktiež nezodpovedá charakteru historického námestia. Cesty a zelené zatravnené plochy vytlačili pešieho návštevníka na okraj záujmu, pričom ani jemu určené chodníky pre peších nezodpovedajú svojím smerovaním, ani šírkou potrebám.

Nevyčlenením "pešej zóny" nedošlo ani k vytvoreniu prirodzených mestvorných prvkov vonkajšieho sedenia, zhromažďovaciemu priestoru, korza, čo má za následok vyľudnenie mesta mimo predajných hodín a neposkytnutie kľudnej obliadky mesta turistom.

Na základe súčasných analýz vyplývajú nasledovné úlohy:

- umožniť zásobovanie a prejazd po celom obvode námestia / okruh /, čomu zodpovedá aj ponechanie komunikácie v šírke cca 8 m, zásobovanie časovo obmedziť
- neumožniť turistovi prejazd po celom námestí, ale zdržať ho a donútiť peši obísť najzaujímavejšiu časť / komerčné využitie/ tým, že dopravu v strednej časti východnej strany uzavrieť ako pešiu zónu so stredovým pätníkom, umožňujúcim prejazd dlhých zásobovacích vozidiel, sanitiek, vozidiel hasičských, atď.
- tomu sú prispôsobené šírky komunikácii na východnej strane po pešiu zónu zo severu až po oplotenie parku s vytvorením kolmého stánia - parkovanie- t.j. obojsmerná prevádzka / premávka ako v obytnej zóne /, a z južnej strany s možnosťou otáčky okolo výrazného soliteru - stromu, opäť ako obojsmerná
- ako obojsmerná bude riešená aj časť severná, kde bude kolmé stánie autobusov a tieto nebudú mať prístup /okrem MHD / do zostávajúcej časti námestia
- cesta okolo západnej strany a južnej bude jednosmerná s výjazdom do Novej ul. a ulice G. Hermana, pričom bude zrušený výjazd z ulíc : Nová a Vysoká na námestie

Parkovanie:

Bude vylúčené parkovanie po obvode námestia / s výnimkou južnej strany /, aby sa nestalo celé námestie "parkoviskom". Tým sa uvoľní táto časť len pre obsluhu a zásobovanie na krátkodobé stánia. Parkovanie bude sústredené do plôch okolo severného parku, okolo evanj. kostola a pozdĺž južného domoradia.

Prehľad parkovacích miest:

druh stánia	dnešný stav	navrhovaný stav
osobné autá	126	119
autobusy	12	12

Poznámka: novonavrhané stánia nebudú využívané na zásobovanie tak, ako to je dnes, a tým blokujú parkovacie miesta. Nebude nutnosť ich rezervovať pre majiteľov predajní. Z toho vyplýva, že navrhované riešenie rozširuje plochy pre parkovanie.

Prieskum zelene a vyhodnotenie tvaru koruny a druhu stromových drevín

Prítomnosť zelene na námestí v Levoči prešla podobným vývojom ako v ostatných mestách v regióne. Ako prvé cielene vysadené stromy sa tu objavili samostatne stojace tieniace stromy. Už v prvej tretine 19. storočia bol na námestí v Levoči založený park, ktorého dispozičné riešenie je dokladované v katastrálnej mape z roku 1869, kde je parková dispozičia prezentovaná už ako stabilizovaná plocha. Jednoznačne išlo o mestský verejný park s prechádzkovou viacrakovou alejou a centrálnym altánkom pre usporiadavanie verejných spoločenských podujatí.

Rovnaký princíp bol uplatnený pri evanjelickom kostole, kde v jeho juhovýchodnej polohe bola vysadená tiež pravidelná stromová aleja. V jej podnoži boli navyše tvarované živé ploty. Park na severe námestia bol v tomto období rozšírený v jeho najsevernejšej časti o voľnejšiu prírodno-krajinársky upravenú plochu, v ktorej bola umiestnená socha maďarského vojaka. Okrem týchto prvkov boli ešte po obvode kostola sv. Jakuba vysadené samostatne stojace stromy rôznych druhov.

V polovici 20. storočia, vo väzbe na úpravu celého námestia, došlo aj ku čiastočným zmenám vo výsadbách. Po presnom vymedzení chodníkov a komunikácií všetky ostatné plochy boli zatravnené a olemované pravidelnými výsadbami stromov s každoročným tvarovaním korún. Námestie sa premenilo na jednu parkovú plochu, ktorej porasty postupne prehustili priestor námestia a zakryli najhodnotnejšie objekty. Postupným starnutím sa porasty dostali do vekovej kulminácie, niektoré odumreli a boli nahradené inými mladými jedincami, a takto postupne sa vyvinula priestorovo nevyrovnaná, druhovo nesúrodá a tvarovo rôznorodá porastová štruktúra. Tým postupne došlo aj k strate sadovnickej, kompozičnej a estetickej hodnoty jednotlivých parkovo upravených plôch.

V takejto podobe sú parkové úpravy námestia v Levoči dodnes. Po celom obvode námestia pred priečeliami domov je stromová aleja v prevažnej väčšine z líp, len ojedinelo sa vyskytuje niekoľko jaseňov, javorov, agátov a jarabín. Stromy sú predčasne prestarnuté každoročne opakovaným hlbokým rezom. Tvar ich korún je poznačený postupným zvyšovaním rezných miest, čo má za následok vytvorenie nevzhľadných patvarov korún jednotlivých alejových stromov. V podnoži obvodovej aleje sú trávnikové pásy. V juhozápadnej časti čiastočne osadené kríkmi tavelníka, ktoré sú strihané do oválnych tvarov. Pôvodne dvojradová aleja v severnej časti námestia je dnes jednoradová a nemá v podnoži trávnikový pás. Rovnako aj časť aleje v juhozápadnej polohe námestia je v spevnenej ploche s vynechanými výsadbovými misami. Plošne tieto výsadbové misy sú malé a nedostatočný priestor pre rast drevín podmienil ich predčasné zostarnutie. V týchto miestach sú stromy najviac poškodené a v aleji je tu aj najväčší výpadok. Dvojradová aleja v severozápadnej časti sa zachovala, je v líniovom pásu a v podnoži, okrem trávnikovej, má novodobé sadovnícky málo hodnotné zmiešané výsadby listnatých a ihličnatých kríkov, mladých ihličnatých stromov; trvaliek a záhony ruží.

Plocha okolo evanjelického kostola, ktorá mala pôvodne jasnú, sadovnícky hodnotnú úpravu je dnes trávnatá s mladšími stromovými výsadbami rôznej druhovej skladby, rovnako aj rôznej sadovníckej hodnoty. Všetky majú korunu každoročne zrezávanú. Prevládajú lipy, sú tu vo väčšom počte zastúpené aj jarabiny, zo starších stromov je tu prestarnutý agát, ale aj tri lipy, ktoré po prerušenom radikálnom zrezávaní majú prirodzený tvar sekundárnej koruny. Z trávnikovej plochy vystupuje vyvýšený letničkový záhon pravidelného pravouhlého tvaru, ktorý pôsobí ako náhodilá farebná ozdoba.

Centrálna plocha námestia s radnicou a kostolom sv. Jakuba je čiastočne trávnatá a čiastočne spevnená prírodným kameňom. Sadovnícky sú však upravené rovnako. Sú olemované stromovou alejou s orezanými korunami. Malá parkovo upravená plocha pri fontáne je trávnatá so štyrmi javormi s prirodzeným tvarom koruny, ktoré sú situované v poloblúku s otvorením na východ. Ich koruny vytvárajú spojený veniec a úplne prekrývajú východné priečelie radnice. Z pôvodnej úpravy po vonkajšom obvode parčíka zostalo niekoľko jedincov agátu bieleho, ktoré sú veľmi poškodené a je tu aj niekoľko mladých agátov, ktoré však netvoria ucelenú kompozíciu.

Južne od radnice je starší exemplár borievky, ktorý tu je výslovne nevhodným druhom a zároveň aj nevhodnou nepriehľadnou hmotou. V priestore medzi parčíkom s fontánou, radnicou a kostolom sv. Jakuba je vytvorený sadovnícky novotvar a to poloblúkový lem, vytvárajúci pozadie pomníku padlým. Ide o ihličnaté dreviny, stromové smrekové pichľavé a kríkové tisy, tuje, borievky a zakrpatené tvary smreka obyčajného. Aj keď sú všetky jedince biologicky zdravé, kompozične a druhovo ide o najmenej hodnotnú časť parkovej úpravy na námestí.

Po obvode kostola sv. Jakuba je čiastočne trávniková plocha a časť je tvrdé spevnenie, kde sa zachovalo niekoľko stromov. Sú to dve lipy s prirodzeným tvarom koruny v južnej časti, ktoré rastú veľmi blízko objektu kostola. Ostatné dreviny sú orezávané a lemujú trávnikovú plochu po jej obvode. Solitérne tu rastie ker dulovca japonského.

V najsevernejšej časti je ako celok zachovaná pôvodná parková dispozícia s čiastočne doplnenou porastovou štruktúrou mladšími stromami. Pri poslednej úprave námestia bolo bezprostredné okolie parku doplnené trávnikmi, ale vymedzenie pôvodnej plochy parku oplotením ostalo na pôvodnom mieste. Tak sa parková dispozícia dostala ešte do ďalšej parkovej úpravy, ktorá je kompozične nelogickým riešením. Navyše vymedzenie komunikácie a výsadba novej lipovej aleje tu vytvára nevhodnú líniu, ktorá priestor člení a zužuje. V parku je čiastočne zmenená aj pôvodná dispozícia a je tu situovaný novodobý architektonicky málo hodnotný altánok. Je lemovaný torzom tvarovaných stromov jarabiny, ktoré sú najmladšími dosadbami do parku. Chodníky sú v celom rozsahu parku mäkké mlatové a čiastočne blatité, len v blízkosti objektu terajšieho mestského úradu sú plochy spevnené prírodným kameňom. Dreviny sú síce rôznoveké, ale ich biologická hodnota je dobrá. Len niekoľko málo jedincov vykazuje známky výraznejšieho poškodenia, predovšetkým v dôsledku

nevhodných svetelných pomerov v zahustených porastoch. Niektoré stromy sú po výraznejších prerezávkach v korunách s veľkými reznými plochami rôznej záhradníckej kvality. Kostru parkovej úpravy tvoria lipy, v menšej miere sú zastúpené jasene, pagaštany, javory. Sekundárne tu pribudli aj borovice hodvábne, ktoré sú však v zapojených porastoch poškodené a majú minimálnu sadovnícku hodnotu. Pri pomníku Ľudovíta Štúra sú vysadené nízke borievky čínske, ktoré nemajú väzbu na hodnotnú porastovú štruktúru parku.

Vyhodnotenie tvaru koruny a druhu stromových drevín je obsiahnuté vo výkresovej dokumentácii.

V Levoči. 10.8.2002

BARDKONTAKT 2002

OBNOVA HLAVNEJ ULICE V KOŠICIACH

Ing. Kristína MARKUŠOVÁ - Riaditeľka KPU Košice

OBNOVA HLAVNEJ ULICE V KOŠICIACH

Ing. Kristína MARKUŠOVÁ - Riaditeľka KPU Košice

Motto:

Novinár: "Kedy bude dokončená Hlavná?"

Generálny projektant: „Dúfam, že nikdy.“

PEŠIA ZÓNA KOŠICE 2001

POHĽAD PROJEKTANTA.

Martin JERGUŠ

- 1996 začatie prác na komplexnej rekonštrukcii Hlavnej ulice
- 1997 ukončenie Hlavnej, začatie prác na komplexnej rekonštrukcii Alžbetinej a Mlynskej ulice, dokončovanie „detailov“ na Hlavnej.
- 1998 ukončenie Alžbetinej a Mlynskej, začatie prác na Mäsiarskej, Kováčskej Dominikánskom námestí, Poštovej, Uršulínskej, Františkánskej, Bielej, Univerzitnej, Zvonárskej, Bočnej a Zbrojničnej – práce trvajú dodnes, ukončených je cca 75%.

V piatom roku rekonštrukcie pešej zóny je možné povedať, že rekonštrukcia sa spomalila, ale pokračuje a je nádej, že bude v dohľadnom čase ukončená.

Medzitým obyvatelia mesta užívajú sprevádzkované časti ulíc, tešia sa z novej dlažby, ale aj nemilosrdne odhaľujú každé zaváhanie pri návrhu i realizácii rekonštrukcie. Pešia zóna v Košiciach so šošovkovitým ústredným priestorom a dobre vyvinutým obchvatovým systémom ulíc, ktorá sa pôvodne vyvinula pre cca 50 tisícové mesto, sa budovaním satelitných sídlisk stala pre 250 tisíc Košičanov hlavným zhromažďovacím priestorom, s kumulovaním obchodnej, spoločenskej, kultúrnej a čiastočne aj administratívnej funkcie. Tu sa organizujú mestské dni, veľké koncerty pod holým nebom, trhové dni, firemné dni s koncertami, mítingy, je tu štart a cieľ maratónu. Takéto extrémne sústredenie rôznych funkcií má svoje výhody i nevýhody.

Dispozičné riešenie Hlavnej ulice, odvodené od celkového tvaru šošovkovitého námestia, má svoj odraz aj v použitých materiáloch pre povrchové úpravy: Smerom od vnútornej hranice „insuly“ je teleso koľajovej dopravy, súčasne využívané ako prístupová komunikácia pre zásobovanie – dláždené

čadičovými kockami. Použitý bol čadič z oblasti Filákov, je to tradičný materiál pre komunikácie, ktorý sa osvedčil i v Košiciach, začína dostávať charakteristickú patinu, pre ktorú my „romantici“ máme radi kameň, hoci autá na ňom „hrkocú“. Nasleduje cyklistický chodník ako určitý medzipriestor medzi komunikáciou pre autá a chodcov pokrytý červeným asfaltom. Cyklistický chodník sa prekvapivo veľa využíva nielen cyklistami, ale i korčuľarmi, skateboardistami, rekreačnými bežcami a pod. Zatiaľ zvýšenému zaťaženiu odoláva dobre, drobné trhliny po dohode s dodávateľom pretreli penetračným náterom. Vrásky na čele správcovi komunikácií robí predbežná informácia, že pôvodný dodávateľ nie je ochotný zabezpečiť drobné opravy červeného asfaltu na cyklistickom chodníku, ktoré skôr alebo neskôr bude potrebné previesť a zatiaľ neexistuje v blízkom okolí Košíc iná firma, ktorá by sa takýmito prácami zaoberala. Priestor medzi cyklistickým chodníkom a fasádami budov je definovaný ako peší – dláždený porfýrovými doskami. Pozdĺžne je tento priestor rozčlenený líniou odvodňovacieho rigola a stožiarimi VO na tzv. „zónu aktivít“, plochu pre rýchly pohyb chodcov a plochu bezprostredne pri fasádach budov. „Zóna aktivít“ je plocha ohraničená pásom pre cyklistov a pomyselnou čiarou približne 2 až 3 m vzdialenou od línie VO smerom ku priečeliam.

Na základe päťročnej overovacej prevádzky tejto „prenajímateľnej mestskej plochy“ je možné konštatovať, že svojmu účelu slúži dobre, ľudia dispozíciu ulice akceptujú. Záujem o prenájom plochy pre „aktivity“ je taký veľký, že mesto si môže dovoliť stanoviť prísne kritériá pre charakter „aktivity“ pre ktorú plochu prenajme. Vylúčený je tzv. „blšakový predaj“. Mesto má záujem predovšetkým o predaj a prezentáciu takých výrobkov, ktoré súvisia s turistickým ruchom, prípadne sú orientované do kultúrno-spoločenskej sféry. Kvalitné umeleckoremeselné výrobky, suveníry, drobná keramika, kvety, čiastočne knihy, ďalej pouličné občerstvenie – pukance, gaštany, varená kukurica, predaj zmrzliny z bicyklového zariadenia. Dominuje záujem o vonkajšie sedenia stravovacích prevádzok, ktoré spríjemňujú pobyt na Hlavnej ulici približne od mája do septembra, každoročne sa ich počet rapídne zvyšuje, v roku 2000 bola „zóna aktivít“ v sezóne zaplnená na 80% jej odhadovanej kapacity. (Pred rekonštrukciou boli v prevádzke 2 letné sedenia, minulý rok ich bolo do dvadsať.) Na rozdiel od pôvodnej predstavy o sedeniach s voľne rozloženými stolmi a stoličkami, mestská časť, ktorá vyberá poplatky za prenájom plochy pod sedeniami, presadila pevne ohradené pódia s rozvinutelným prestrešením. Na jednej strane sa mestskej časti ľahšie vyberá nájom, prevádzkovatelia reštauračných služieb majú lepší prehľad o návštevníkoch, na druhej strane sú letné sedenia menej disponibilné, často zamedzujú prístup k odvodňovaciemu žľabu, dizajnovovo nie sú vždy na vhodnej úrovni. Potešiteľné je, že úroveň „uličného zariadenia“ súkromných firiem sa z roka na rok zlepšuje. Pri udeľovaní povolenia na predaj alebo prezentáciu výrobkov na pešej zóne sa prísne sleduje i kvalita dizajnu a estetické parametre zariadenia, pomocou ktorého sa predaj realizuje. Problémové boli tzv. áčkové reklamy, ktorých počet sa v minulom roku stal už neúmerným, pred niektorými vstupmi do dvorov domov na Hlavnej ulici vznikali nepekne zhluky reklám, ktoré zavádzali chodcom, vytvárali

bariéry a neplnili už ani informatívnu funkciu vzhľadom na ich množstvo. Od začiatku roka MČ prestala vydávať povolenia na tento druh reklamy. Na podnet ÚHA mesta Košice študenti katedry dizajnu na STU v Košiciach spracovali tému združených reklamných apylónov a zariadení pre pešiu zónu. Sľubne sa rozvíjajú i služby poskytované pomocou špeciálne upravených bicyklov, predaj zmrzliny, pekárenských výrobkov, rikša-taxi a pod. Chýba kyvadlová električková doprava, ktorá mala zabezpečiť pohodlný presun menej pohyblivých návštevníkov po 1,2 km dlhej pešej zóne.

20.000 m² porfýru, pôvodom zo severného Talianska, uloženého na pešej zóne zatiaľ potvrdzuje proklamované kvality ako odolnosť voči oteru, nešmykľavý povrch, mrazuvzdornosť. Ani kvičie hlasy o poškodzovaní solením pri zimnej údržbe sa nepotvrdili. Problémy spôsobuje na niektorých miestach nekvalitná cementová výplň špár, ktorá sa vydroluje, prípadne vymýva, čím vznikajú medzi porfýrovými doskami nevhodné, hlboké špáry. Odhadom možno uvažovať asi o 20% celkovej plochy, ktorú bude nutné v blízkej budúcnosti prešpárovať.

Projekt rekonštrukcie povrchových úprav riešil plochu Hlavnej v jednej úrovni, bez obrubníka, v priečnom smere spádovanú do pozdĺžneho odvodňovacieho rigolu prekrytého kamennými doskami s otvormi pre prepád vody. Hoci odvod vody sa oproti stavu pred rekonštrukciou výrazne zlepšil, v praxi sa nedarí udržať disciplínu pohybu *vozičiek!* na pešej zóne po zásobovacej komunikácii, najmä v súvislosti s rôznymi aktivitami na Hlavnej ulici, - stavenie stánkov počas dní mesta, Vianoc, vešanie vianočnej výzdoby, doprava špeciálnych zariadení pre koncerty a spoločenské podujatia ale i opravy domov a pod., čo spôsobuje častokrát poškodenie kamenných krytov rigola. Uvažuje sa s postupnou výmenou kamenných krytov za liatinové. Moratórium pre rozkopávky inžinierskych sietí, ktoré bolo plánované až na dvadsať rokov a VZN-kom potvrdené na 5 rokov bolo porušené, s výrazne negatívnym dopadom. Po rozkopávke porfýrovej dlažby v podchode na Zvonárskej ulici, VVaK na úseku cca 10m so súhlasom mestskej časti nahradilo pôvodný kamenný povrch betónovou imitáciou. Tento prípad je o to smutnejší, že pri inej prekopávke ktorú realizovali Slovenské Telekomunikácie sa preukázala možnosť rozobratia a znovu uloženia porfýrových dosiek do pôvodného stavu.

Ako vyplýva z uvedeného, problémom sa javí do budúcnosti udržanie vysokého štandardu realizovaných povrchových úprav. Finančná vyčerpanosť mestskej pokladnice vedie kompetentných k úvahám o náhradných riešeniach. Pri povrchových úpravách Mäsiarskej ulice sa použila namiesto porfýru betónová dlažba s tým, že kým dožije, mesto naakumuluje prostriedky na jej výmenu za prírodný kameň. Na Kováčskej a Zvonárskej sa ukladala betónová imitácia porfýru.

K uvedenému prehľadu je potrebné doplniť, že z pohľadu architekta na „dokončených“ uliciach ešte veľa chýba, niektoré problémové úseky a pre užívanie ulice nie podstatné časti čakajú na doriešenie niečo sa vynechalo z finančných dôvodov. Vnútorne vyrovnanie sa s týmito skutočnosťami odzrkadľuje motto tohto príspevku, že totiž rekonštrukcia ulice je zásah do života obrovského množstva ľudí, „našťastie“ nedisponujeme zatiaľ prostriedkami, ktoré by nám umožnili vytvoriť pre

tento „život“ presnú a úplnú *formu* podľa našich momentálnych predstáv v relatívne krátkom časovom úseku, našťastie sme nútený ponechať priestor pre dotváranie ulice a z *rekonštrukcie* sa tak stane permanentný proces obnovy. Aj na Hlavnej ulici ešte stále ostávajú významné plochy na dokončenie. Ústredný priestor Hlavnej ulice aj celého mesta – okolo Dómu sv. Alžbety bol vynechaný z dôvodu rekonštrukcie fasády Dómu. Archeologické nálezy „Dolnej brány“ čakajú na definíciu svojho využitia, podobne segment mosta cez hradbovú priekopu odhalený na Alžbetinej ulici. Po celej pešej zóne je množstvo vytipovaných miest pre výtvarné dotvorenie. Prvou lastovičkou je socha maliara Jakobyho od akad. soch. J. Bartusza, ktorú venoval mestu a je umiestnená v pešej zóne na Alžbetinej ulici.

A možno je dobre, že rekonštrukciu nie sme schopní dokončiť „na jeden šup“ ak pre nič iné, tak pre to, že skúsenosti s užívaním ulice, s jej údržbou, môžu pomôcť pri návrhu zatiaľ nedokončených častí. V tomto zmysle neukončenosť znamená život, permanentnú zmenu, ktorá ako dúfame bude smerovať k neustálemu vylepšovaniu pešej zóny v Košiciach.

POHĽAD ARCHEOLÓGA:

Marcela ĎURIŠOVÁ

V rokoch 1996 – 1998 sa v Košiciach realizovala rozsiahla stavebná akcia: Rekonštrukcia Hlavnej ulice. Len pre zaujímavosť, dĺžka Hlavnej ulice je cca 1,13 km, jej šírka sa pohybuje od 25 do 80 m.

Hlavná ulica je historickým centrom mesta, miestom, kde stávali (a ešte stále stoja) najvýznamnejšie sakrálne i profánne stavby. Centrum spoločenského, ale i stavebného diania v meste. I keď predmetom rekonštrukcie bola len komunikácia, bolo jasné, že pod ňou sa nachádzajú zvyšky dôležitých mestských stavieb. Hlavnú ulicu uzatvárali do cca 30-tych rokov 19. storočia brány mestského opevnenia. Na severnej strane Horná a na južnej Dolná brána. Archeologické nálezy sa dali očakávať i v úseku medzi oboma bránami. Bolo evidentné, že tu budú zachytené pôvodné nivelety terénu, dlažby, kanalizácia, prípadne aj studne.

Po realizácii prvých nálezov na stavbe bola s investorom výskumu – mestom Košice, resp. vtedajším primátorom mesta Ing. R. Šusterom dohodnutá realizácia záchranného archeologického - plošného výskumu Dolnej brány. Po postúpení stavebných prác k miestam, kde sa očakávali nálezy Hornej brány, sa aj v týchto miestach realizoval výskum, i keď nie potrebného plošného rozsahu. Okrem výskumov Dolnej a Hornej brány sa realizovali aj terénne pozorovania výkopov v úseku medzi nimi, v mestskej komunikácii. Nálezy z týchto miest boli fotograficky i graficky dokumentované.

Pri zhodnotení výsledkov archeologického výskumu sa pohybujeme (minimálne) v dvoch rovinách. Jednak je to odborný prínos výskumu a jednak je to prínos výskumu pre samotnú rekonštrukciu Hlavnej ulice.

Z hľadiska odborného patrí medzi jednoznačné pozitíva fakt samotnej realizácie archeologického výskumu. Jeho realizáciou mohli byť pozorované objekty vo väzbách horizontálnych i vertikálnych. Objekty vo vzťahoch vzájomných – medzi sebou, ale predovšetkým vo vertikálnom – časovom rozmere, vo svojom vývoji. Často používaným argumentom proti realizácii výskumu pri rekonštrukcii ulice, resp. ulíc či námestí je fakt tzv. malého zásahu do terénu. Avšak skrývkou povrchu ulice dochádza k likvidácii nálezových okolností vypovedajúcich o posledných fázach existencie objektov, niekedy (v prípade novovekých objektov) skrývka znemožňuje presnejšie datovanie samotného vzniku objektu a poznania súvislostí medzi viacerými stavebnými fázami. Jednoznačne pozitívna je i dokumentácia nálezových okolností objektov v úseku medzi Hornou a Dolnou bránou, čiastočné vypublikovanie výskumov a spracovanie výskumnej správy z Hornej brány.

Medzi negatíva z hľadiska odborného patrí to, že doteraz chýba výskumná správa z Dolnej brány. Obrovské množstvo nálezov, dokumentácie a množstvo pracovníkov, ktoré ho spracúva (v absolútnom vyjadrení – 1 odborný pracovník) znemožňujú odovzdať výskumnú správu v dohľadnom časovom horizonte. Medzi negatíva patrí aj nespracovanie a nevyhodnotenie nálezov kamenných konštrukcií nachádzajúcich sa pred súčasnou uličnou čiarou Hlavnej ulice. Výsledky by boli nepochybne inšpirujúce i pri súčasne prebiehajúcej revízii Ústredného zoznamu pamiatkového fondu.

Z hľadiska prínosu výskumu pre rekonštrukciu Hlavnej ulice považujem za pozitívnu samotnú prezentáciu Doľnej brány in situ a tiež vyznačenie fortifikácie do dlažby, ktoré sa realizovalo nielen na Hlavnej ulici, ale aj na ostatných rekonštruovaných uliciach, ktoré pretínali mestskú fortifikáciu. Avšak rubom tejto prezentácie v dlažbe je fakt, že až príliš často neodráža pôdorys fortifikácie, niekedy sa na ňu zabudlo a niektoré úseky jednoducho chýbajú alebo sú vyznačené inak.

Na základe skúseností získaných pri realizácii plošných archeologických výskumov v centre Košíc realizovaných v období rokov 1996 – 1998 na Hlavnej a Alžbetinej ulici a na Dominikánskom námestí by som definovala základných ideálnych „desatoro“ pre efektívnu realizáciu rozsiahlych plošných výskumov v centre mesta:

1. realizácia archeologického výskumu v dostatočnom časovom predstihu pred začiatkom stavebných prác
2. realizácia výskumu teamom, ktorý:
3. má dostatočný počet archeológov na realizáciu terénnej časti výskumu, ale i vyhotovenie výskumnej správy

4. disponuje technickými pracovníkmi schopnými zabezpečiť ošetrovanie (konzerváciu, rekonštrukciu), ale i dokumentáciu nálezov
5. má k dispozícii technické vymoženosti súčasnej doby umožňujúce rýchlejšie spracovanie dát (počítačové a programové vybavenie)
6. realizácia geodetických výškopisných a polohopisných zameraní; výškopis je absolútne nevyhnutný pre vyvodenie súvislostí medzi javmi, resp. objektami navzájom
7. spolupráca so stavebnými firmami, alebo stavebnými inžiniermi za účelom riešenia problémov technického charakteru (využitie stavebných mechanizmov na výskume, identifikácia a riešenie ochrany inžinierskych sietí, statické istenie výkopov, prípadne stojacich objektov).

POHĽAD ARCHITEKTA – PAMIATKÁRA.

Kristína MARKUŠOVÁ, Radoslav MOKRIŠ

O nevyhnutnosti obnovy inžinierskych sietí pozdĺž Hlavnej ulice v Košiciach svedčia viaceré projekty, napr. nerealizovaná štúdia kolektorizácie, spracovávaná ešte v osemdesiatych rokoch 20. storočia. V r. 1983 bola vyhlásená Mestská pamiatková rezervácia Košice, ktorej ústrednou tepnou je práve Hlavná, vtedy Leninova ulica. Pešia zóna na tejto ulici bola vyhlásená ešte skôr, ale odstránenie funkčnej električkovej premávky sa datuje až od r. 1985, kedy sa započali práce na reštaurovaní svätyne Dómu sv. Alžbety (v najtesnejšom bode boli koľajnice električky vzdialené od oporného piliera chrámu len 90 cm).

Stav Hlavnej ulice pred obnovou (pred rokom 1996):

- asfaltový povrch chodníka a vozovky, travertínové (nové) obrubníky, ktoré v 80-tych rokoch nahradili staršie keramitové obrubníky, čadičové kocky v priestore koľajiska, typizované prvky drobnej uličnej architektúry (telefónne kabíny, stánky tlače), tri predimenzované pseudohistorické stĺpy "GUVÉ" s výmennou reklamnou plochou s presklením - výsledok neuváženej dohody magistrátu s firmou J.C. Decaux, typizované prvky verejného osvetlenia už nahradili nie celkom verné kópie historických stožiarových liatinových svietidiel - ako model sa použil exemplár, zachovaný v parku, avšak nové výrobky boli čiastočne upravené podľa možností miestneho výrobcu. Povrchové úpravy komunikácií v troch parkoch insuly, ako i chodníky okolo dominant (Dóm, kaplnka sv. Michala,

divadlo, Immaculata) boli rôznorodé, poplatné epochám, kedy boli lokálne upravované, bez koncepcného prístupu.

Plánovanou obnovou košickej Hlavnej ulice mala byť nielen výmena všetkých značne zastaralých inžinierskych sietí, ale aj obnova jej historického vzhľadu zo začiatku 20. storočia, doplnená súčasnými technickými možnosťami i požiadavkami, a dotvorená kvalitnou architektonickou činnosťou. Po dvoch výberových kolách sa autorom projektov stal architektonický ateliér Lami. Pamiatkový ústav stredisko Košice predložil Okresnému úradu Košice I. i magistrátu mesta odborné podklady pre spracovanie projektu. Z dôvodu rozsiahlosti týchto podkladov ich tu nebudeme citovať, uvedieme len stručné body požiadaviek z hľadiska pamiatkovej starostlivosti:

- zachovať rozsah insuly, riešiť ohraničenie všetkých troch parkov - obnoviť historické oplotenie parkov, južný park riešiť ako "secesný", stredný park upraviť s ohľadom na komunikačné línie východ - západ, severný park dotvoriť s ohľadom na predimenzovanú dvojpodlažnú podzemnú prístavbu Štátneho divadla, ktorá sa pod ním nachádza, a kvôli ktorej nie je možné posadiť do parku väčšie stromy, upraviť plochu okolo súsošia Immaculata,
- zhromažďovací priestor tvoriť na južnom a severnom cípe insuly, v prípade náznaku historického vodného toku po obvode insuly je možné tento stály prúd vody využiť aj pre odvod dažďových vôd,
- vytvoriť jednu úroveň pre chodník i vozovku (bez obrubníkov), nedvíhať úroveň jestvujúcej vozovky, základnú výšku kladenia dlažby určiť na základe prieskumných sond tak, aby neboli prekryté pôvodné vetracie otvory suterénov pri rešpektovaní súčasných vstupov a prejazdov,
- zachovať električkovú trať pri použití odpružených koľají, pre možnosti kyvadlovej dopravy,
- predložiť výskum povrchových úprav Hlavnej ulice (počas spracovania projektu - aspoň 3 priečne a 1 pozdĺžny rez), dopracovať tieto podklady počas výkopových prác pre inžinierske siete, zabezpečiť stály dozor archeológa,
- povrchová úprava ulice nemá byť dominantná voči fasádam domov, navrhnuť prírodný kameň, asfalt použiť len pre cyklistickú trasu,
- kamennú dlažbu navrhnuť z pravidelných dosák so zdrsnenou pochôdnou plochou a únosnosťou vozidiel, vyriešiť napojenie prienikom dlažby do bočných ulíc, nevytvárať plošné akcenty v dlažbe pred vstupmi do jednotlivých objektov, len v odôvodnenom prípade náznaku historickej konštrukcie (línia hradby, cintorín atď.), v koľajisku obnoviť čadičové alebo andezitové kocky,
- pri kladení dlažby zachovať drenážny rigol pri fasádach,
- farebnosť povrchov riešiť v max. troch odtieňoch, základná: okrovošedá farba,

- prvky drobnej architektúry uplatniť ako novotvary v zmysle víťazného súťažného návrhu, historizujúce prvky (vodojemy a pod.) použiť len po potvrdení ich historickej identity a zabezpečení kvalitného autentického odliatku, nepoužívať historizmy pre Košice cudzie,
- preriešiť preloženie nesprávne umiestnených lúčnych verejného osvetlenia,
- PD v rozpracovanosti konzultovať s pamiatkovým ústavom.

A výsledok?

- ♥ v dôsledku príliš rýchlo diktovaného tempa realizácie sa nezvýšil čas na konzultácie PD v rozpracovanosti, nerealizoval sa sondážny výskum pre overenie úrovne vetracích otvorov suterénov v jednotlivých fasádach meštianskych domov, nedopracoval sa výskum historických úprav povrchov počas výkopov pre inžinierske siete, nerealizovala sa drenáž pozdĺž historických fasád,
- ♥ pôvodná historická niveleta chodníka pozdĺž fasád mierne kolísala, chodník sa v dotyku s fasádami vlnil, pričom si však stále zachovával priečny sklon smerom do stredu ulice. Nová niveleta ulice bola postavená na úroveň predchádzajúcej vozovky, do jednej priamky s podstatne väčším sklonom, preto sa stalo, že pôvodné prejazdy, ktoré plynulo nadväzovali na ulicu, zostali oddelené stupňom. Do mnohých obchodov museli majitelia "prirobiť" ďalší stupeň smerom do ulice. Prispelo to k nevôli imobilných občanov, ktorí si uvedomili, že napriek likvidácii obrubníkov sú vo svojom pohybe ešte viac obmedzení. Zmapovali situáciu v mestskom centre a vyhodnotili ju vo veľmi nelichotivých číslach a tabuľkách - nezabudnime, že v čase príprav na obnovu Hlavnej ulice bol už dva roky v platnosti zákon o technických podmienkach pri výstavbe pre občanov so zníženou pohybovou schopnosťou! Mestská časť Staré mesto sa vzniknutý problém pokúšala riešiť aspoň dodatočnými úpravami, napr. sprístupnením lekárni.
- ♥ výber prírodného kameňa nevychádzal z domácich zdrojov, napriek množstvu funkčných kameňolomov na štiepaný andezit na východnom Slovensku magistrát mesta vybral taliansky porfýr... Aj keď farebné odtiene porfýru sú vzdialené od požiadavky okrovošedého kameňa, teplé hnedasté tóny sú vizuálne príjemné. Menej príjemná je podradná kvalita: kvôli prílišnej nepravidelnosti dlažbových prvkov sú predimenzované šírky cementových škár, na okrajoch kameňa sú neodštiepené výčnelky, na ktorých sa chodci potkávajú. Široké škáry sťažujú chôdzu a poškodzujú opätky - najmä po zimnom období, kedy v dôsledku solenia sa cement zo škáry vydrolí a škára sa prehlbuje.
- ♥ plochu chodníka pozdĺž fasád a rovnako dláždenú i nivelovanú plochu aktivít navzájom oddeľuje len tzv. ekokanáľ: žľab, prekrytý upravenými porfýrovými platňami s vysekaným odtokom, ktorý má slúžiť ako odvod zrážkových vôd. Tento "povrchový" žľab na rozdiel od pôvodnej hĺbkovej

kanalizácie v zime zamŕza a teda 3-4 mesiace v roku je nefunkčný, a ak sa nečistí pravidelne po celej dĺžke, je nefunkčný i zvyšok roka (keď sú úseky žľabu napríklad prekryté podlážkou letnej terasy pivárne). Povrchové žľaby sa spravidla navrhujú tam, kde je väčší výkop nemožný, čo sa nedá povedať o megaobnove Hlavnej ulice v Košiciach.

- ♥ v r. 1995 narýchlo osadené repliky historických verejných svietidiel sa počas obnovy Hlavnej neupravili, ostali v betónových lôžkach, ktoré boli vytvorené ešte počas starej nivelety asfaltovej vozovky - pri kladení porfýrovej dlažby sa okolo každej lucerny či stožiaru uložil úhľadný kopček, vytvorený z drobných kociek, zakrývajúci vydúvajúci sa základ stĺpa.
- ♥ telefónne kabíny, stánky na predaj tlače a poštové schránky boli vytvorené na základe návrhu projektanta, avšak znovu v redukovanej podobe, bez zohľadnenia nárokov na remeselný detail a kvalitu realizácie. Liatinové picie fontánky s názvom "Trinkwasser" sú hrubým porušením ako požiadavky pamiatkového ústavu nepoužiť pre Košice cudzorodé historizmy, tak i dodnes platného zákona o štátnom jazyku...
- ♥ liatinové smetné nádoby a kvetináče ostali večne živé zo série, vyrobenej ešte v osemdesiatych rokoch na základe pseudoromantického návrhu kalichovitého tvaru - tento barokoidný prvok v Košiciach nikdy v historickom období nebol, ale zdá sa, že ešte dlho sa bude vyskytovať na Hlavnej ulici.
- ♥ dva úseky "potôčika" na sever a juh od cípov insuly pôsobia pomerne rozpačito, i keď sú v letných horúčavách nesporne magnetom pre malé deti a psov. Úsek na južnej strane v dôsledku niekoľkoročných závad v izolácii (voda z neho vyviera po stenách podzemného "múzea" Dolnej brány a tvorí výkvety) je málokedy v prevádzke.
- ♥ keď sa počas výkopov ešte v roku 1996 odstránili veľké stromy z oboch strán Hlavnej ulice, vyvolalo to búrlivú reakciu mestskej verejnosti - aj keď odborníci označili väčšinu stromov za prestarnutú, chorú, resp. za nekvalitný samovýsev. Novovysadené stromčeky (115 kusov) s malou globulovitou korunou sa až na dve-tri výnimky ujali, hodnotíme ich ako nesporný prínos. Po odstránení starých prerastených stromov je možné vnímať Hlavnú mimo úsekov s insulou a parkom ako široké námestie, kde sa plne uplatní "kulisový efekt" historických fasád. Mriežky, stojace okolo pňov stromčekov, sa ujali aj ako miesta pre opretie bicyklov, pretože stojan na parkovanie bicyklov sa umiestnil iba jeden na celej ulici: pre Urbanovú vežou. Škoda len, že historické vzorované liatinové mreže vodorovné, ktoré zakrývali plochu hliny okolo pňov stromov v úrovni chodníka, zmizli spolu s odstránenými staršími stromami - dnes ich nahrádza vysypaná vrstva štrku alebo nasadené kvetiny okolo stromčekov.

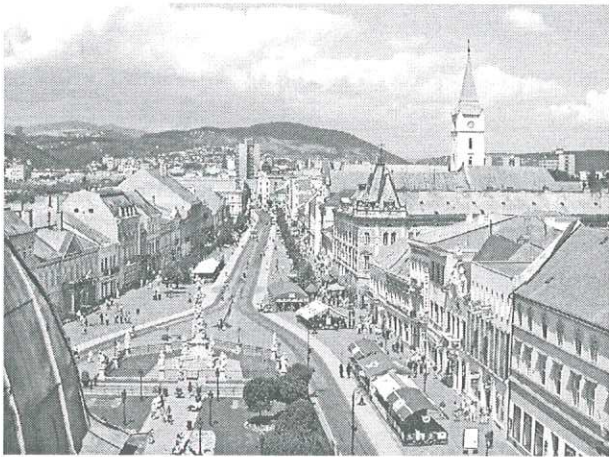

- ♥ kované oplatenie parkov bolo obnovené v kópii podľa dobových fotografií, samotná parková zeleň sa obnovuje postupne. Ujali sa liatinové prenosné lavičky s dreveným latkovým sedením, ktoré sa v sezóne vykladajú do pásma aktivít.
- ♥ koncepcia pásma aktivít, umiestnená medzi širokým chodníkom a asfaltovou cyklistickou trasou, je výhodná, pretože umožňuje pešiu komunikáciu pozdĺž fasád a výkladov. Horšia je realita využívania tohto pásma: z roka na rok tu vyrastá hustejší pás terasiiek reštaurácií, pivární, kaviarní či cukrární, tvorených masívnym dreveným pódium a kobercom, zábradlím (väčšinou z reklamných prvkov z ponúkaného sortimentu) a nemenej krikľavou strechou s reklamným nápisom.

Dôsledky prirýchleho tempa realizácie na úkor kvality nie sú vždy viditeľné na prvý pohľad, preto mnohí návštevníci oceňujú príjemný vizuálny dojem košickej Hlavnej ulice. Nesporné kladné stránky: koncepčný prístup architekta a návrh na použitie kvalitných materiálov (prírodný kameň, liatina, kované železo) sú trváce hodnoty, ktoré sú v historickom jadre vhodné a opodstatnené. Posúdenie toho, či cena, ktorú za to mesto zaplatilo, bola adekvátne, presahuje hodnotenie z hľadiska ochrany pamiatkového fondu.

Obrázky:

1. pohľad na južnú časť
2. kvetináč
3. rampa z porfýru do prejazdu domu Hlavná 18
4. telefónne kabíny a lavice okolo stromčekov
5. schod z porfýru pred prejazdom Biskupského paláca

č. 1

č. 2

č. 3

č. 4

č. 5

BARDKONTAKT 2002

**PEŁNA KONSERWACJA MALOWIDEŁ ŚCIENNYCH W KOŚCIELE DREWNIANYM ŚW.
LEONARDA W LIPNICY MUROWANEJ:
KONZERVÁCIA NÁSTENNÝCH MALIEB V DREVENOM KOSTOLE SV. LEONARDA V
LIPNICI MUROVANEJ**

Mgr. Krystyna KAPCIA- konserwator dzieł sztuki, Kraków

PEŁNA KONSERWACJA MALOWIDEŁ ŚCIENNYCH W KOŚCIELE DREWNIANYM ŚW. LEONARDA W LIPNICY MUROWANEJ:**KONZERVÁCIA NÁSTENNÝCH MALIEB V DREVENOM KOSTOLE SV. LEONARDA V LIPNICI MUROVANEJ**

Mgr. Krystyna KAPCIA- konserwator dzieł sztuki, Kraków

Lipnica Murowana była przez kilka stuleci miastem królewskim i centrum handlowym na szlaku Kraków-Węgry. Przywilej lokacyjny miasta pochodzi z 1326 roku.. Kwitło tu życie handlowe i rzemiosło. Upadek miasta rozpoczął się od najazdu Szwedów w 1655 roku. Szlak handlowy nie odgrywał już takiej roli jak dawniej. Prawa miejskie Lipnica Murowana utraciła w 1934 roku. W ciągu wieków istniało tu 5 kościołów. Do dziś zachowały się tylko trzy, w tym drewniany pod wezwaniem św. Leonarda. Wybudowany został około 1500 roku jako czwarta świątynia w tym średniowiecznym miasteczku. Od początku swego istnienia miał drugorzędne znaczenie, gdyż powstał w bogatej parafii jako kościół cmentarny. Świadczy o tym choćby brak zakrystii. Potwierdzają to także teksty źródłowe, w których wymienia się ją jako kaplicę św. Leonarda.

Po kilkudziesięciu latach istnienia w kościele zaprzestano regularnego odprawiania nabożeństwⁱ. Ten fakt wpłynął na zachowanie kościoła do naszych czasów w stanie prawie nie zmienionym, co podnosi jego rangę jako zabytku.

Kościół św. Leonarda jest budowlą orientowaną, drewnianą o konstrukcji zrębowej. Posadowiony na podmurówce wykonanej z nieregularnych i różnej wielkości głazów piaskowca. Więźba dachowa storczykowata, jednolita dla całego budynku. Dach, soboty i ściany pokryte gontem. Na dachu na połączeniu nawy i prezbiterium-barokowa sygnaturka z świetlikami. Kościół składa się z dwóch części: trójbocznie zamkniętego prezbiterium oraz ze zbliżonej w swym kształcie do kwadratu-nawy. Posiada wszystkie cechy charakterystyczne dla gotyckich kościołów z terenu Małopolski. Te najprostsze w swej formie kościoły uzyskiwały kształty narzucone przez logikę funkcji i doświadczeń konstrukcyjnychⁱⁱ. Nawę nakrywa sufit z zaskrzynieniamiⁱⁱⁱ. Jest to wynik zastosowania nad całością kościoła jednolitej więźby dachowej o identycznych wiązarach, wspierających się w szerszej od prezbiterium nawie na podciągach w zaskrzynieniach. Kościół oświetlają okna usytuowane tylko od strony południowej. Układ wejść również typowy dla tego rodzaju kościołów: w nawie od południa i

zachodu stylowy detal to profilowanie belek i podciągów, obramienia portali o ostrym łuku w formie tak zwanego „oślego grzbietu”^{iv}. Całość wnętrza zamyka posadzka z płyt kamiennych.

HISTORIA OBIEKTU:

Wartość kościoła jako zabytku dodatkowo podnoszą malowidła pokrywające sufity, ściany, chór i ambonę. Z datą powstania kościoła wiąże się kompozycja ornamentalna tak zwana „patronowa”^v na suficie prezbiterium. Ornamentyka sufitu nawy jest renesansowa i datowana na XVI wiek^{vi}. Z datą 1689 rok (widnieje na ścianie wschodniej prezbiterium) wiąże się najpoważniejszy z remontów kościoła. Ściany prezbiterium pokryły wówczas barwne przedstawienia figuralne jak: „Sąd Ostateczny” na ścianie północnej, „Ostatnia Wieczerza” na ścianie południowej, „Ukrzyżowanie” na ścianie wschodniej. Nawę wzbogacono o chór muzyczny, a na jego przedpiersiu namalowano sceny przedstawiające „Dekalog”. Następny remont kościoła był w 1710 roku (napis na belce ściągacza na nawie). Wtedy to dobudowano ambonę, której pudło pokryto przedstawieniami ewangelistów. Ściany nawy ozdobiły kompozycje malarskie. Ścianę północną zdobią sceny z „Męki Pańskiej” ujęte w medaliony. Na ścianie zachodniej, u dołu, od strony południowej „Korowód śmierci”, po przeciwnej stronie, od góry „Stygmatyzacja św. Franciszka”, u dołu w medalionach postaci dwóch biskupów: św. Wojciecha i św. Stanisława.

Prawdopodobnie w XIX wieku nie najlepiej zachowane malowidła ścian pokryto warstwą pobiałą wapiennej z namalowaną na niej bardzo schematycznie marmoryzacją. Taki stan przetrwał do lat 50-tych XX wieku. W roku 1951 podjęto próbę przywrócenia zabytkowi jego dawnej świetności. W jej wyniku poprawiono i zabezpieczono konstrukcję kościoła przez zamontowanie tak zwanych „lisic”, wymieniono gonty na dachu i sobocie kościoła. W ramach remontu przeprowadzono także pełną konserwację malowideł pod kierunkiem prof. J. Dutkiewicza^{vii}.

Wymieniono zniszczone deski sufitów na nowe i scalono je kolorystycznie. Usunięto wtórną warstwę pobiałą, brakujące pasy płótna lnianego zastąpiono nowymi a całość również scalono kolorystycznie. W 1973 roku prof. B. Smyk wykonał badania mikrobiologiczne oraz przeprowadził dezynsekcję kościoła metodą chemiczną^{viii} a mgr. J. Bronikowski sporządził „Opinię techniczną” analizującą możliwość odprowadzenia wód atakujących kościółek. W 1989 roku mgr. A. Antosiewicz w ramach swojej pracy dyplomowej przeprowadził konserwację fragmentu „Dekalogu”- północnego boku przedpiersia chóru. W części badawczej wykonał pomiary wilgotności i zidentyfikował występujące w kościele owady i grzyby. Wykonał też badania dendrologiczne oraz badania użytych spoiw i pigmentów. W związku ze stwierdzeniem silnego już wówczas zawilgocenia kościoła wskazał na konieczność wykonania w pierwszej kolejności izolacji pionowej i poziomej.

Dnia 9 lipca 1997 roku powódź, która ogarnęła zachodnią i południową Polskę dotarła do Lipnicy Murowanej. Woda wyrwała portal zachodni wdzierając się do wnętrza na wysokość ok. 70cm. od posadzki.

Niemal natychmiast przystąpiono do ratowania tego cennego zabytku. W sierpniu 1997 roku odbyła się wizytacja kościoła z udziałem Komisji Konserwatorskiej^{ix}, która zdecydowała o rozpoczęciu prac budowlano-remontowych kościoła oraz o zabezpieczeniu malowideł. W miesiącach sierpień-wrzesień przeprowadzono osuszanie kościoła, dezynsekcję promieniami radiowymi i odgrzybienie^x. W miesiącach październik-listopad zabezpieczono malowidła^{xi}. Od grudnia 1997 roku do czerwca następnego roku trwały prace remontowo – budowlane w ramach , których wymieniono fundamenty, posadzki i gonty. Od lipca do października 1998 roku przeprowadzono pełną konserwację kompozycji malarskiej na ścianie na ścianie północnej prezbiterium. Pełną konserwację pozostałych malowideł przeprowadzono od marca do października 2000 roku. W czerwcu tego roku kościół został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO.

TECHNIKA WYKONANIA:

Kolejno powstające w różnych chronologicznie okresach kompozycje malarskie mają podobną budowę technologiczną i powstały poprzez użycie podobnych materiałów.

Podobrazem malowideł jest drewno modrzewiowe, z którego zbudowano kościół.(jedynie chór został wykonany z drewna świerkowego).Drewno przklejono kilkakrotnie klejem glutynowym ,zwiększając każdorazowo jego procentowość. Na łączeniach , spękaniach i wadach drewna (nierówności i ubytki po sękach) naklejono pasy płótna lnianego lub pasy papieru. Płótna pochodzące z roku 1689 różnią się od płócien z 1710 roku .Są od nich grubsze i rzadziej tkane. Natomiast grube pasy papieru pochodziły z drzeworytów i użyto je tylko w 1689 roku.

Zarówno pasy płótna jak i pasy papieru podklejano przy użyciu kleju glutynowego. Na tak utworzoną jednolitą płaszczyznę położono kilka warstw zaprawy klejowo-kredowej (każda po wyschnięciu poprzedniej).W ten sposób powstało podobrazie, na którym w technice tempery chudej wykonano kompozycje malarskie na jego białym tle. Malowidła charakteryzują się dobrym opanowaniem warsztatu przez nieznanymi nam ich autorów.

STAN ZACHOWANIA:

Główną przyczyną występowania niemal wszystkich czynników niszczących kościoła a co za tym idzie i malowideł w jego wnętrzu była wysoka wilgotność towarzysząca kościołowi poprzez wieki jego istnienia. Drewno jako podobrazie malowideł posiadało uszkodzenia fizyko – chemiczne i biologiczne. Wilgoć spowodowała powstawanie grzybów i owadów. W partiach okresowo nawilgaczanych na wskutek bezpośredniego działania wód opadowych widoczne były zniszczenia struktury drewna poprzez działanie drewnojadów. Uwidaczniało się to w postaci licznych otworów wydrążonych przez owady. Niejednokrotnie tworzyły one całe skupiska. Technika tempery, w której wykonano malowidła jest szczególnie nieodporna na działanie wilgoci i czynników biochemicznych związanych z wilgocią : „...na skutek dużej wilgotności powietrza jaka ma miejsce we wnętrzu kościoła tak zaprawa jak i warstwy malarskie mają konsystencję półpłynnej „papki”. Podczas silnych mrozów „papka” ta zamraża wraz z wodą w niej zawartą , a po podniesieniu temperatury traci swoją spoiwość. Malowidła tak zawilgocone są doskonałą pożywką dla mikroflory rozkładającej spoiwa...” pisał mgr. Al.Antosiewicz w swej pracy dyplomowej. Objawami zniszczeń malowideł pod wpływem wilgoci było pudrowanie się warstwy malarskiej oraz osypywanie się jej wraz z odspojoną w wielu miejscach od podłoża zaprawą.

Podczas gruntownej konserwacji kościoła w 1951 roku wykonano między innymi konserwację sufitów wraz z uzupełnieniem brakujących desek. Uszczelnienie sufitu jak i poprawienie ogólnego stanu technicznego budynku kościoła spowodowało jednak nowe zagrożenie tym razem ze strony wilgoci tak zwanej kondensacyjnej powstającej na posadzce kościoła. Tak więc paradoksalnie na wskutek wykonanych prac warunki klimatyczne wnętrza kościoła zmieniły się w sposób niekorzystny i budynek kościoła zaczął ulegać przyspieszonemu niszczeniu. Pasy płótna z 1951 roku pożółkły psując właściwy odbiór poszczególnych scen. Ponadto ich kształt i wielkość nie zawsze odpowiadały pierwotnym pasom płótna. Płótna te pokrywała kiedyś scalająca warstwa malarska obecnie bardzo różniąca się kolorystycznie od otaczającego oryginału .Powodem tego było użycie jako spoiwa malarskiego kazeiny serowej nieodpornej na działanie wilgoci. Z tego samego powodu silnie pudrowała się warstwa malarska na przykład na zrekonstruowanych fragmentach sufitu prezbiterium. Wilgotność w kościele gwałtownie wzrosła podczas powodzi grożąc mu katastrofą budowlaną. Niszczenie malowideł spotęgowało się. Zaprawa wraz z warstwą malarską odspajały się od podłoża i osypywały na posadzkę. Na skutek tego w pasie na wysokości około 2 metrów od posadzki na ścianach kościoła brakuje malowideł. Wtórne pasy płótna i papieru odklejały się. Ponadto zarówno warstwa malarska jak i zaprawa będąca często tłem kompozycji była silnie spudrowana.

PRZEBIEG PRAC:

Po osuszeniu kościoła, wykonaniu dezynsekcji i odgrzybieniu przez firmę budowlaną przystąpiono do zabezpieczenia odspojonej od podłoża warstwy zaprawy wraz z malowidłem. Na wstępie omieciono delikatnie powierzchnie malowideł z sieci pajęczyn i kurzu przy użyciu bardzo miękkich pędzli. Dolne partie ścian z nie zachowanym malowidłem oczyszczono z resztek mułu i błota w sposób mechaniczny przy użyciu szpachelek i skalpeli. Po opisanych czynnościach wstępnych przystąpiono do zabezpieczenia malowideł. Zabieg ten wykonywano na niewielkich fragmentach (kwadrat o boku około 30cm.). Wyznaczony fragment malowidła wraz z zaprawą zwilżano alkoholem etylowym w celu uelastyczenia sztywnych warstw. Po wnikięciu etanolu w bezpośrednie sąsiedztwo odspojonych warstw наносzono roztwór sztucznej żywicy (wcześniej wykonano szereg prób na jej optymalne stężenie). Po naniesieniu roztworu dopiero po chwili sprasowywano odspojone warstwy dociskając je specjalnie sporządzonym tamponem z folii z drobnym piaskiem wewnątrz. Dopiero po podklejeniu łuszczących się warstw doczyszczono w sposób mechaniczny, przy użyciu sztucznych gum chlebowych powierzchnie malowideł. Doczyszczono malowidła utrwalono przez spryskanie słabym roztworem sztucznej żywicy. Zabieg ten powtarzano w miejscach gdzie warstwa malarska była silnie spudrowana. Fragmenty ścian z nie zachowanymi na nich malowidłami utrwalono przez powleczenie pędzlem zwilżanym w roztworze żywicy.

Po pracach zabezpieczających malowidła firma budowlana rozpoczęła remont kościoła. Wymieniono wówczas fundamenty, posadzkę, gonty na dachu jak również uporządkowano teren wokół kościoła. Były to prace niezbędne dla ratowania kościoła. Dopiero po nich przystąpiono do pełnej konserwacji malowideł. Prace konserwatorskie rozpoczęto od mechanicznego usuwania zbutwiałego drewna. Najtrudniej było dokonać tego pod płótnem pierwotnym z oryginalnym malowidłem (miejsca takie wyczuwano przy dotyku). Wówczas płótno delikatnie odchyłano w celu wykonania niezbędnych zabiegów technicznych. Usunięto znaczną część pasów płótna z 1951 roku. Pod nimi podłoże było często zaatakowane przez owadzie szkodniki. We wszystkie miejsca oczyszczono ze zniszczonego drewna oraz we wszystkie większe otwory po drewnojadach wprowadzano metodą iniekcji roztwór sztucznej żywicy w toluenie dodatkiem silnej trucizny (czterochlorometakrezol). Po tych miejscowych utwardzeniach podłoża drewnianego rozpoczęto uzupełnianie jego ubytków. Duże ubytki i spękania uzupełniano nowym, wysuszonym drewnem. Odpowiednio przycięte kawałki drewna przyklejano również roztworem sztucznej żywicy w toluenie. Po wyschnięciu kleju opracowywano powierzchnię nowego drewna w nawiązaniu do powierzchni otoczenia. Drobne ubytki drewna i większe otwory po owadach uzupełniono masą trocinową z roztworem żywicy. Częściowo odklejone pasy oryginalnego płótna i papieru jak też nowego płótna i papieru naklejono stosując wodny roztwór kleju glutynowego. Powierzchnię nowego uzupełniającego drewna powleczono trzykrotnie za każdym razem zwiększając

procentowość. Wszystkie miejsca , gdzie były ubytki zaprawy a zamierzano je uzupełnić powleczone żółcią wołową w celu lepszej przyczepności nowej zaprawy. Po tych czynnościach przystąpiono do nakładania zaprawy kredowo-klejowej, co już w znacznym stopniu scalało kompozycje malarskie (tło malowideł jest białe). W miejscach gdzie zaprawa miała znaczną grubość uzupełnianie jej odbywało się przez kilkakrotne nakładanie nowej zaprawy. Na płótnach z 1951 roku, które zdecydowano się zostawić również nałożono zaprawę omijając rysunek kompozycji.

Po nałożeniu zaprawy przystąpiono do scalania kolorystycznego malowideł przy zastosowaniu jako spoiwa roztworu sztucznej żywicy w etanolu. W miejscach gdzie malowidło nie zachowało się na przykład w dolnych partiach scalano kolorystycznie uzupełnienia drewna w nawiązaniu do otoczenia. Przy uzupełnianiu warstwy malarskiej ograniczono się jedynie do rekonstrukcji w niewielkim zakresie, tylko tam gdzie było to niezbędne ze względów estetycznych. I tak na przykład brakujące litery tworzące napis na parapecie chóru uzupełniono po konsultacji z językoznawcą^{xii}.

Przy uzupełnianiu ubytków kompozycji wzorowano się na analogiach i w porozumieniu z historykiem sztuki^{xiii}.

PRZYPISY I BIBLIOGRAFIA:

ⁱ Acta Visitacione Cap. nr. 1, 1565-1570, Archiwum Kurii Metropolitalnej, Kraków str. 170 i 190.

ⁱⁱ M.Kornecki „Uwagi do systematyki gotyckich kościołów drewnianych w Małopolsce” Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, PAN IV, 1979 r. str. 141.

ⁱⁱⁱ Obniżone płaskie odcinki boczne na suficie nawy kościoła.

^{iv} M.Kornecki „Dzieje sztuki regionu bocheńskiego”, str.222.

^v St. Szymański „Wystroje malarskie kościołów drewnianych” Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa, str.53.

^{vi} R. Brykowski, M. Kornecki „Drewniane kościoły w Małopolsce Południowej”, Ossolineum, Wrocław, 1984r., str. 227-228.

^{vii} Al.Antosiewicz „Problematyka konserwacji malowideł ściennych w kościele św. Leonarda w Lipnicy Murowanej”, ASP, Kraków, 1989r., str. 46.

^{viii} tenże, str. 22-24.

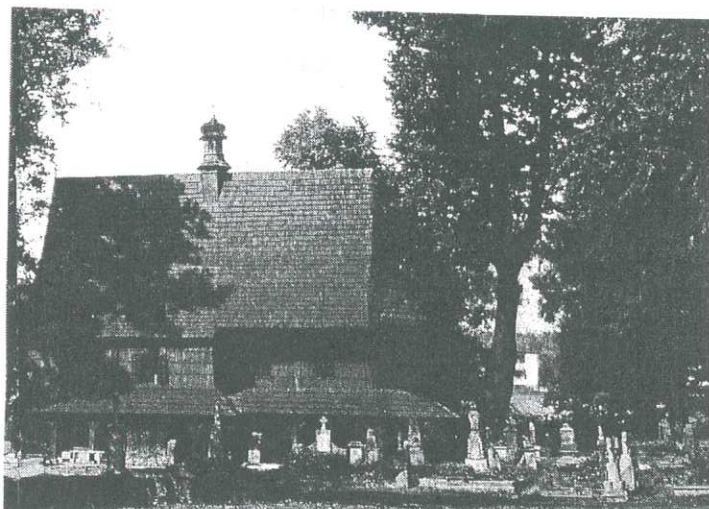
^{ix} o poszczególnych etapach prac zarówno budowlanych jak i konserwatorskich decydowała komisja konserwatorski.

^x prace budowlane wykonywała firma „Grzybek”.

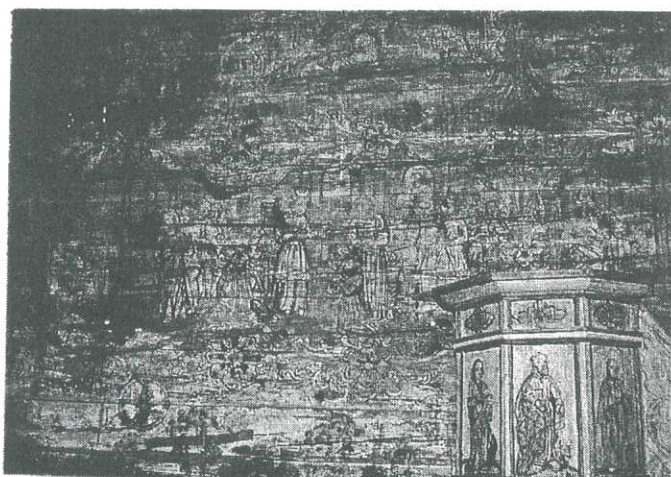
^{xi} prace konserwatorskie wykonywał zespół pod kierunkiem mgr. K. Kapcia, bezpośredni nadzór nad pracami sprawował prof. M. Paciorek- rzeczoznawca Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

^{xii} Konsultacje przeprowadzono u prof. W. Twardzika- językoznawcy z PAN.

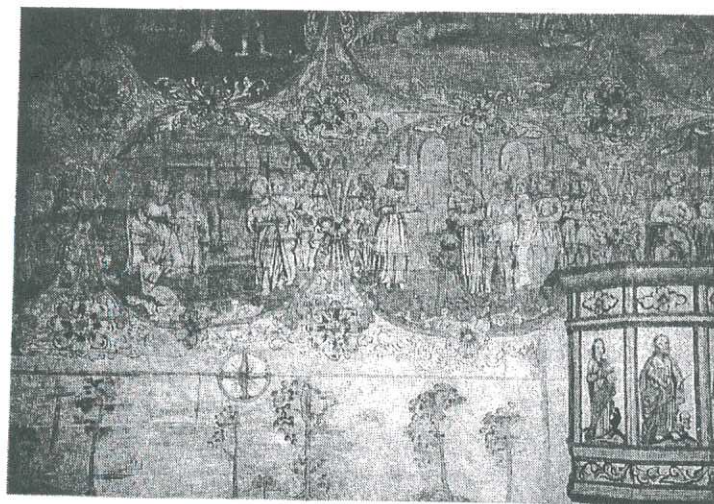
^{xiii} Konsultacje i analogie mgr. B. Frey-Stec.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej. Widok od strony południowej.

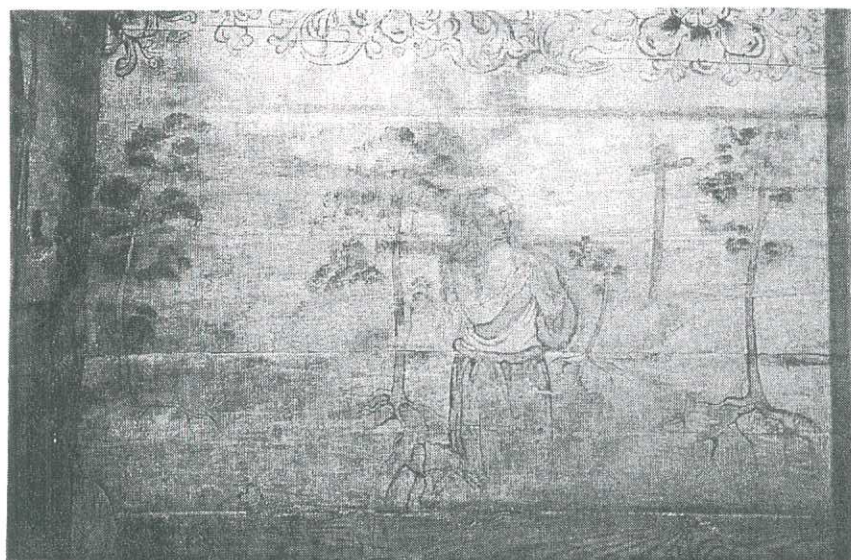
Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Nawa, ściana północna, przed konserwacją.

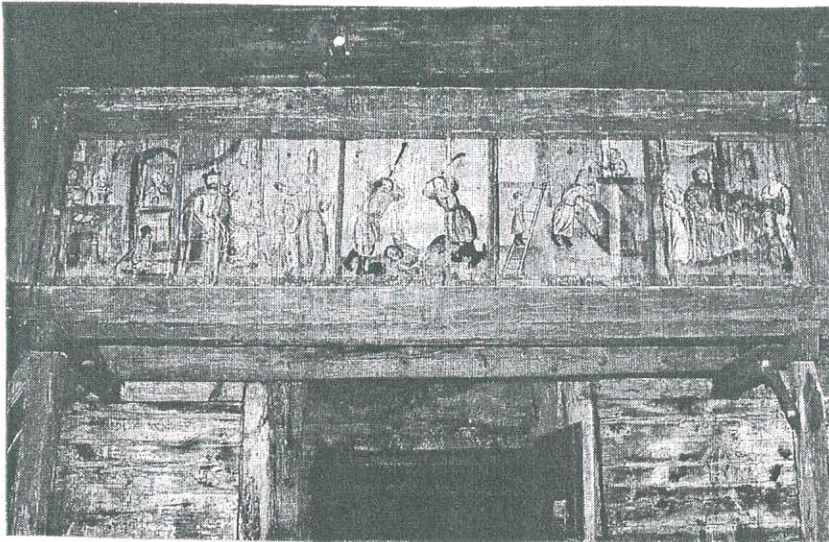
Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Nawa, ściana północna, po konserwacji.

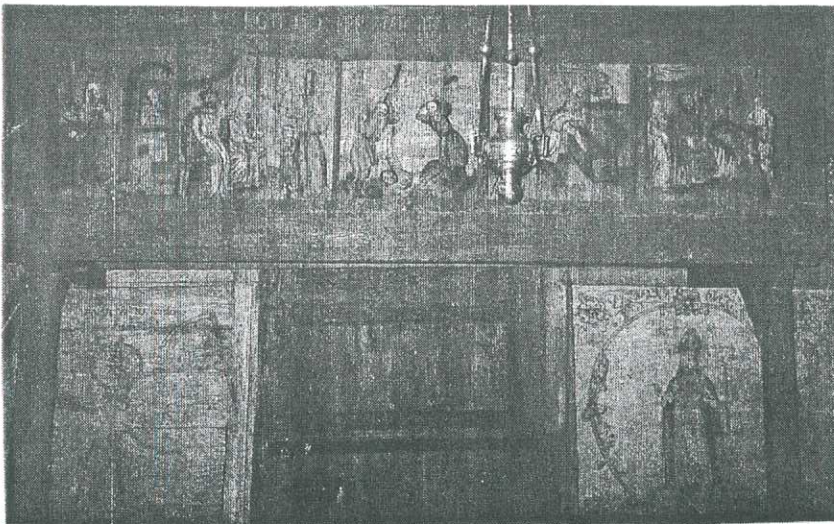
Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Nawa, ściana północna, przed konserwacją.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Nawa, ściana północna, po konserwacji.

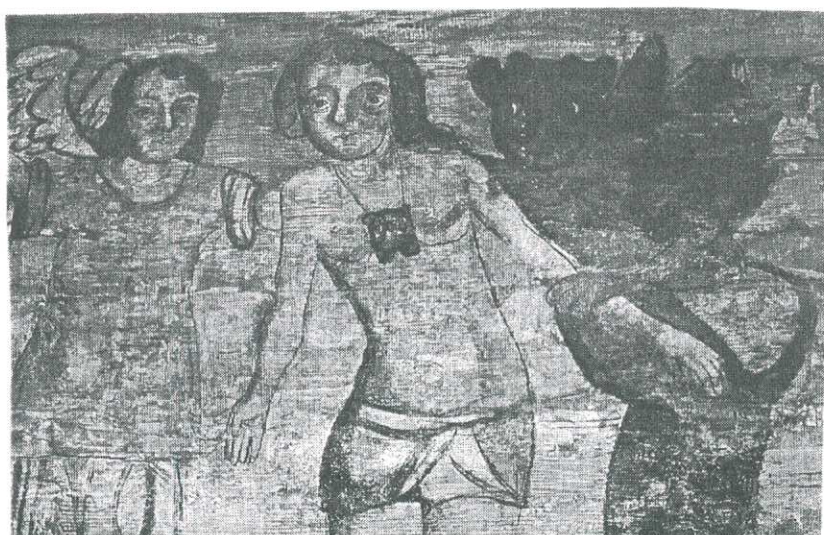
Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Nawa, ściana zachodnia i chór, przed konserwacją.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Nawa, ściana zachodnia i chór, po konserwacji.

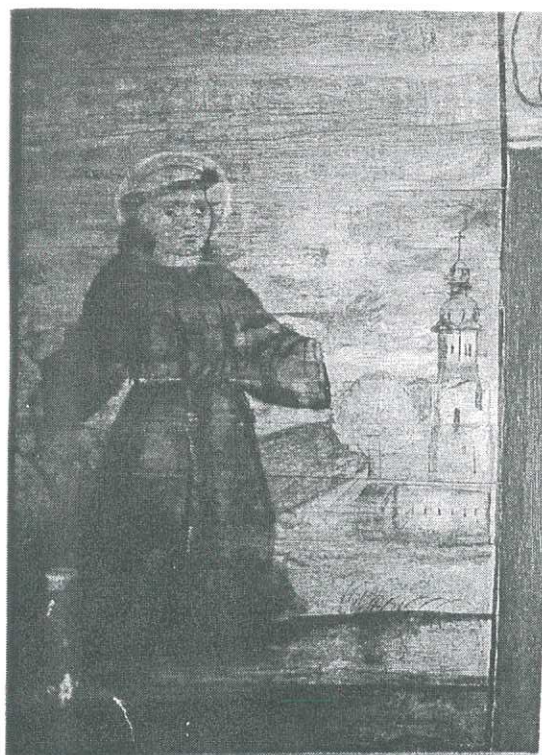
Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Prezbiterium, ściana północna, przed konserwacją.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Prezbiterium, ściana północna, po konserwacji.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Prezbiterium, ściana południowa, po konserwacji.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Prezbiterium, ściana południowa, przed konserwacją.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Prezbiterium, sufit, przed konserwacją.

Kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej.
Prezbiterium, sufit, po konserwacji.

POZNÁMKY

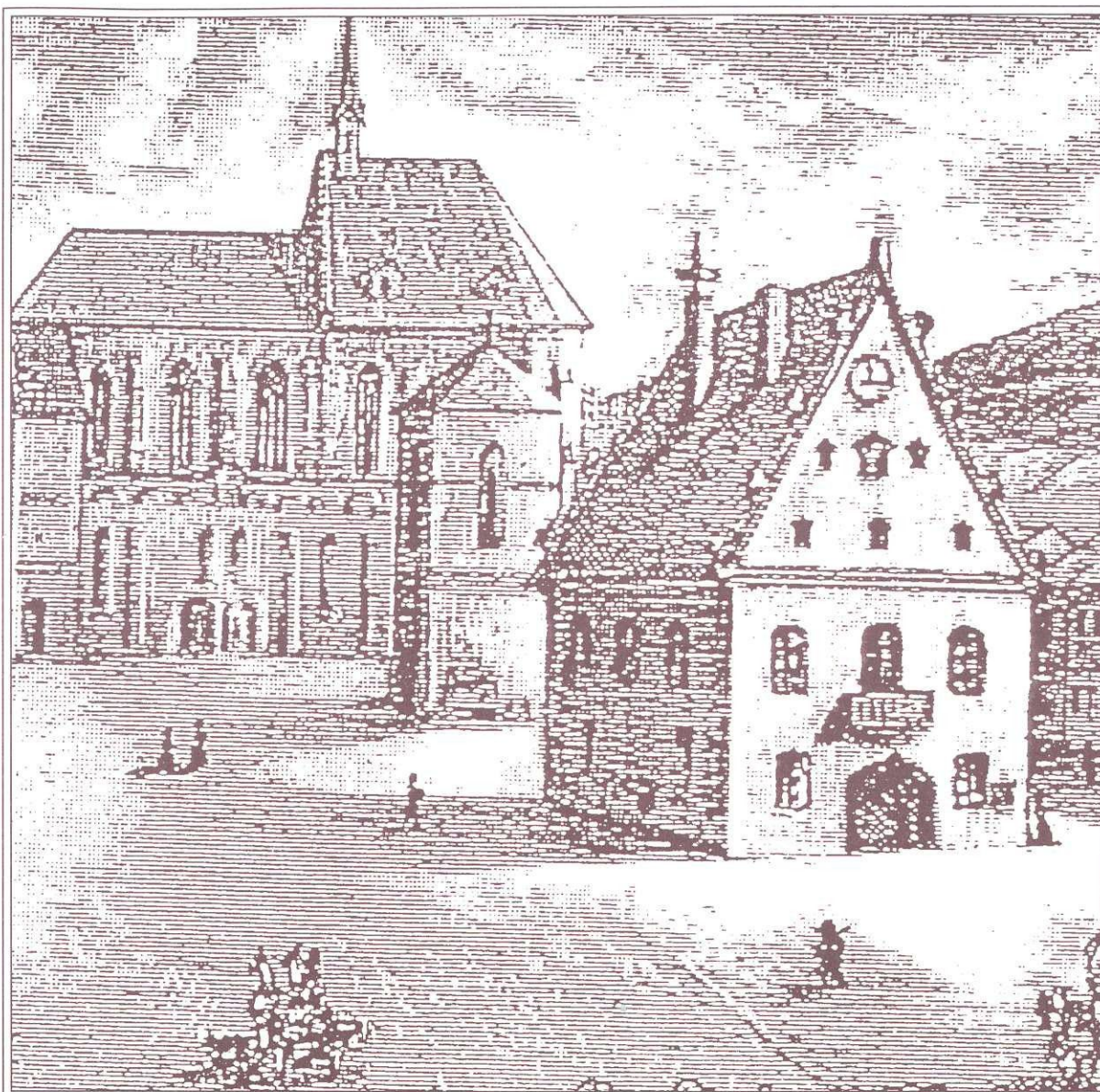
POZNÁMKY

POZNÁMKY

POZNÁMKY

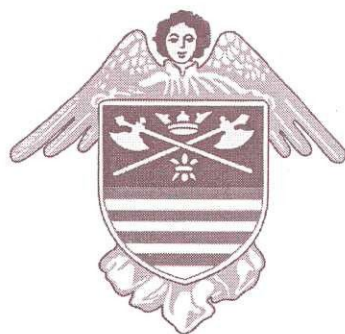

VYDÁVATEL: MESTO BARDEJOV, RADNIČNÉ NÁMESTIE č. 16, 085 01 BARDEJOV

TLAČ: GRAFOTLAČ, UL. ŠTEFÁNIKOVA č. 77, 085 01 BARDEJOV

NÁKLAD 100 KS

ISBN 80-968808-3-7

BARDEJOV 2002

ISBN : 80 - 968808 - 3 - 7

9 788096 888036